

ROMOS KATALIKŲ IR JŲ DVASININKŲ TEISIŲ VARŽYMAI RUSIJOS IMPERIJOS ŠIAURĖS VAKARŲ KRAŠTE 1864–1901 m.

Parengė prof. habil.dr. Vytautas Merkys

Rusijos imperijoje stačiatikybė buvo įtvirtinta įstatymais kaip viešpataujanti valstybinė religija. Romos katalikai ir visi kitatikiai, išskyrus sentikius, buvo laikomi „užsienio“ religiją išpažįstančiais gyventojais. Jų reikalus tvarkė Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentas, kuriam buvo pavaldi Peterburgo Romos katalikų dvasinė kolegija, nuo 1863 m. sukilimo netgi turėjusi uždavinį uzurpuoti vien popiežiui ir Romos Kurijai priklausančias katalikų religinių reikalų administravimo funkcijas imperijoje.

Prijungus Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę prie Rusijos imperijos ir 1815 m. sudarius Lenkijos Karalystę, kuri po 1863 m. sukilimo imta traktuoti kaip Pavyslio kraštas, arba Pavyslio gubernija, užgroboji teritorija buvo pagrindinė katalikų susitelkimo vieta imperijoje. Lenkijos Karalystės katalikai savaime buvo išskirti į atskirą arealą, kur turėjo specialius įstatymus ir potvarkius. Tačiau ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės tradicijos bei sunkumas jos gyventojus integruoti kaip Rusijos imperijos piliečius skatino kurti ypatingą jos valdymą. Nuo 1863 m. ši teritorija buvo pavadinta Šiaurės vakarų kraštu, tiesiogiai valdomu caro skiriamų vyriausiųjų krašto viršininkų, arba generalgubernatorių, turėjusių teisę leisti aplinkkraščius, faktiškai turėjusius vietinių įstatymų galią. Iš pradžių Šiaurės vakarų kraštas apėmė Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliovo, Vitebsko gubernijas ir sukilimo malšinimo metu netgi Augustavo gubernijos (Lenkijos Karalystė) lietuviškąją dalį. Paskui laipsniškai naikinant karo padėtį, nuo šio krašto buvo atskirtos Mogiliovo ir Vitebsko gubernijos, o 1870 m. – ir Minsko gubernija. Likusių Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų vyriausias karinis ir civilinis valdytojas vadinamas vien šių gubernijų arba tiesiog Vilniaus generalgubernatoriumi. Nors minėtos atskirtosios gubernijos tapo nuo Vilniaus nepriklausomos, tačiau kone visi Katalikų Bažnyčią liečiantys buvusių vyriausiųjų krašto viršininkų aplinkkraščiai liko galioti. Griežtai laikantis valstybės įstatymų apibrėžimo, šie aplinkkraščiai formaliai įstatyminės galios neturėjo, tačiau faktiškai buvo vykdomi visu griežtumu. Juk ir

lietuvių spaudos draudimo aplinkraščiai šios galios neturėjo, bet šitai nė kiek netrukdė griežtai persekioti lietuviškus leidinius, suimti ir bausti jų leidėjus, platintojus ir skaitytojus.

Ypatingosios šio krašto, t. y. didžiosios Lietuvos dalies ir Baltarusijos, katalikų bei jų dvasininkų varžymų, persekiojimo ir administracinių nuobaudų, netgi kunigų trėmimo bei kalinimo vienuolynuose priemonės dar nesulaukė išsamaus tyrimo. Žinoma, negalima pasakyti, kad nieko nepadarėta, netgi atvirkščiai – padaryta gana daug, ypač turint galvoje, kad tyrinėtojai negalėjo pasiekti visų pagrindinių archyvinių šaltinių. Iš šių istorikų darbų visų pirma reikia nurodyti prof. kun. Antano Alekno monografiją „Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius“¹ ir kun. Antano Vaičekonio bažnytinės teisės daktarato disertaciją „Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje“, kurią autorius 1972 m. apgynė Romos popiežiškų studijų šv. Tomo Akviniečio universitete².

A. Alekna daugiausia rėmėsi Žemaičių (Telšių) vyskupijos kurijos archyvu³ ir Kauno gubernatoriaus kanceliarijos archyvu⁴. Autorius skyrė daug dėmesio istorijos šaltiniams, jo monografija turi skyrių „Santykiai su Rusijos vyriausybe“ (p. 190–268), kuris išties prisodrintas faktografinės medžiagos. A. Alekna aprašė vysk. M. Valančiaus santykius su rusų administracija, išryškino vyriausiųjų Šiaurės vakarų krašto viršininkų, Vilniaus generalgubernatorių aplinkraščių aprėžtą Žemaičių vyskupijos katalikų suvaržymų sistemą. Ši sistema apėmė vyskupijos dvasinės seminarijos apribojimus, kunigų skyrimo, kilnojimo, judėjimo sielovados reikalais administravimą, bažnyčių, koplyčių ir kryžių statymo, jų remonto, procesijų, katalikiškų papročių draudimą bei trukdymą, vertimą prenumeruoti laikraštį „Vilenskij vestnik“, kurį Vilniaus administracija laikė savo oficiozu. A. Alekno pateiktus duomenis iš Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos archyvo ir kitų nepublikuotų šaltinių papildė V. Merkys⁵. A. Alekno monografija ir minėtieji papildymai liečia tik ypatingosios katalikų persekiojimo sistemos kūrimą Valančiaus laikais.

¹ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda: Šv. Kazimiero draugijos leidinys Nr. 341, (1923), 283 p.; 2 leid. (faksimilinis), Čikaga, 1975, XXX, 300 p.

² Disertacija buvo parašyta lotynų kalba, sovietmečiu ji Lietuvoje negalėjo būti išleista ir pasirodė tik 1999 m. – P. Vaičekonis, *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, Vilnius: Leidykla „Atkula“, 1999, 164 p.

³ Dabar šis archyvas padalytas į dvi nelygias dalis, didesnioji sovietmečiu pervežta į Vilnių ir saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau LVIA), f. 1671, o mažesnioji liko Kauno arkivyskupijos kurijos archyve.

⁴ Dabar šis archyvas saugomas Kauno apskrities archyve, f. 50.

⁵ V. Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 584–660.

P. Vaičekonis užsibrėžė žymiai platesnį tikslą: siekė aprėpti visą šimtmetį ir ėmė daugiau temų nekaip A. Alekna. Kone pusė knygos skirta katalikų dvasininkų šviečiamajam ir lietuvių tautos ugdomajam vaidmeniui. Autoriui ypač rūpėjo Rusijos carų ir centrinės vyriausybės vaidmuo lemiant Lietuvos katalikų padėtį. Vietinės Šiaurės vakarų krašto administracijos aplinkraščiai bei kiti potvarkiai visiškai pagrįstai traktuojami kaip bendrosios Rusijos imperijos politikos katalikų ir apskritai kitatikių atžvilgiu įgyvendinimo priemonė. Žinoma, autoriui, kaip kunigui, sovietmečiu pasiekti plačius archyvinis šaltinius buvo neįmanoma. Tiesa, savo disertacijoje kaip priedą įdėjo labai vertingą vyskupo Valančiaus 1868 m. lapkričio mėnesio rašto vyriausiajam Šiaurės vakarų krašto viršininkui nuorašą, kurį seniau buvo pasidaręs istorikas dr. kun. Juozapas Stakauskas. Jame bendrais bruožais apibūdinti šių viršininkų aplinkraščių nustatyti dvasinės seminarijos, kunigų administravimo, pamokslų, tikybės mokymo, bažnytinių brolių, procesijų suvaržymai⁶.

Vis dėlto dauguma pagrindinių aplinkraščių bei kitų potvarkių, reguliuojančių Šiaurės vakarų krašto katalikų padėtį, ligi šiol į mokslinę apyvartą tebėra neįtraukta, nes jie išblaškyti Lietuvos ir Rusijos archyvuose. Siekdami padėti Katalikų Bažnyčios istorijos ir atitinkamos vyriausybės politikos tyrinėtojams, čia publikuojame porą istorikams dar nežinomų apžvalginio pobūdžio oficialiųjų raštų, kurie gali būti savotišku vadovu specialiųjų Šiaurės vakarų kraštui skirtų teisinių ir administracinių aktų labirintuose.

Šiuos raštus dar sovietmečiu (1971 m.) radau Rusijos valstybiniame istorijos archyve Kitatikių dvasinių reikalų departamento fonde (toliau – RVIA, f. 821, ap. 125, b. 298b) ir pasidariau mikrofotokopiją (tuomet apie publikavimą negalėjau nė galvoti). Byla pavadinta: „Vilniaus generalgubernatorių aplinkraščiai apie Romos katalikų dvasininkus. T[ikrojo] v[alstybės] p[atarijo] Sudeikino memorandumas“. Bylos apimtis – 93 lapai. Ji susideda iš trijų didelių dokumentų – Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos vedėjo Vasilijaus Sudeikino memorandumo, Kitatikių dvasinių reikalų departamento pažymos-lentelės ir Vilniaus gubernatoriaus Nikolajaus Gruzinskio memorandumo. Juos visus jungia bendra tema – būtinumo varžyti Šiaurės vakarų krašto katalikus ir jų dvasininkus motyvavimas.

Visų trijų raštų atsiradimą lėmė Vilniaus generalgubernatorius generolas adjutantas, pėstininkų generolas Vitalijus Trockis, savo pareigas ėjęs nuo

⁶ Šį raštą, imtą iš P. Vaičekonio disertacijos, išvertęs į lietuvių kalbą paskelbė Jonas Dainauskas (A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, 2 leid., p. 286–291). Paties P. Vaičekonio knygoje šio priedo nebėra, įdėta vien pirmųjų dviejų puslapių faksimilė (P. Vaičekonis, *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, p. 144–145).

1897 m. gruodžio 6 d.⁷ Jis buvo jau senyvo amžiaus (gimęs 1835 m. gruodžio 19 d.), kilęs iš dvarininkų, devynerių metų atiduotas į Maskvos kadetų korpusą ir per visą mokslą, trukusį 9 metus, nė nematęs savo tėvų. Išauklėtas karine monarchistine dvasia. Dalyvavo Krymo kare, Chyvos (Vidurinėje Azijoje) užkariavimo žygyje, buvo Kaukazo karo apygardos štabo viršininku. Prieš tapdamas Vilniaus generalgubernatoriumi, nuo 1895 m. ėjo Vilniaus karo apygardos štabo viršininko pareigas⁸. Būdamas Vilniaus generalgubernatoriumi V. Trockis buvo vienas svarbiausių vyriausiojo Šiaurės vakarų krašto viršininko Michailo Muravjovo politikos šalininkų, jo paminklo statybos ir memorialinio muziejaus Vilniuje organizatorių. Jis savo poste jautėsi itin tvirtai, kai vidaus reikalų ministru buvo Dmitrijus Sipiaginas (1899–1902.IV.2). Pastarasis ėmėsi griežtų priemonių prieš opozicinį sąjūdį, buvo rusifikacinės politikos įkvėpėjas. V. Trockis buvo griežtas lietuvių spaudos draudimo šalininkas. Kaip rašė D. Sipiaginui, jei lietuviškiems leidiniams būtų legalizuotas lotyniškas raidynas, tai būtų padaryta „pavojinga šiame krašte nuolaida“. Per D. Sipiaginą jis 1900 m. vasario 7 d. pasiuntė atitinkamą memorandumą Liaudies švietimo ministerijai. 1900 m. pabaigoje V. Trockis šiuo reikalu sumanė parengti memorandumą pačiam carui. Jį perskaitęs caras įsakė memorandumą turėti per Ministrų komiteto posėdį, kur bus svarstomas lietuvių spaudos klausimas. Posėdis įvyko 1901 m. kovo 6 d., į jį buvo pakviestas ir memorandumo autorius⁹. Tuomet galutinis sprendimas dėl lietuvių spaudos legalizavimo buvo atidėtas vėlesniam laikui.

Matyt, tuomet V. Trockis, būdamas Peterburge, bendravo su vidaus reikalų ministru bei Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriumi ir sužinojo apie naujo įstatymo dėl kitatikių teisių išplėtimo rengimą. Apskritai kitatikių, ypač katalikų, klausimas V. Trockiui kėlė susirūpinimą ta prasme, kad matė grėsmę ypatingųjų aplinkraščių ir potvarkių įtvirtintam režimui jo valdomoje generalgubernijoje. Jį taip pat labai suerzino Jevgenijaus Matrosovo (slapyvardis Lelyva) 1895–1896 m. užsienyje rusų ir lietuvių kalbomis išleistas knygos apie ypatingąjį politinį režimą Lietuvoje ir Lenkijoje. Ilgokai sumanymą brandinęs V. Trockis galutinai apsisprendė parengti naują plataus pobūdžio memorandumą. Jo visas juodraštis išliko generalgubernatoriaus kanceliarijos byloje „Dėl memorandumo sudarymo apie rusų

⁷ Čia ir toliau datos paliekamos pagal tuometinį senąjį, arba Julijaus, kalendorių, kuris nuo naujojo – Grigaliaus – kalendoriaus XIX a. atsiliko 12 dienų, o XX a. – 13 dienų.

⁸ «Некролог 1901 года. Троицкий Виталий Николаевич», *Памятная книжка Виленской губернии на 1902 год*, Вильна, 1901, ч. 3, р. 107–108.

⁹ Plačiau žr. V. Merkys, *Knygnešių laikai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 361–366.

reikalų sėkmę Šiaurės vakarų krašte“. Byla pradėta 1900 m. rugsėjo 12 d. ir baigta 1901 m. gegužės 22 d., jos apimtis 224 lapai¹⁰.

Memorandumo pradžioje deklaruojama, kad Šiaurės vakarų kraštas yra rusiškas imperijos pakraštys. Autoriui rūpi, kad ir po jo mirties būtų išlaikyta M. Muravjovo sukurta politinė šio krašto valdymo sistema. Šios sistemos priešininkais įvardijami lenkų kilmės dvarininkai ir katalikų dvasininkai – senųjų politinių tradicijų saugotojai. Memorandumas apima keletą temų, kurios reikšmingos krašto rusifikacijai ir stačiatikybės pergalei. Daug vietos skirta valstiečių išlaisvinimo temai, rusų žemėvaldos ir rusų kapitalo stiprinimui pramonėje, prekyboje, miestų ūkyje ir kredito sistemoje (l. 118–224). Tačiau mums visų pirma rūpi memorandumo skyrius „Romos katalikų dvasininkai“¹¹, kur ne tik pabrėžiamas katalikų dvasininkų priešiškas politinis nusiteikimas, bet ir nurodomos represinės priemonės prieš juos, numatoma, kaip likviduoti bažnyčias ir vienuolynus. Keliolika memorandumo juodraščio lapų skirta ypatingųjų aplinkraščių bei potvarkių dėl katalikybės šiame krašte varžymo apžvalgai (l. 84–97). Aptarti šie represinio dėmesio sulaukę objektai: dvasinės seminarijos, pamokslai, kryžiai, bažnytinės brolijos, 40-ties valandų pamaldos, Švč. Sakramento nešimas ligoniams, kalėdaičiai, bažnytinės vėliavos, kanceliarinio susirašinėjimo kalba.

Juodraščio pirmajame lape yra rezoliucija: „Perrašyti“. Vis dėlto šio juodraščio negalima laikyti siunčiamąjo memorandumo kanceliariniu nuorašu. Mat jis neturi nei datos, nei siunčiamųjų raštų registracijos numerio. Byloje nėra nė atitinkamo lydraščio nuorašo. Tai paaiškina netikėtą aplinkybę – V. Trockis 1901 m. gegužės 9 d. mirė, naujas generalgubernatorius generolas leitenantas Piotras Sviatopolkas-Mirskis buvo paskirtas tik po 16 mėnesių – 1902 m. rugsėjo 15 d. Beje, sklandė gandai, kad Vilniaus generalgubernija apskritai bus panaikinta. Savo funkcijų nenutraukė tik generalgubernatoriaus kanceliarija, nors raštų srautas labai sumažėjo. Kanceliarijos vedėjas Vasilijus Sudeikinas, šias savo pareigas ėjęs nuo 1898 m. ligi 1902 m. spalio 15 d., ryžosi V. Trockio memorandumo juodraščio daliai duoti eigą. Juoba kad V. Sudeikinas turėjo pakankamą profesinį pasirengimą – jis baigė Maskvos universitetą ir įgijo politinės ekonomijos ir statistikos magistro laipsnį. Be to, buvo ištikimas politinis V. Trockio sekėjas. Tad jis savo vardu, bet sekdamas V. Trockiū, parašė atskirą memorandumą, pagrindinį dėmesį sutelkdamas į rusų politiką Šiaurės vakarų krašto katalikų ir jų dvasininkų

¹⁰ Šio memorandumo pirminio juodraščio dalis, LVIA, f. 378, BS, 1900 m., b. 221, l. 10–25; visas pataisytas memorandumo juodraštis, ten pat, l. 26–34, 42–224. Be to, dar vienas juodraštis yra LVIA, f. 378, PS, 1898 m., b. 52, l. 101–115.

¹¹ Ten pat, l. 42–97. Šio skyriaus juodraščių parašė V. Trockio kanceliarijos sekretorius Vasilijus Kononcovas.

atžvilgiu. Savo kūrinių dar 1901 m. pristatė Kitatikių dvasinių reikalų departamentui ir šis memorandumas pateko į minėtąją departamento bylą.

V.Trockio mirtis sukretė vieną svarbiausių jo šalininkų visoje generalgubernijoje – Vilniaus gubernatorių Nikolajų Gruzinskį. 1901 m. jis buvo 57 metų, kunigaikštis, stambus Riazanės ir Vladimiro gubernijų dvarininkas. Jaunystėje siekė karinės karjeros, tačiau greit tapo caro rūmų dvariškiu. Per Prūsijos ir Prancūzijos karą jam buvo patikėta nugabenti caro Aleksandro II laišką Prūsijos karaliui, įsikūrusiam okupuotame Versalyje. Paskui N.Gruzinskis gavo caro rūmų jėgermeisterio garbės titulą, o žmona buvo šių rūmų freilina¹². Net ir Vilniaus gubernatoriumi 1899 m. tapo dėl didžiosios kunigaikštienės Marijos Pavlovnos rekomendacijos V.Trockiui. Su pastaruoju N.Gruzinskis 1901 m. vasario 28–kovo 9 d. buvo Peterburge, kai Ministrų komitetas svarstė lietuvių spaudos draudimo klausimą. V.Trockiui mirus ir nesulaukdamas naujo generalgubernatoriaus, N.Gruzinskis susirūpino, kad gautų leidimą vykdyti visus ypatinguosius aplinkraščius ir potvarkius, kurie lietė jo gubernijos katalikus ir katalikų dvasininkus. Tuo tikslu parašė *visiškai slaptą* „Vilniaus generalgubernatoriaus memorandumą dėl Šiaurės vakarų krašto gubernatorių įgaliojimų išplėtimo taikant šio krašto gubernijas liečiančius ypatinguosius potvarkius ir priemones“¹³. Memorandumą išspausdino Vilniaus gubernijos spaustuvėje, jo apimtis – 64 puslapiai. Kadangi spausdinamas memorandumas perėjo per raidžių rinkėjų, metranpažo, mašinistų ir brošiūruotojų rankas, jo *visiško slaptumo* prasmė nevisiškai prasminga. Memorandumas įteiktas tam pačiam Kitatikių dvasinių reikalų departamentui. Šis raštas atsidūrė 1901 m. byloje, kaip ir V.Sudeikino memorandumas.

N. Gruzinskio memorandumas neturi jokios savo datos. Iš dalies ją galima nustatyti iš turinio, nes jame vėliausia data minima 1901 m. rugpjūčio 1 d. ir, pavyzdžiui, rašoma apie praėjusį teatro vasaros sezoną Vilniuje. Be to, N. Gruzinskis memorandumą pasirašo kaip Vilniaus gubernatorius, o iš šių pareigų jis buvo atleistas 1901 m. rugsėjo 15 d.¹⁴ Tad šį memorandumą N.Gruzinskis veikiausiai parašė rugpjūčio mėnesį ar rugsėjo mėnesio pirmojoje pusėje. Paprastai savo memorandumus gubernatoriai pristatydavo generalgubernatoriui, tačiau Vilniaus generalgubernatoriaus nebuvo. Jo kanceliarijos gaunamųjų raštų knygoje (tiesa, ji neišsami) šis memorandu-

¹² N. Gruzinskio 1900 m. tarnybinis formuliarinis sąrašas, LVIA, f. 378, BS, 1896 m., b. 90, l. 36–48.

¹³ Н. Грузинский, Записка виленского губернатора по вопросу о расширении полномочий губернаторов Северо-западного края по применению особых узаконений и мероприятий, последовавших для губерний сего края, Вильна, [1901].

¹⁴ «Перечень военных губернаторов б. Литовской губ. и губернаторов Виленской губ. с обозначением управления губерний», Памятная книжка Виленской губернии на 1902 год, Вильна, 1902, ч. 1. р. 8.

mas neįregistruotas¹⁵. Vis dėlto N.Gruzinskis savo memorandumą į Peterburgą, matyt, vežė ne pats, nes būdamas gubernatoriumi paskutinią kartą šioje sostinėje buvo tarp 1901 m. liepos 25 ir rugpjūčio 3 d.¹⁶

N.Gruzinskio memorandumas kur kas pranašesnis už V.Sudeikino memorandumą, nes jame panaudota daug daugiau medžiagos, ji apima katalikų ir jų dvasininkų varžymus ne tik Bažnyčios, bet ir žemėvaldos, valstybinių įstaigų, periodikos, teatro, šaunamųjų ginklų įsigijimo, lenkų kalbos vartojimo sferose. Dėl to publikavimui iš šių dviejų memorandumų pasirinktas vertingesnis – N.Gruzinskio memorandumas.

Gavęs šiuos abu memorandumus Vidaus reikalų ministro padėjėjas 1901 m. gruodžio 1 d. Kitatikių dvasinių reikalų departamentui pranešė, kad V.Sudeikino memorandumu ministras liko nepatenkintas kaip neišsamium. Mat ministerija numatė parengti vieną atitinkamą suvestinį „aplinkraščių“. Iš ministro padėjėjo gavęs abu – V.Sudeikino ir N.Gruzinskio – memorandumus, Kitatikių dvasinių reikalų departamentas parengė pažymą-lentelę apie 1864–1904 m. Katalikų Bažnyčios apribojimus Vakarų krašte. Ji yra labai vertinga tuo, kad visi ypatingieji aplinkraščiai ir potvarkiai sugrupuoti, padaryta jų teminė ir chronologinė rodyklė. Šiam reikalui departamentas duomenis ėmė iš savo bylų, iš N.Gruzinskio ir V.Sudeikino memorandumų. Tad pastaruosius vertingai papildė ir netgi patikslino, ypač datas. Šalia to pateikti Vilniaus ir kada ne kada Kauno (matyt, iš ataskaitų carui) gubernatorių siūlymai ir dar pridėtos departamento pastabos, palyginimai su visai imperijai, Pavyslio kraštui, Mogiliovo ir Minsko gubernijoms taikomais katalikų suvaržymais. Šios pastabos yra svarbus šaltinis pažinti truputį švelnesnes departamento nuostatas dėl katalikų teisių. Tad ir šią pažymą-lentelę, mums atrodo, būtina publikuoti šalia N.Gruzinskio memorandumo.

Ši pažyma-lentelė taip pat be datos. Tačiau iš turinio aišku, kad ji parašyta vėliau, nekaip V. Sudeikino ir N. Gruzinskio memorandumai, greičiausiai 1901 m. spalio–gruodžio mėnesiais. Matyt, kad rengtas kažkoks naujas memorandumas, nes N.Gruzinskio spaustuvėje spausdintas tekstas trumpinant subraukytas, paraštėse daug darbinių pastabų, kurios visiškai galėjo būti įskaitomos ir suprantamos tik tam, kas jas rašė. Galimas dalykas, kad tikėtasi, jog toks Kitatikių dvasinių reikalų departamento memorandumas bus reikalingas D.Sipiaginui, nelinkusiam pritarti liberalesniam įstatymui dėl kitatikių tolerancijos. Šio įstatymo rengimo ir priėmimo istorija laukia savo tyrinėtojų.

Publikuojamoji lentelė-pažyma, kaip būdinga šios rūšies dokumentams, ne tik informatyvi, bet ir parašyta labai glaustai, lakoniškai, sakiniai trumpi

¹⁵ Minėtoji 1901–1902 m. knyga, LVIA, f. 378, BS, 1902 m., b. 115.

¹⁶ N. Gruzinskio 1901.VII.25 ir VIII.3 raštai D.Sipiaginui, LVIA, f. 380, ap. 59, b. 1206, l. 22–23.

ir aiškūs. Deja, šituo nepasižymi N.Gruzinskio memorandumas. Jo kalba pilna ano meto kanceliarinių vingrybių, sakiniai labai ilgi, periodiniai, tie patys terminai ir sąvokos kartojasi po kelis kartus. Žodynas skurdus. Ši rusišką tekstą lietuviškai išversti buvo gana keblu. Jei būtume siekę originalo kalbą iš esmės pagerinti, būtų tekę skaidyti sakinius ir originalo mintį perduoti laisviau, su nemažomis interpretacijos priemaisomis. Tad pasirinktas vertimo metodas, kuris tiksliausiai perteikia originalą, nors, tiesa, palieka taip pat nemalonus stilistines ir sintaksines klaidas.

Lentelėje-pažymoje ir N. Gruzinskio memorandume minima nemažai asmenų, bet nurodomos vien pavardės ir jų pareigos, nėra nei vardų, nei pareigų trukmės. Norėdami skaitytojui padėti, pateikiame šiek tiek išsamesnius duomenis.

Iš viso publikacijoje minimi 5 vyskupai. Andriejus Benediktas Klungevičius (Kłągiewicz) 1828–1841 m. buvo Vilniaus vyskupas sufraganas, vyskupijos valdytojas, 1841 m. – vyskupas ordinaras. Karolis Hrinevickis (Hryniewicki), Vilniaus vyskupu tapo 1883 m., o 1885 m. buvo ištremtas į Jaroslavlį. Antanas Pranciškus Audzevičius Vilniaus vyskupo ordinaro pareigas ėjo 1890–1895 m. Žemaičių (Telšių) vyskupas Motiejus Valančius savo vyskupiją kaip ordinaras valdė 1850–1875 m. Vincentas Teofilis Popielis (Popiel) 1863 m. buvo konsekruotas Plocko vyskupu, 1869 m. – ištremtas į Naugardą, 1875–1883 m. – Kujavų–Kališo vyskupas, 1883–1912 m. Varšuvos arkivyskupas metropolitas.

Iš vidaus reikalų ministrų savo pavarde nurodytas tik vienas – grafas Dmitrijus Tolstojus, šias ir žandarų šefo pareigas ėjęs 1882–1889 m. Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktorius buvo Emanuelis Siversas (Siewers).

Daugiausia išvardinta Šiaurės vakarų vyriausiųjų krašto viršininkų ir Vilniaus generalgubernatorių, būtent grafas Michailas Muravjovas (šias pareigas ėjo 1863–1865 m.), Konstantinas von Kaufmanas (1865–1866), grafas Eduardas Baranovas (1866–1868), Aleksandras Potapovas (1868–1874), Piotras Albedinskis (1874–1880), grafas Eduardas Totlebenas (1880–1884, jam sergant 1882–1884 m. pavadavo Aleksandras Nikitinas), Ivanas Kachanovas (1884–1893), Piotras Orževskis (1893–1897) ir Vitalijus Trockis (1897–1901).

Taip pat minėtas grafas Fiodoras Bergas, paskutinis caro vietininkas Lenkijos Karalystėje 1863–1866 m.

Publikacijoje minimos šios Vilniaus gubernatorių pavardės: Ivanas Šestakovas (1868–1869), Jegoras Steblinas-Kamenskis (1869–1882), Aleksandras Žemčiužnikovas (1882–1885), baronas Nikolajus Grevenicas (1885–1895), Ivanas Čepelevskis (1896–1899), kunigaikštis Nikolajus Gruzinskis (1899–1901).

PUBLIKACIJA

1. 1901 m. RUGPJŪČIO–RUGSĖJO MĖN. VILNIAUS
GUBERNATORIAUS NIKOLAJAUS GRUZINSKIO
MEMORANDUMAS

*Spaustuovėje spausdintas egzempliorius –
RVIA, f. 821, ap. 125, b. 298b, l. 64–93v.*

Visiškai slaptai

VILNIAUS GUBERNATORIAUS MEMORANDUMAS
DĖL ŠIAURĖS VAKARŲ KRAŠTO GUBERNATORIŲ ĮGALIOJIMŲ
IŠPLĖTIMO TAIKANT ŠIO KRAŠTO GUBERNIJAS LIEČIANČIUS
YPATINGUOSIUS POTVARKIUS IR PRIEMONES**Romos katalikų dvasininkų priežiūra**

Valdovo patvirtintu Vakarų komiteto 1864 m. gegužės 27 d. nutarimu dėl rusų tautybės ir stačiatikybės įtvirtinimo ir iškelimo krašte tarp kitko nurodyta, kad šios priemonės turi „užkirsti Romos katalikų dvasininkų galimybę priešintis vyriausybės potvarkiams, visur įvedus griežtą jų priežiūrą ir besąlygiškas pabaudas už bet kokią teisėtos tvarkos nesilaikymą ir ypač už lenkų propagandos manifestacijas“. Šis nutarimas tapo visų vėlesniųjų priemonių prieš Romos katalikų dvasininkus pagrindu. Šios priemonės turėjo tikslą: a) įdiegti vyriausybės sumanymus atitinkantį Romos katalikų dvasininkų parengimą seminarijose; b) įdiegti vyriausybės sumanymus atitinkantį nusistatymą parinkti asmenis pareigoms vyskupijos vadovybėje bei parapijose ir apsaugoti vietas stačiatikius nuo tokių katalikų kulto ypatybių, kurios lengvai gali padėti pasiekti antivyriausybinis ir antirusiškus tikslus, ir c) apriboti, kiek įmanoma be skriaudos religinėms gyventojų reikmėms, Romos katalikų dvasininkų ryšius už parapijų ribų – tiek su gyventojais, tiek tarpusavyje, teleidžiant šiuos ryšius, kai apie juos žinoma civilinei valdžiai.

Romos katalikų seminarijos. Vyriausiojo Šiaurės vakarų krašto viršininko grafo Muravjovo 1864 m. birželio 22 d. aplinkraščiu nr. 63, kuris rėmėsi minėtoju Vakarų komiteto nutarimu, nustatyta, kad dėl kiekvieno naujo Romos katalikų seminarijų auklėtinio priėmimo gubernatoriai prašytų vyriausiojo krašto viršininko leidimo.

Kai 1865 m. Vilniaus Romos katalikų vadovybė vieną Vilniaus seminarijos auklėtinį jo paties prašymu išleido į kitos vyskupijos seminariją, Vi-

daus reikalų ministerija (1865 m. vasario 14 d. potvarkis nr. 330), atkreipdama dėmesį į tai, kad kiekvienam atitinkamam klierikui duodamas leidimas stoti tik į nurodytą seminariją, ir, norėdama užkirsti galimybę jau priimtiems į dvasininkų luomą asmenims bastytis, iškelė pasiūlymą, kad būtų priimtos bendros auklėtinių perėjimo iš vienos seminarijos į kitą taisyklės. Šis klausimas buvo išspręstas įvesta taisykle Šiaurės vakarų krašto seminarijų auklėtinius perkelti į seminarias už šio krašto tik generalgubernatoriui sutikus ir Vidaus reikalų ministerijai leidus, ir kad apie kiekvieno auklėtinio perkėlimą iš vienos Šiaurės vakarų krašto seminarijos į kitą šio krašto seminariją gubernatoriai praneštų ministerijai, kaip nustatyta dėl stojančiųjų į pasaulietinius dvasininkus (1865 m. birželio 25 d. aplinkraštis nr. 2153).

Tais pačiais 1865 metais, vienam kunigui vikarui paprašius leisti stoti į Varšuvos dvasinę akademiją, generolas adjutantas von Kaufmanas, atmetęs šį prašymą, 1865 m. rugpjūčio 19 d. aplinkraščiu nr. 2372 nurodė gubernatoriams, kad kunigams ir seminarijų auklėtiniams neleistų mokytis Lenkijos Karalystės mokyklose, laikantis grafo Muravjovo 1865 m. gruodžio 15 d. aplinkraščio, kur kalbama apie kitus Šiaurės vakarų krašto gyventojus.

1868 m., seminarijose įvedus griežtą priežiūrą ir suvaržymą tapti dvasininku, jei nepakankamai moka rusiškai, kai kurie auklėtiniai ėmė keltis į Pavyslio krašto seminarias. Šiaurės vakarų krašto administracija šios emigracijos netrukdė, tačiau iškelė sąlygą, kad auklėtiniai, persikėlę į buv. Lenkijos Karalystę ir ten baigę seminariją, netenka teisės eiti dvasininko pareigas Šiaurės vakarų krašte. Vidaus reikalų ministerija šią priemonę pripažino reikalinga ir 1874 m. išleido bendrą potvarkį, kad į Imperijos seminarias nepriimtų buv. Lenkijos Karalystės gyventojų (generalgubernatoriaus 1874 m. rugpjūčio 23 d. aplinkraštis nr. 8358).

Dėl dėstomų dalykų grafo Muravjovo 1865 m. liepos 11 d. aplinkraštis nr. 43 įvedė griežtą priežiūrą, kad parengti išleisti klierikai visiškai patenkinti mokėtų rusų kalbą, taisyklingai ir sklandžiai kalbėtų rusiškai. Paskui generolas adjutantas Kaufmanas 1865 m. spalio 25 d. potvarkiu nr. 2982 nurodė, kad visi dalykai seminarijoje būtų dėstomi tik lotynų arba rusų kalbomis ir kad lenkų kalba išvis nebūtų vartojama nei dėstymui, nei apskritai seminarijoje.

Taip pat Vidaus reikalų ministerija atkreipė dėmesį, kad Romos katalikų tikybos mokytojai neparengti tikybos mokytį rusų kalba, todėl liepta seminarijoje įvesti rusų kalbos ir pasaulietinių dalykų dėstymą.

Vidaus reikalų ministerija 1869 m. vasario 28 d. raštu nr. 25 generalgubernatoriui pranešė Valdovo patvirtintas taisykles dėl stojamųjų, keliamųjų ir baigiamųjų egzaminų iš rusų kalbos, istorijos ir geografijos. Šios taisyklės nustatė: 1) klierikai, baigę Romos katalikų seminarias ir gavę šventimus, prieš jų paskyrimą į mokyklas tikybos dėstyti, turi to miesto, kuriame yra

seminarija, gimnazijoje išlaikyti atskirą rusų kalbos, istorijos ir geografijos egzaminą pagal namų mokytojo programą; 2) stojamieji, keliamieji ir baigiamieji rusų kalbos, tėvynės [Rusijos] istorijos ir geografijos egzaminai turi vykti dalyvaujant vietos gimnazijos direktoriui arba [mokyklų] direkcijos atsiųstam asmeniui; tie, kurie gerai šių dalykų neišlaiko per stojamuosius egzaminus, į seminariją nepriimami, o per keliamuosius egzaminus – nekeliami į aukštesnį kursą, per baigiamuosius egzaminus – netenka teisės gauti atestatą ir jo teikiamas pirmenybes.

Šias taisykles vykdant paaiškėjo, kad pagal 1843 m. lapkričio 19 d. seminarijų nuostatus geografija seminarijose visiškai nedėstoma, o rusų kalbos ir tėvynės [Rusijos] istorijos mokoma tik jaunesniuose kursuose, todėl baigiantieji mokslą egzaminus laiko iš paskutiniojo kurso dalykų, o iš minėtųjų dalykų neegzaminuojami, todėl ir potvarkis, reikalaujantis išduoti atestatus tik patenkinamai išlaikiusiems rusų kalbos, istorijos ir geografijos egzaminus, negali būti taikomas. Dėl to Vidaus reikalų ministerija tais pačiais 1869 m. išleido potvarkį, kad iš rusų kalbos ir istorijos taip pat būtų egzaminuojama per baigiamuosius egzaminus, kaip ir per keliamuosius, o iš Rusijos geografijos – kaip per stojamuosius, t. y. iš keturių gimnazijos klasių.

Paskui pasirodė, kad šias taisykles gali sustabdyti egzaminų komisijos dalyvių ir jos pirmininko – seminarijos rektoriaus balsai, todėl Vidaus reikalų ministerijos 1872 m. gruodžio 15 d. potvarkiu nr. 3607 nustatyta, kad švietimo žinybos egzaminuotojai gubernatoriui pristatytų savo pažymius, įvertinančius kiekvieną laikiusįjį egzaminus; šiais pažymiais turi remtis civilinė vyresnybė, pritarlama įstojimui į seminariją arba išventinimui kunigais.

1870 m. Vilniaus Romos katalikų seminarijos kandidatų dauguma, pasirodė, nebuvo baigusi keturių gimnazijos klasių, todėl, tuomet trūkstant Romos katalikų dvasininkų parapijų pareigybėms užimti ir esant per mažai tinkamų kandidatų [į klierikus], generalgubernatoriaus prašymu Vidaus reikalų ministerija 1871 m. rugsėjo 21 d. leido į Romos katalikų seminarijas stoti ir tiems, kurie buvo nelankę gimnazijų, bet išlaikę egzaminus to miesto gimnazijoje, kur veikia seminarija, ir pristatę gimnazijos vadovybės pažymėjimą, kad egzaminus išlaikę seminarijos nuostatų reikalaujamos apimties.

1883 m. Vilniaus Romos katalikų dvasinė seminarija prašė generalgubernatorių, kad į Vilniaus Romos katalikų seminariją leistų priimti ir tuos, kurie gimnazijos keturių klasių egzaminus išlaikė taip pat įvairiose kitose ne Vilniaus gimnazijose, taip pat išlaikę egzaminus vaistinės mokinio vardui gauti. Drauge su tuo prašyta seminarijoje padidinti vietų skaičių. Prašymą motyvavo Romos katalikų dvasininkų stygiumi parapijų pareigybėms užimti ir aplinkybe, kad išėję gimnazijos keturias klases arba iš jų kurso išlaikę egzaminus nenoriai stoja į seminariją, geriau pasirinkdami bendrąjį

mokslą. Spręsdama šį prašymą, Vidaus reikalų ministerija 1883 m. gruodžio 21 d. raštu nr. 5863 generalgubernatoriui pranešė, kad nedaro kliūčių laikinai sustabdyti 1871 m. įvestą taisyklę, kad į seminariją priimami tik tie gimnazijos nelankę asmenys, kurie išlaikė keturių klasių kurso egzaminus Vilniaus gimnazijoje, o dabar leista į seminariją priimti ir tuos, kurie išlaikė vaistinės mokinio egzaminus. Be to, leista padidinti auklėtinių skaičių ligi 70, o 1891 m. ministerija padidino šį skaičių iki 90, iš kurių 40 išlaikomi iš išdo, 10 iš stipendijų ir 40 išsilaiko patys.

Laikantis minėtųjų potvarkių, auklėtiniai į seminariją buvo priimami šitaip: mokslo metų pradžioje po stojamųjų egzaminų vyskupas gubernatoriui pristato priimamų kandidatų sąrašą su visais reikiamais dokumentais – gimimo ir krikšto metrikais, bajoro arba garbės piliečio pažymėjimu, mokestinių luomų asmenys – atleidimo iš bendruomenės, prirašymo prie šaukiamųjų kariuomenės punkto arba apie karo prievolės atlikimą, apie neteistumą ir ištikimybę, apie gautą išsimokslinimą ir su specialiu per priėmimo egzaminus gautų pažymių lapu. Gubernatorius, atidžiai peržiūrėjęs į seminariją priimamųjų dokumentus, politinės ištikimybės pažymėjimą, stojamųjų egzaminų lapus, sąrašą su visais priedais, savo siūlymais ir pranešimu apie vakuojančių vietų skaičių seminarijoje pristato generalgubernatoriui. Kaip matyti iš gubernatoriaus kanceliarijos bylų, nebuvo atvejo, kad generalgubernatorius būtų prieštaravęs gubernatoriaus nuomonei ir kurį nors pripažintą seminarijai tinkamą kandidatą būtų atmetęs; jeigu kartais reikalaujama kokių nors papildymų prie sąrašo, tai visiškai nežymių, nes stojančiųjų į seminariją kandidatų patikrinimas generalgubernatoriaus kanceliarijoje tebūdavo visiškai formalus. Šis gubernatoriaus ir generalgubernatoriaus susirašinėjimas kartais užtęsdavo galutinį kandidatų priėmimą į seminariją, trukdydamas naujai stojančiųjų mokslo užsiėmimams. Dėl to reikėtų atitinkamai gražinti [stat[ymų] sąv[ado] IX t. įstatymo apie luomus 461 ir 463 str[aipsnius], pagal kuriuos stoti į dvasininkų luomą ir į mokyklas, kurios į jį rengia, leidžia gubernatorius, šitai pranešdamas Vidaus reikalų ministerijai.

Taip pat reikėtų suteikti teisę gubernatoriams, susitarus tarpusavyje, leisti ir auklėtiniams persikelti iš vienos seminarijos į kitą, apie tai pranešant ministerijai. Drauge su tuo pasiūlyta gubernatoriaus kontrolei perduoti ir baigusiujų seminariją naujai išventintų kunigų stojimą į Dvasinę akademiją, kad į aukštąjį mokslą nebūtų leidžiami mokymosi seminarijoje metu pastebėti kaip nepakankamai patikimi asmenys.

Dar ir dabar daugumos Romos katalikų dvasininkų elgesys tebėra nepakankamai reikiamo pasitikėjimo. Daugelis jų tebėra nepalankūs liaudies mokykloms ir neslepia savo nepakantumo viskam, kas rusiška, ypač stačiatikių tikybai. Slaptai įtaigaudami per išpažintis ir kitaip artimai bendraudami su parapijiečiais, kunigai tęsia savo veiklą prieš rusų įtakos

stiprinimą vietos gyventojams katalikams, ypač prieš mišrias katalikų ir stačiatikių vedybas. Beje, uoliausiai veikia jauni dvasininkai vikarai, neseniai baigę dvasines seminarijas, kurių auklėtinių kontingentas sudaro gana palankią dirvą fanatizmui ir antirusiškam nepakantumui. Mat dauguma jaunuolių, stojančių į seminarijas, yra valstiečiai lietuviai, iš prigimties imlūs ir gabūs, bet, deja, tik kai kurie jų ateina pasirengę rusų mokyklose, dauguma stodami į seminariją pasirengia namie, dažnai vadovaujami Romos katalikų parapijos dvasininko, kuris paprastai stengiasi ne tiek papildyti bendrąsias žinias, kiek ugdyti klaidingą religingumo sampratą. Šitaip vienpusiškai prieš stodami į seminariją pasirengę jaunuoliai paskui tampa gana karšti katalikybės gynėjai, mitrūs ir pavojingi vyriausybei žalingų idėjų platintojai liaudyje.

Dar vyriausiasis Šiaurės vakarų krašto viršininkas grafas M. Muravjovas pripažino, kad Romos katalikų seminarijas būtina reikia atidžiai prižiūrėti. Jis 1864 m. liepos 14 d. aplinkraščiu nr. 73 gubernatoriams per du vietos kapitulos prelatus nurodė, jų atsakomybe, prižiūrėti seminarijose mokslą ir apskritai tvarką. Šie prelatai, išleidžiant išventinimui skirtus klierikus, turėjo smulkiai gubernatoriui pranešti apie jų ištikimybę. Šio nurodymo nesilaikyta, jo nesilaikoma ir dabar, nes Vilniaus kapituloje nėra pakankamai vyriausybei atsidavusių prelatų, kurie nuoširdžiai padėtų jos sumanymams. Kadangi seminarijos vadovybėje nėra visiškai vyriausybei atsidavusių asmenų, todėl gubernatorius negali stebėti, kaip laikomasi minėtojo nurodymo neleisti dėstymui vartoti lenkų kalbos.

Pagal caro 1843 m. sausio 9 d. patvirtintą seminarijos statutą rektorius, inspektorius, ekonomas ir dėstytojai eiti pareigas tvirtinami vidaus reikalų ministro, gavus vyskupo teikimą. Pageidautina, kad šie teikimai nustatyta tvarka ministru būtų siūlomi per gubernatorius, bet ne per kolegiją, kaip nurodyta minėtuose nuostatuose.

Romos katalikų parapijų dvasininkų skyrimas pareigoms, jų perkėlimas ir atleidimas iš pareigų. Vykdamas caro 1864 m. paliepimą, grafas Muravjovas 1864 m. liepos 24 d. aplinkraščiu nr. 64 pasiūlė gubernatoriams duoti nurodymą, kad nė vienas kunigas nebūtų paskirtas dekanu, parapijos klebonu, vikaru ar kapelionu iš anksto negavus gubernatoriaus sutikimo. Tuomet taip pat nurodyta, kad parapijose nebūtų daugiau kunigų nekaip nustatyta etatų. Paskui I[aikinai] generalgubernatoriaus p[areigas] e[inančio] Nikitino 1883 m. gegužės 4 d. aplinkraščiu nr. 13–15 nurodyta, kad gubernatoriai iš anksto generalgubernatoriui praneštų apie visus Romos katalikų dvasininkų perkėlimus, paskyrimus ir atleidimus iš pareigų. Generalgubernatoriaus 1900 m. lapkričio 30 d. aplinkraščiu nr. 24 buvo pateiktos bendros sąlygos, kaip kunigai turi būti skiriami eiti pareigas, nes pastebėta, kad Vilniaus Romos katalikų vyskupas siekia parapijų klebonais skirti daugiausia civili-

nės valdžios potvarkiais baustus asmenis, tuo lyg atlygindamas kaltininkų patirtas nuobaudas. Pripažinta, kad paskyrimo sutikimas duodamas: a) baustiesiems uždarymu į vienuolyną tik praėjus pakankamai ilgam laiko tarpui, pavyzdžiui, trejiems metams, bet ir tai tik kruopščiai surinkus duomenis, kad minėti asmenys nežalingi rusų reikalų sėkmei krašte; b) pašalintiems iš pareigų parapijų klebonams grįžti į šias pareigas leisti ne greičiau kaip po trejų metų ir c) vikarams, kurie, kaip pastebėta, neretai prasižengimus daro tik tam, kad pasižymėtų savo vadovybės aktyse, leisti užimti klebono pareigas ne anksčiau kaip po dvejų metų.

Dėl minėtų 1883 m. gegužės 4 d. aplinkraščių nr. 13–15 įvestos tvarkos kilo visiškai nereikalingas ir varginantis susirašinėjimas. Šis susirašinėjimas ypač vargina tais atvejais, kai nėra jokių kliūčių vykdyti vyskupijos vyresnybės siūlymus. Iš gubernatoriaus kanceliarijos bylų matyti, kad šį potvarkį išleidus, vertinant nurodytą kunigo perkėlimą iš vienos vietos į kitą arba jo paskyrimą, tarp gubernatoriaus ir generalgubernatoriaus nekilo nė vieno reikšmingesnio nesutarimo. Todėl būtų visiškai tikslinga grąžinti tą tvarką, kurios laikytasi ligi 1883 m. Ši tvarka atitinka 1896 m. leid[imo] Įst[atymų] sąv[ado] t. XI, d. 1, kitatikių dvas[inių] reikalų nuostatų 41 ir 42 str[aipsnius].

Kunigų suvažiavimai į bažnyčios šventes ir dvasininkų bei pasauliečių laidotuves. Romos katalikų dvasininkų uoli katalikybės propaganda tarp vietos stačiatikių, kuri, beje, reiškiasi siekimu katalikų pamaldoms suteikti daug puošnumo ir iškilmingumo, šių dvasininkų dalyvavimas politiniuose neramumuose ir aiškus pritarimas lenkiškų tendencijų propagandai liaudyje vertė vietos aukščiausiąją administraciją visad daug dėmesio kreipti į kunigų suvažiavimus parapijose. Grafas M. Muravjovas 1864 m. liepos 11 d. aplinkraščiu nr. 73 visiškai uždraudė kunigams be leidimo išvykti iš parapijos, taipgi ir jų suvažiavimus atlikti pamaldas bažnyčiose. Paskui generalgubernatoriaus 1867 m. sausio 13 d. aplinkraščiu nr. 43 ir 1867 m. birželio 22 d. aplinkraščiu nr. 758 uždrausta teikti liaudžiai įvairius patarnavimus ir sakyti pamokslus šiems R[omos] kat[alikių] dvasininkams: gyvenantiems pas gimines ir jų globojamiems, invalidams, privatiems kapelionams, altaristams, taip pat neetatiniams panaikintų bažnyčių kunigams ir neturintiems vietos dėl vakansijų trūkumo. Jiems tepalikta teisė laikyti pamaldas sau patiems tik parapijos bažnyčioje, gavus klebono leidimą ir jam prisiėmus atsakomybę. Kai 1869 m. Kauno gubernorius išskėlė klausimą, ar tos pačios parapijos kunigai gali suvažiuoti į bažnyčios šventes pačioje parapinėje bažnyčioje ir prie parapijos priskirtose filijose, generalgubernorius Potapovas 1869 m. gruodžio 2 d. aplinkraščiu nr. 4309 paaiškino, kad R[omos] kat[alikių] dvasininkai į savo parapijos šventes gali suvažiuoti tik kaskart gavę vietos vadovybės leidimą. Šiuos leidimus kiekvienu atveju duodavo apskrities ispravnikai, bet 1882 m., kai kunigų suvažiavimai

pasidarė itin gausūs, e[inantys] generalgubernatoriaus p[areigas] generolas leitenantas Nikitinas lapkričio 17 d. aplinkraščiu nr. 35 pasiūlė, kad kunigų suvažiavimai, jiems išsirūpinus gubernatoriaus leidimą, būtų apriboti ligi tokio skaičiaus, kokio reikia vietos gyventojų religinėms reikmėms, bet ne didesni kaip šešių asmenų. Paskui, kai naujai paskirtas vyskupas Hrinevickis ėmė siekti įvairioms bažnyčios šventėms gausių suvažiavimų, buv. Vilniaus gubernatorius Žemčiužnikovas 1884 m. raštu kreipėsi į generalgubernatorių, siūlydamas apriboti pačius dvasininkų suvažiavimus ir jų dalyvių skaičių, duodant leidimą didžiojo altoriaus, kurio vardu pašventinta bažnyčia, šventei ir 40 valandų pamaldoms. 1888 m. Vidaus reikalų ministerijos potvarkiu kunigų suvažiavimai į pamaldas buvo uždrausti. Vietos ispravnikai [pristatydami leidimui] privalo paaiškinti, ar kunigų suvažiavimas tikrai sutampa su bažnyčios šventės diena ir kiek reikia kunigų šios vietovės gyventojų religinėms reikmėms patenkinti. Atsakydamas į šį siūlymą generolas leitenantas Kachanovas 1884 m. kovo 26 d. raštu nr. 24 pranešė, kad jis su tuo visiškai sutinka ir pridūrė, kad šiam reikalui gali būti kviečiami tik visiškai patikimi kunigai ir kad prašant leidimo jiems atvažiuoti turi būti pateikti duomenys: kada, iš kur ir kokį kunigą norima pakviesti, mat siekiama išvengti to, kai kartais kviečiami ir tolimesnių parapijų kunigai, kurie pasižymi savo fanatizmu. Remiantis tuo, kas išdėstyta, buvo įvesta tokia kunigų suvažiavimų leidimo tvarka: bažnyčios klebonas, norėdamas į bažnyčios šventę pakviesti kaimynus kunigus, turi su prašymu kreiptis į savo vyskupijos vyresnybę, o ši – į gubernatorių, nurodydama, kuris kunigas mano kviestis, kurį kunigą nori kviestis, kuriai dienai ir kokia proga. Šie prašymai atidžiai peržiūrimi, kad 1) tas kunigas, kuris kviečia, ir pakviestasis būtų patikimi ir gero elgesio; 2) nesutaptų bažnyčios šventė su 40 valandų pamaldomis, į kurias kunigams suvažiuoti draudžiama; 3) bažnyčia tikrai būtų pašventinta to šventojo vardu, kurį R[omos] kat[aliku] Bažnyčia tą dieną mini ir į kurią prašoma leisti kunigams suvažiuoti. Pastarajame punkte nurodytas reikalavimas buv. vyskupo Audzevičiaus prašymu buvo pakoreguotas, nes kanonų taisyklės R[omos] katalikų bažnyčioms leidžia dvasinės vyresnybės nuožiūra bažnytinės šventės šventimą perkelti į kitas dienas. Dabar težiūrima, kad kunigų suvažiavimai vienoje bažnyčioje nebūtų leidžiami du ar daugiau kartų per metus. Išimtis padaryta tik kai kurioms gyventojų labai gerbiamoms bažnyčioms, ir 4) kunigų skaičius nustatomas pagal tos bažnyčios, į kurią kviečiamas suvažiavimas, parapijiečių skaičių, parapijos plotą ir kitas vietos sąlygas, kaip antai: didelis žmonių susibūrimas iš tolimų vietovių ir panašiai. O dėl kunigų išvykimo iš savo parapijų į kitas vietoves dalyvauti pamaldose mirus kunigui arba kitam asmeniui, kurio giminės nori labai iškilmingų laidotuvių, reikia gubernatoriaus leidimo prašyti per vyskupijos vyresny-

bę arba tiesiog paprastai telegrafu. Ir šiuo atveju gubernatorius žiūri, kad kunigų suvažiavimai būtų ne didesni kaip 6 žmonių.

Pripažindami ypač svarbią periodinių R[omos] katalikų dvasininkų susirinkimų reikšmę, kurie labai skatina dalyvių energiją, jų veiklumą, be to, yra veiksminga priemonė gyventojams paveikti, Romos katalikų vyskupai Hrinevickis ir Audzevičius labai atkakliai rūpinosi iš civilinės vadovybės per metus gauti leidimus dviem ar net trimis suvažiavimams kai kuriose bažnyčiose, motyvuodami gausiu žmonių dalyvavimu, nors šitokie prašymai seniau ir dabar atmetami, nes iškilmingos katalikų pamaldos į bažnyčias patraukia ir gyventojus stačiatikius. Neretai būna, kai kunigai, gavę civilinės vadovybės leidimus kuriame nors punkte rengti suvažiavimus, atvyksta gausiau, nekaip nurodyta leidime, todėl gubernatorius turi kaltuosius traukti atsakomybėn. Pabaudas už savavališką dalyvavimą suvažiavimuose gubernatoriaus pristatymu skiria generalgubernatorius, dažniausiai nuo 15 iki 50 rb. Kartais piniginės pabaudos buvo skiriamos ir didesnės – ligi 100 rb ir net iki 200 rb, jeigu ši savavališką kunigo atvykimą į suvažiavimą sunkindavo ypatingos aplinkybės – atviras nenoras paklusti galiojantiems aukštosios civilinės administracijos potvarkiams ir panašiai.

Kunigų suvažiavimų priežiūrą lydi varginantis susirašinėjimas. Neretai skiriamos pabaudos vėluodavo, nes visais nurodytais atvejais gubernatorius su gerai motyvuotais raštais turėjo kreiptis į generalgubernatorių. Todėl pageidautina, kad patiems gubernatoriams būtų leista kunigus, prasižengusius galiojančioms taisyklėms dėl suvažiavimų, bausti pabauda ligi 200 rb, į Vidaus reikalų ministeriją kreipiantis tik ypač svarbiais atvejais, kai minėtos pabaudos dydis bus pripažintas per mažas.

Procesijos už bažnyčių. Ligi 1866 m. Romos katalikų dvasininkai iškilmingas procesijas rengdavo miestų ir miestelių gatvėmis, keliais, vedančiais į kaimo bažnyčias, ir laukuose, esant nederliui ir kitoms liaudies negandoms. Buv. Vilniaus generalgubernatorius von Kaufmanas, atsižvelgęs į tai, kad nė viena globojama tikyba nepasireiškia tokiu uolumu, kaip Romos katalikų, kad niekur Imperijoje kitatikių procesijų nebūna ir kad Šiaur[ės] vak[arų] krašte, jei dargana, procesijos būna bažnyčios viduje, savo 1866 m. sausio 24 d. aplinkraščiu nr. 138 nurodė visiškai uždrausti procesijas už miestų bažnyčių, leidus jas R[omos] katal[ikų] dvasininkams rengti bažnyčių viduje, o miesteliuose ir kaimuose, jei bažnyčios ankštos ir jose procesijos neįmanomos, leista, jei bus pripažinta, kad reikia, eiti apie bažnyčias, jų šventorių ribose. Paskui tų pačių metų vasario 14 d. aplinkraščiu nr. 264 paaiškinta, kad tuose miesteliuose ir kaimuose, kuriuose nėra stačiatikių cerkvių, jei žmonės norėtų eiti procesijas liaudies negandų metu, pvz., sausros ar nenutrūkstamo lietaus arba epidemijų metu, šias eisenas apie kaimą arba apie laukus gali leisti gubernatorius. Tuose miesteliuose ir kai-

muose, kuriuose yra stačiatikių cerkvės, R[omos] katal[ikų] dvasininkams procesijos neleidžiamos netgi nurodytais atvejais, nes kunigą gali pakeisti stačiatikių šventikas, surengęs savo parapijiečių procesiją.

Kaip rodo gubernatoriaus kanceliarijos raštvedyba, Romos katalikų dvasininkai leidimų procesijoms už kaimo bažnyčių prašydavo kiekvienam atvejui ir, beje, buv. gubernatoriaus kontradmirolo Šestakovo nurodymu leidimų išdavimas priklausė nuo bažnyčios dydžio ir ar ji turi ištinę 3 uolekčių aukščio tvorą. Vėliau, atsižvelgiant į tai, kad R[omos] katalikų dvasininkams sunku kaskart prašyti leidimo tam tikromis dienomis lauke rengti procesijas, ligi 1885 m. buvę gubernatoriai joms davė nuolatinius leidimus sekmadieniais ir šventadieniais 76 parapinėse ir 9 filijinėse bažnyčiose, kurios pripažintos per daug ankštos eisenoms viduje. Po to 1885 m. buv. generalgubernatorius artilerijos generolas Kachanovas, pastebėjęs, kad Rom[os] katalikų dvasininkai, pasinaudodami jiems duotu leidimu rengti procesijas išorėje tiksliai nepažymėtomis atitinkamomis dienomis, ėmė jas rengti kitomis dienomis nekaip skirta, todėl 1885 m. spalio 17 d. aplinkraščiu nr. 1504 nurodė, kad iš parapijų klebonų būtų paimti anksčiau įvairiu metu išduoti leidimai ir pakeisti naujais, kur tiksliai nurodomos dienos. Išreikalavus grąžinti šiuos leidimus, bažnyčių, kuriose buvo leistos procesijos išorėje, sąrašas pristatytas generalgubernatoriui (1886 m. rugsėjo 5 d. raštas nr. 2004). Laikantis Valdovo 1878 m. gruodžio 1 d. paliepimo dėl procesijų Kauno gubernijoje, buvo numatytos visose sąraše išvardytose bažnyčiose dienos, kada R[omos] katalikų bažnyčių apeigomis būna procesijos, būtent: kiekvieną sekmadienį, Pelenų dieną (dies cinerum, vasario 2 d.), per Velykų rytmetines pamaldas, Kristaus žengimo į dangų dieną [per Šeštines], be to, iškilmingomis kiekvienos bažnyčios šventėmis, kai išstatomas Švč. Sakramentas. Į tai atsakydamas generalgubernatorius 1886 m. rugsėjo 20 d. raštu nr. 1219 pranešė, jog jis neprieštarauja dėl šio siūlymo įgyvendinimo, bet su sąlyga, kad įvairiu laiku 76 parapijų bažnyčioms duoti leidimai būtų pakeisti naujais, kur būtų nurodomos minėtosios dienos. Dėl 9 filijinių bažnyčių, taip pat gavusių leidimus išorinėms procesijoms, pažadėta išleisti atskirą nurodymą, tačiau jis nepasirodė ligi šiol. Generalgubernatorius, manydamas, kad reikia peržiūrėti jau duotus leidimus išorėje rengti procesijas, 1886 m. lapkričio 26 d. raštu nr. 1508 nurodė pateikti išsamius duomenis, kurios Vilniaus gubernijos bažnyčios savo dydžiu yra tinkamos viduje eiti procesijas ir kurios netinkamos, ir pastaraisiais atvejais, kuriose bažnyčiose reikėtų leisti procesijas šventoriuose, jeigu jie yra. Vykdamas šį nurodymą surinkti reikiamas žinias, su 1887 m. spalio 20 d. lydraščiu nr. 1854 buvo pristatytas Vilniaus gubernijos bažnyčių sąrašas. Jį peržiūrėjęs artilerijos generolas Kachanovas savo 1887 m. lapkričio 3 d. potvarkiu nr. 1334 nurodė leidimus eisenoms išorėje iš 76 parapinių bažnyčių palikti

13-ai, nes kai kurios neturėjo šventorių, kitų talpumas tiko procesijoms viduje, o kai kurios buvo netoli stačiatikių šventovių ir tose vietose, kur vyravo gyventojai stačiatikiai. Kaip rodo gubernatoriaus kanceliarijos raštvedyba, po šio artilerijos generolo Kachanovo potvarkio gubernatoriai vengė patys duoti leidimus procesijoms ir šiuo reikalu gautus parapijiečių arba dvasininkų prašymus perduodavo generalgubernatoriui, nors minėtasis generolo adjutanto von Kaufmano 1866 m. sausio 24 d. aplinkraštis nr. 138 gubernatoriams leido patiems spręsti tokius prašymus ir tiesiogiai šis aplinkraštis nebuvo panaikintas. 1898 m. buv. Vilniaus gubernatorius t[ikrasis] v[alstybės] p[atarėjas] Čepelevskis generalgubernatoriaus raštu prašė, kad vėl reikėtų keisti turimus leidimus ir esamus draudimus procesijoms, nes po minėto artilerijos generolo Kachanovo 1887 m. lapkričio 3 d. potvarkio daug bažnyčių buvo perstatyta, bažnyčių tvoros pakeistos naujomis ir kai kur pastatytos naujos, nors anksčiau jų nebuvo, be to, padidėjo bendras gyventojų skaičius. 1898 m. rugpjūčio 8 d. raštu nr. 1565 generolas adjutantas Trockis tam pritarė ir dabar apie visas gubernijos bažnyčias renkamos reikiamos žinios.

Iškilmingos procesijos visad į bažnyčias sutraukdavo daug žmonių, todėl R[omos] k[atalikų] dvasininkai nė vienam krašte galiojančiam potvarkiui nebuvo taip smarkiai priešiški, kaip procesijų draudimui. Neretai būdavo, kad parapijiečiai, neprotestuodami paklusę draudimui išorėje rengti procesijas, į parapiją paskyrus fanatiško nusistatymo kunigą, staiga labai atkakliai imdavo prašyti šį draudimą panaikinti. Dar dažniau R[omos] k[atalikų] dvasininkai procesijas rengia be gubernatoriaus leidimo, pasinaudodami nepakankama policijos priežiūra, žemutinių policijos tarnautojų aplaidumu. Pabaudas už šiuos prasižengimus skirdavo generalgubernatorius gubernatoriaus teikimu ir dažniausiai būdavo piniginės pabaudos nuo 50 iki 200 rb, atsižvelgiant, kiek kunigas kaltas. Kartais vietoj pabaudos panašiai prasižengę kunigai, jei pasirodydavo kaip dideli fanatikai ir nepakludavo vietos civilinei valdžiai, būdavo, remiantis generalgubernatoriaus potvarkiu, perkeliama iš savarankiškų bažnyčios klebono pareigų į vikaro pareigas, – šitai atlikdavo vyskupijos vadovybė gubernatoriaus reikalavimu. Kaip matyti iš gubernatoriaus kanceliarijos bylų, generalgubernatorius niekad netikrino, kaip gubernatoriai skirdavo kunigams pabaudas už taisyklių dėl procesijų pažeidimus.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, reikėtų: 1) procesijas už parapinių ir filijinių bažnyčių leisti tik gubernatoriui sutikus ir 2) leisti pačiam gubernatoriui kaltuosius kunigus bausti pinigine pabauda ligi 200 rb, vidaus reikalų ministrui pranešant tik apie ypatingus atvejus, kai reikia taikyti griežtesnes nuobaudas. Be to, reikėtų leisti gubernatoriui tiesiogiai susirašinėti su vys-

kupijos vadovybe, kai pagal aplinkybes reikės kaltąjį kunigą perkelti iš klebonų į žemesnes pareigas arba į kitą žemesnės klasės parapiją.

Romos katalikų laidotuvių procesijos. Juodų vėliavų ir bažnytinių vėliavų išskabinimas. Muzika ir giesmės per laidotuves. Uždraudus procesijas už bažnyčių, R[omos] k[atalikų] dvasininkai siekė tuo padarytą žalą katalikybės patrauklumui kompensuoti labai iškilmingomis laidotuvėmis, kur dalyvauja didelis kunigų, klierikų skaičius, nešamos bažnytinės ir paprastos vėliavos ir taip patraukiama daug žmonių. Generalgubernatorius grafas Baranovas, žinodamas, kad panašios procesijos katalikams neleidžiamos ne tik kituose Imperijos miestuose, bet ir užsienyje, 1867 m. rugsėjo 21 d. aplinkraščiu nr. 1971 nurodė, kad laidotuvių procesijoms, nebūdingoms paprastoms laidotuvėms, turi būti gautas leidimas miestuose – iš gubernatoriaus, o kitose vietovėse – iš policijos vadovybės. Be to, atkreipdamas dėmesį, kad katalikai turi paprotį iškabinti prie velionio namų vartų juodą vėliavą arba bažnytinę vėliavą ir tai sukelia gyventojams nemalonų ir slegiantį įspūdį, o esant užkrečiamai ligai arba siaučiant epidemijai netgi gali pakenkti visuomenės sveikatai, sukeldamos baimę ir nusiminimą, generalgubernatorius tuo pačiu aplinkraščiu nurodė toliau neleisti miestuose, miesteliuose ir sodžiuose prie namų ir bažnyčių iškelti minėtuosius gedulo ženklus. Paskui, atsakydamas į klausimą, kaip reikia suprasti „paprastas laidotuves“ ir „iškilmingas laidotuvių procesijas“, generolas adjutantas Baranovas 1867 m. lapkričio 2 d. aplinkraščiu nr. 1413 paaiškino, kad paprastas laidotuves atlieka paprastai tik vienas vietos parapijos kunigas arba vienas jo vikaras, jose nešamas bažnytinis kryžius, nenešamos bažnytinės vėliavos ir visiškai nedalyvauja [bažnyčios] brolijos nariai. Jeigu velionio giminės panorės iškilmingesnių laidotuvių, tai dvasininkai turi joms prašyti atskiro leidimo. Ir vienu, ir kitu atveju muzika besąlygiškai draudžiama. Pastebėjęs, kad Gardino gubernijos atokiuose nuo bažnyčių kaimuose ir miesteliuose, jei vietos dekano leista velionio giminėms laidojimo apeigas atlikti ir be kunigo, pasikvietus kokį praprususį valstietį, kuris moka maldas ir imasi vadovauti laidotuvėms, bet be dvasininkams būdingų drabužių, giedamos laidotuvėms skirtos maldos lenkų kalba, pritariant kitiems, paskui laidotuvių procesija eina, kaip įprasta, svarbiausia miestelio arba kaimo gatve, artilerijos generolas Kachanovas 1887 m. lapkričio 24 d. aplinkraščiu nr. 1436 nurodė uždrausti valstiečiams laidotuvių eisenos metu giedoti maldas lenkų kalba ir leisti jas tik kapinėse. 1887 m. lapkričio 30 d. raštu nr. 1460 artilerijos generolas Kachanovas papildomai gubernatoriams pranešė, kad jei kiltų sunkumų šį potvarkį įgyvendinti, per laidotuves besąlygiškai maldas lenkų kalba uždrausti giedoti tik daug gyventojų turinčiuose miesteliuose ir miestuose, kuriuose yra stačiatikių šventovės, o kitose vietovėse šis potvarkis taikomas gubernatoriaus nuožiūra. Kavalerijos generolas Oržev-

skis 1894 m. spalio 14 d. aplinkraščiu nr. 1640 patvirtino, kad reikia griežtai vykdyti minėtąjį potvarkį dėl kitatikių laidotuvių procesijų, ir nurodė, kad šioms procesijoms einant „miestelių ir kaimų gatvėmis nebūtų leidžiama giedoti jokios giesmės, galima tik kapinėse“. Tad pastaruoju potvarkiu giesmės buvo uždraustos taip pat lotynų kalba ir ne tik dideliuose miesteliuose bei miestuose, bet ir kaimuose. Kadangi bažnytinis giedojimas, kai jame dalyvaudavo paprasti žmonės, visada buvo svarbiausia laidotuvių procesijų iškilnių dalis, tai pastarasis potvarkis praktiškai prilygo beveik visiškam katalikų iškilmingų laidotuvių uždraudimui. Visi išvardyti potvarkiai iš R[omos] k[atalikų] neatėmė teisės rengti su gubernatoriaus leidimu net iškilmingo pobūdžio laidotuvių procesijas, kuriose dalyvautų daug kunigų, klierikų, būtų nešamos bažnytinės vėliavos ir panašiai, tačiau per pastaruosius šešerius metus tebuvo dvi tokios pasauliečių laidotuvių procesijos, bet ir šiais atvejais gubernatorius pripažino, kad leidimo reikia prašyti generalgubernatorių; generolas adjutantas Trockis procesijose leido dalyvauti tik vienam kunigui, nešti tik du žibintus, dvi bažnytinės vėliavas ir kryžius. Uždraudus giedoti per laidotuvių procesijas, po šio kavalerijos generolo Orževskio potvarkio gubernatoriaus gauti tokie prašymai tenkino si vien noru gauti leidimą gedulingoms pamaldoms, kuriose dalyvautų pašaliniai kunigai, dažniausiai nuo 3 iki 6, ir tenkinant šiuos prašymus būdavo duodami leidimai.

Draudimas giedoti laidotuvių procesijose, kuris ypač palietė religinius jausmus, yra vienas opiausių apribojimų, kuris palietė ne tiek Rom[os] k[atalikų] dvasininkus, kiek gyventojus, todėl šio potvarkio gana dažnai nesilaikoma, daugiausia prasižengia valstiečiai, o kunigai lieka nuolaidžiautajais. Neretai ir kunigai tampa svarbiausiais šių prasižengimų kaltininkais, būtent tais atvejais, kai velionis ar jo giminaičiai yra iš turtingųjų klasės. Už šį prasižengimą nuobaudas gubernatoriaus teikimu skirdavo generalgubernatorius, jos priklausė nuo aplinkybių. Nepasiturinčių klasių asmenis buvo įprasta bausti 3–25 rb pinigine pabauda, jei valstiečiai arba miestiečiai neturtingi, – areštu. Privilegijuotų klasių, pasiturintys asmenys, kunigai už savavališkas iškilmingas laidotuvių procesijas su giedojimu ir panašiai buvo baudžiami pabauda ligi 200 rb, be to, kunigams taikytos ir kitos nuobaudos, kaip antai, jie pašalinami iš klebono pareigų, perkeliama į žemesnės kategorijos parapijas. Kaip rodo gubernatoriaus kanceliarijos raštvedyba, šio potvarkio pažeidėjų persekiojimas priklausė gubernatoriaus nuožiūrai. Ištyrus bylą, jis, atsižvelgdamas į aplinkybes, skyrė nuobaudas, o paskui generalgubernatorius su gubernatoriaus siūlymu sutikdavo arba nesutikdavo.

Dėl išdėstytų dalykų reikėtų leisti gubernatoriui pačiam spręsti ir šias bylas, paskiriant savo nuožiūra kaltininkams nuobaudas – pinigines ligi 200 rb, o asmenims, kurie nėra dvasininkai, jei jie neturtingi, – areštą ligi dviejų

mėnesių, ir tik svarbiausiais atvejais su pranešimais kreiptis į Vidaus reikalų ministeriją. Taip pat pageidautina, kad gubernatorius turėtų teisę kreiptis į vyskupijos vadovybę, jei verstų bylos aplinkybės, kad kunigams taip pat būtų paskirtos kitos nurodytos nuobaudos (pvz., atimtos klebono pareigos ir skiriama vikaru), be to, gubernatoriui leisti, griežtai laikantis išvardytų buvusių apribojimų, vienaip ar kitaip spręsti gaunamus prašymus dėl laidotuvių procesijų ir giedojimo.

Romos katalikų dvasininkų pamokslų sakymas. Per politinius sąmyšius katalikų dvasininkų pamokslai buvo galingas vyriausybei priešiškos propagandos įrankis, todėl vyriausiasis krašto viršininkas grafas Muravjovas 1864 m. rugsėjo 10 d. aplinkraščiu nr. 2865 gubernatoriams nurodė R[omos] k[atalikų] bažnyčiose leisti tik pamokslus iš dvasinės vyresnybės patvirtintų spausdintų knygų, o rankraštiniai pamokslai turi būti aukštosios dvasinės vyresnybės peržiūrėti iš anksto; vyskupijos vyresnybė buvo įpareigota iš kapitulos, konsistorijos narių ir dekanų paskirti generalgubernatoriaus leidžiamųjų rankraštinių pamokslų cenzorius, kurių ištikimybė nustatoma iš anksto; pamokslininkai buvo įpareigoti kiekvieno pamokslo egzempliorių pateikti vyskupijos vyresnybei. Kaip matyti iš grafo Muravjovo kito tų pačių metų lapkričio 22 d. aplinkraščio nr. 3727, ši priemonė nebuvo sėkminga, nes daug kur kunigai nesivaržė sakyti dviprasmiško turinio pamokslų. Siekiant sutrukdyti panašius piktnaudžiavimus, minėtuoju aplinkraščiu nurodyta, kad kunigai pamokslus skaitytų tik iš spausdintų Bialobžeskio ir Filipeckio knygų, kurios išleistos Vilniuje 1838 m. ir vyskupo Klungevičiaus aprobuotos. Paskui generalgubernatorius, susitaręs su Vidaus reikalų ministerija, kaip matyti iš šių aplinkraščių – 1868 m. rugsėjo 10 d. nr. 110, 1869 m. gegužės 30 d. nr. 1473 ir 1868 m. gruodžio 21 d. nr. 159 – nustatė šias pamokslų sakymo taisykles: 1) R[omos] k[atalikų] dvasininkai savo pamoksluose neturi nei tiesiogiai, nei užuominomis imtis politinių samprotavimų, be to, jiems visiškai uždrausta svarstyti stačiatikių ir kitus tikėjimus; 2) teisę mokyti žmones parapijų bažnyčiose turi jų klebonai, vienuolynų bažnyčiose – vienuolynų viršininkai, gubernijų ir apskričių miestuose – taip pat viceklebonai, filijose, kurios turi parapijų teises, – šių bažnyčių filijalistai, o kunigai vikarai turi teisę sakyti pamokslus tik gavę generalgubernatoriaus leidimą ir tik pavaduodami kleboną, jei jis serga, yra nusenęs arba tarnybos reikalais išvykęs į kurią nors R[omos] k[atalikų] dvasinę įstaigą; tik klierikams leidžiama praktikos tikslu seminarijos bažnyčioje ir gimnazijų kapelionams – mokinius pamokyti, bet tik su gimnazijos vadovybės žinia. Visais kitais atvejais vikarams, klierikams ir pašaliniais asmenims sakyti žmonėms pamokslus neleidžiama. Per parą gali būti sakomas tik vienas pamokslas, būtent sekmadieniais, per katalikų bendrąsias ir vietos bažnyčios šventes; sekmadieniais dvasininkai vietoj pamokslo gali

iš Bialobžeskio knygų aiškinti žmonėms katekizmą ir evangelijas, o iškilminėmis dienomis gali skaityti pamokslus iš Filipeckio knygos. Savo kūrybos pamokslus sakyti teturi teisę mokslo laipsnius turintys kunigai, bet ir tai paskirtiems ir generalgubernatoriaus patvirtintiems dvasiniams cenzoriams tekstą aprobavus, pasirašius ir vyskupijos vyresnybei pateikus.

Gubernatoriaus kanceliarijoje bylų kunigams dėl pamokslų sakymo tvarkos atsiranda labai retai. Tačiau klystume, jei darytume išvadą, kad Romos katalikų dvasininkai noriai šių apribojimų laikosi. Pasinaudodami nepakankama administracine priežiūra, kuri kaimo vietovėse gana silpna, jauni Romos katalikų dvasininkai vikarai imasi sakyti pamokslus, neretai jų vyskupijos vadovybės pritarimu, bet neturėdami civilinės valdžios leidimo. Pamokslų cenzūros taisyklių taip pat laikomasi nepakankamai griežtai. Nors remiantis įstatymu – 1896 m. leid[imo] Įst[atymų] sąv[ado] XI t., 1 d., 4 str., sakyti pamokslus – tai vieša propagandos priemonė – neduota teisės, tačiau Romos katalikų dvasininkai, ypač jaunesni, skatinami noro greičiau atkreipti savo vyskupijos vyskupo dėmesį, su užsidedimu kuria bei sako pamokslus, kurie turi tą patį slaptą tikslą. Todėl būtų pravartu, palikus kuo griežtesnę veikiančią vyriausybinių R[omos] k[atalikų] dvasininkų pamokslų priežiūrą, gubernatoriui leisti: 1) pačiam tvirtinti ar atmesti vyskupijos vyresnybės parinktus cenzorius; 2) pačiam spręsti vyskupijos vyresnybės prašymus dėl teisės sakyti pamokslus vikarams vietoj klebonų ir 3) skirti už galiojančių potvarkių dėl pamokslų sakymo pažeidimus kaltiems kunigams nuobaudas ligi 200 rb, gubernatoriui davus teisę iš vyskupijos vyresnybės pareikalauti kaltininkus pašalinti iš pareigų, jeigu to reikės dėl bylos aplinkybių. Gubernatorius į Vidaus reikalų ministeriją turėtų kreiptis tik didesnės nuobaudos skyrimo atvejais arba jei prasižengtų vyskupijos vyresnybė.

Apie Švč. Sakramento nešimą ligoniams. Šiaurės vakarų krašte yra paprotys Švč. Sakramentą ligoniams nešti viešai priešakyje einant su žibintu bei uždegta žvake ir skambinant varpeliu, kurio balsą išgirdę praeiviai miestų gatvėse arba keliuose puola kniūbsti arba klaupiasi. Kadangi šitaip Švč. Sakramentą nešti neturi įpročio net viešpataujanti cerkvė ir, be to, Pijaus VI 1787 m. kovo 23 d. bule R[omos] k[atalikų] dvasininkams (Pilnas įstatymų rinkinys, XXII t., 16521 nr., 24 str.) liepta Švč. Sakramentą ligoniams nešti slaptai, todėl kai generolas adjutantas grafas Baranovas kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją, ši 1867 m. per Dvasinę kolegiją nurodė šį paprotį panaikinti ir [generalgubernatorius] 1867 m. liepos 7 d. aplinkraščiu nr. 826 gubernatoriui įpareigojo stebėti, kad šitai [Romos] k[atalikų] dvasininkai griežtai vykdytų.

Gubernatoriaus kanceliarijoje bylų apie R[omos] k[atalikų] dvasininkus, pažeidusius šį potvarkį, nėra nė vienos, tačiau negalima manyti, kad šis paprotys visiškai išnykęs. Todėl reikėtų gubernatoriams palikti teisę

R[omos] k[atalikų] dvasininkams nuobaudas skirti, kaip anksčiau nurodyta, ir už šio potvarkio pažeidimą.

Draudimas bažnyčios tarnams nešioti skirtingą kostiumą. Generolo adjutanto grafo Kachanovo 1867 m. spalio 5 d. aplinkraščiu nr. 1285 uždrausta bažnyčių varpininkams ir tarnams nešioti skirtingą kostiumą – ilgą mėlynos gelumbės durtinį su raudona apykakle bei rankogaliais ir tokios pat spalvos išsiuvinėtu kryžiumi ant krūtinės.

Draudimas šaudyti per Velykų šventes. Generolas adjutantas Baranovas 1867 m. gruodžio 29 d. aplinkraščiu nr. 1612 uždraudė šaudyti per Velykų rytmetines mišias, įsakė nutraukti šį katalikų paprotį.

Draudimas iškabinti vėliavas pažymint bažnyčios šventes. Vietos gyventojai katalikai turėjo paprotį pažymint bažnyčios šventes iškabinti prie bažnyčių vėliavas. Vyriaus[iojo] krašto virš[ininko] 1866 m. lapkričio 13 d. aplinkraščiu nr. 2573 šia proga iškabinti vėliavas uždrausta.

Draudimas išnešioti kalėdaičius. Romos katalikų dvasininkams uždrausta važinėjant po parapiją lankyti [mišrias] stačiatikių ir katalikų šeimas. Šiaurės vakarų krašto katalikai turi paprotį prieš Kalėdas dalyti kalėdaičius. Šiam reikalui dvasininkai skirdavo vargonininkus, kurie važinėdavo po parapiją, šiuo tikslu lankydavo ir parapijiečius stačiatikius, tuo pastariesiems diegdami katalikišką paprotį. Kadangi tokie važinėjimai buvo žalingi apskritai ir turėjo tikslą krašte griauti stačiatikybę, vyriausiasis krašto viršininkas 1866 m. gruodžio 8 d. aplinkraščiu nr. 2553 bažnyčios tarnams uždraudė kalėdaičius išvežioti, nurodydamas, kad juos dalyti leidžiama pačiose bažnyčiose, nesiuventinėjant po parapiją. 1893 m. [stačiatikių] Lietuvos vyskupijos vyresnybei pasiskundus, kad Romos katalikų kunigai, parapijose lankydami katalikų šeimas, per vedybas susigiminiavusius su stačiatikiais, neretai prieš stačiatikių tikėjimą padaro priešiško išsišokimo, tuo keldami gyventojų religinę nesantaiką, generalgubernatorius 1893 m. rugpjūčio 16 d. aplinkraščiu nr. 1424* uždraudė Romos katalikų dvasininkams lankyti tuos namus, kuriuose drauge gyvena katalikai ir stačiatikiai.

Iš išvardytų potvarkių – 1867 m. nr. 826 bei 1612, 1866 m. nr. 2573 ir 2553 ir 1893 m. nr. 1427* tik pastarasis sukėlė didelį Romos katalikų dvasininkų nepasitenkinimą ir gana dažnai kunigai, žiemą lankydami parapijiečių namus, jį pažeidinėjo. Pastebėjus atvejus, kai kunigai buvo priešiški mišrioms katalikų vedyboms su stačiatikiais, prasižengę kunigai paprastai teisinosi, nurodydami, kad šį potvarkį vykdant jie netektų šventos ganytojo teisės bendrauti su didele katalikų šeimų dalimi. Turint galvoje, kad visi išvardytieji potvarkiai turėjo tikslą iš R[omos] k[atalikų] atimti galimybę

* Taip originale.

vienu ar kitu būdu kenkti stačiatikybei, reikėtų suteikti gubernatoriui reikalingą teisę visiems šių potvarkių pažeidėjams skirti atitinkamas nuobaudas.

Romos katalikų rubricėlių su jų vertimu į rusų kalbą leidimas. R[omos] katalikų Bažnyčia pamaldų tvarkai nurodyti kasmet leidžia vadinamąsias *rubricėles*, kurių antroje dalyje skelbiami duomenys apie vyskupiją, parapijas, dvasininkų asmeninę sudėtį, bažnyčių, parapijiečių skaičių ir panašiai. Už rubricėlių aprobavimą Vidaus reikalų ministerijos 1887 m. vasario 10 d. potvarkiu nr. 320 atsakinga R[omos] k[atalikų] dvasinė konsistorija. Generolas adjutantas grafas Baranovas, turėdamas galvoje, kad rubricėlės spausdinamos lotynų kalba, nors jos yra kasmetiniai oficialūs leidiniai, reikalingi ne tik katalikų dvasininkams, bet jos antroji dalis – taip pat civilinės valdžios informacijai, 1867 m. rugpjūčio 22 d. aplinkraščiu nr. 1035 gubernatoriams nurodė, kad toliau rubricėlės būtų leidžiamos ne tik lotynų kalba, bet ir rusų. Šis potvarkis vykdomas tiksliai.

Pamaldos [valstybinių] iškilmių dienomis. Romos katalikų dvasininkai pamaldas [valstybinių] iškilmių dienomis laikydavo 8 val. ryto ir jose niekad nebūdavo žmonių, todėl, norėdamas, kad žmonės jose galėtų dalyvauti, generalgubernatorius 1866 m. spalio 31 d. aplinkraščiu nr. 2415 gubernatoriams nurodė, kad [valstybinių] iškilmių dienomis bažnyčiose pamaldos būtų ne anksčiau kaip 10 val. ir kad dvasininkai apie šias dienas praneštų žmonėms iš anksto, t. y. paskutinį sekmadienį arba artimiausią šventadienį.

Šio potvarkio pakankamai griežtai laikosi toli gražu ne visi Romos katalikų dvasininkai. Gubernatoriaus raštvedyba rodo, kad kartais [valstybinių] iškilmių dienomis privačių asmenų užsakymu jie atlieka gedulingą liturgiją ir ne visad parapijiečiams laiku praneša apie ateinančias [valstybinių] iškilmių dienas (kunigo Joakimo Račkausko byla). Dėl to reikėtų duoti gubernatoriui teisę kunigus, nevykdančius šio potvarkio, bausti pinigine pabauda iki 200 rb arba, kaip anksčiau nurodyta, kitokia nuobauda.

Dėl naujai iššventintų kunigų priesaikos gerai eiti pareigas ir pirmųjų iškilmingų mišių aukojimo. 1887 m., iškilus klausimui, kada naujai iššventinti kunigai turi duoti ištikimybės tarnybai priesaiką, artilerijos generolas Kachanovas, susitaręs su Vidaus reikalų ministerija, 1887 m. birželio 3 d. aplinkraščiu nr. 15 paaiškino, kad naujai iššventintiems klierikams neturi būti leidžiama atlikti viešas pamaldas, kol jie priims priesaiką ir tik po jos, pranešę civilinei bei dvasinei vyresnybei, gali aukoti, vadovaudamiesi kanonų teise, pirmąsias iškilmingas mišias. Paskui naujai iššventinti dvasininkai gali eiti dvasines parapijos pareigas tik gavę jas civilinės administracijos sutikimu. Kaip rodo minėtasis aplinkraštis, vidaus reikalų ministras grafas Tolstojus manė, kad geriausia būtų, jei naujai iššventinti dvasininkai priesaiką duotų tuoj po iššventinimo vietos seminarijoje arba konsistorijoje, dalyvaujant civilinės administracijos deputatui. Tie naujai iššventinti dvasininkai, kurie dar nega-

vę paskyrimo, gali aukoti privalomas skaitytines mišias vietos bažnyčioje, į kurią leista atvykti; skaitytinėms mišioms atskiro leidimo nereikia, tačiau parapijiečiams dvasines paslaugas teikti griežtai draudžiama. Kad tai būtų vykdoma, vidaus reikalų ministras Romos katalikų dvasininkams nurodymą davė per dvasinę vyresnybę.

Nustatytos naujai išventintų kunigų priesaikos priėmimo tvarkos Romos katalikų vyskupijos vyresnybė ligi šiol nepažeidinėjo. Jei būtų nustatyta tokių vyskupijos vyresnybės prasižengimų (tik ši vyresnybė tegali prasižengti), gubernatorius su atitinkamu teikimu galėtų kreiptis į Vidaus reikalų ministeriją. Tačiau, kaip rodo gubernatoriaus kanceliarijos bylos, ne visad laikomasi draudimo naujai išventintiems kunigams, dar negavusiems paskyrimo, atlikti viešas pamaldas ir teikti patarnavimus, todėl reikėtų duoti gubernatoriui teisę už tokius prasižengimus kaltininkus bausti, atsižvelgiant į aplinkybes, pinigine pabauda ligi 200 rb.

Romos katalikų bažnytinių brolijų panaikinimas. 1863 m. maišto metu tarp vieno politinio kalinio popierių buvo rastas Vilniaus karmelitų Visų Šventųjų bažnyčios Škaplierių brolijos nario patentas. Dėl to vyriausiasis krašto viršininkas iškėlė klausimą dėl Šiaurės vakarų krašto bažnytinių brolijų teisėtumo. Vilniaus Romos katalikų dvasinė konsistorija paaiškino, kad ligi Lietuvos gubernijų prijungimo prie Imperijos, dvasininkų ir privačių asmenų prašymu buvo leidžiama bažnyčioms steigti brolijas, paskui bažnytinės brolijos buvo steigiamos vyskupų leidimu, – šie rėmėsi popiežiaus bulėmis, pagal kurias Valdovo sutikimu buvo skiriami vyskupai. Brolijų steigimo tikslas, konsistorijos nuomone, žinoma, buvęs broliukų sielų gelbėjimas. Tačiau, kiek man žinoma, brolijos tetaravo liaudies fanatizmui palaikyti ir pinigams Romos katalikų dvasininkų naudai rinkti. Generolas adjutantas Potapovas, atkreipęs dėmesį, kad nė viena draugija ar brolija, remiantis įstatymais, negali veikti be vyriausybės žinios ir leidimo, 1868 m. balandžio 20 d. aplinkraščiu nr. 1315 nurodė, kad brolijos, kurios teisėtai veikia ir turi vyriausybės leidimą, gali netrukdomai likti, bet tos brolijos, kurios negali pateikti teisėto leidimo ir neturi [patvirtintų] nuostatų, turi būti tuoj pat uždarytos, iš jų narių paimti neteisėti dokumentai, o dekanai ir bažnyčių klebonai privalo pasirašyti, kad šį potvarkį paskelbė parapijiečiams ir broliukams. Remiantis šiuo potvarkiu, visos 78 Vilniaus gubernijos brolijos panaikintos, jų kilnojamas turtas perduotas bažnyčioms, išskyrus brolijų embleminius ženklus, kurie sunaikinti, o brolijų piniginės sumos ir nekilnojamas turtas perduotas dvasinei kolegijai. Išimtis padaryta tik šv. Martyno brolijai, kuri ligi šiol veikia prie Vilniaus šv. Onos bažnyčios. Šią nuostatą turinčią broliją nuspręsta palikti, jos nuostatai buvo pateikti Vidaus reikalų ministerijai tvirtinti. Romos katalikų dvasininkai po šio potvarkio viešai nebandė palaikyti buvusių brolijų arba steigti naujų. Tačiau, kaip rodo

gubernatoriaus kanceliarijos bylos, daugelis kunigų buvo ir tebėra įtariami, kad slaptaip parapijiečius, ypač valstiečius ir dažniausiai moteris, įrašydavo, kaip ir seniau, į škaplierių ir rožinio brolijas. Asmenys, įrašyti į šiuos stropiai nuo civilinės valdžios akių saugomus sąrašus, įsigyja embleminius brolijų ženklus – škaplierius bei rožinius ir įsipareigoja atlikti tam tikrą dvasinę veiklą – kalbėti maldas, laikytis specialių pasninkų. Daugelis valstiečių katalikų, sekdami tikrais broliukais, įsigyja ir nešioja šiuos ženklus, bet tik kaip religiniu požiūriu gerbtinus daiktus. Škaplierių ir rožinių nešiojimui plisti padėjo ši aplinkybė. Daugumoje liaudies vartojamų lenkiškų maldaknygių visad galima rasti keletą maldų, skirtų turintiems škaplierius ir rožinius; šios maldos taip pat yra lyg šių brolijų rašytiniai nuostatai. Raštingi valstiečiai, radę šias maldas spausdintoje maldaknygėje ir labai pagarbiai žiūrėdami į religines knygas, patys, be savo parapijos dvasininko įtaigos, mano, kad katalikai savo sielą išgelbėti gali tik priklausydami vienai ar kitai bažnytinei brolijai. Toliau savo įtakos jau imasi kunigai per išpažintį. Kunigas, bijodamas civilinės valdžios persekiojimo, nesiryžta aktyviai pasireikšti kaip brolijos organizatorius, o pats valstietis vis dėlto anksčiau ar vėliau kurioje nors religinių daiktų krautuvėlėje įsigyja minėtas brolijos emblemas, pats nešioja ir uoliai skaito nustatytas maldas. Taip susidaro sąlygos kurtis brolijoms ne tik dėl Romos katalikų dvasininkų įtakos ir įtaigos, bet ir lyg savaime. Kažin ar šis vietos gyventojų paprotys galėtų būti palankiai priimamas. Valstietis katalikas įpranta škaplierius ir rožinius laikyti ne vien kaip emblemas, rodančias savo priklausymą žmonių bendrijai, pasišventusiai tam tikrai dvasinei veiklai, bet ir kaip savotišką išorinį ženklą, skiriantį jį nuo kitokio tikėjimo išpažinėjų – stačiatikių, liuteronų ir kitų. Tose vietose, kur mišriai gyvena stačiatikiai ir katalikai, šio papročio plitimas padeda stiprinti klaidingą katalikų religingumo įvaizdį, be abejo, gali sukelti ir bendrą religinį vienos ar kitos tikybos susvetimėjimą. Negalima manyti, jog tai, kad kunigai slaptaip valstiečius įrašo į brolijas, nėra didelė žala, nes po panašių įrašymų valstiečiai vėliau mažiau abejodami gali prisidėti prie organizacijų, turinčių didesnius nusikalstamus tikslus. Dėl to reikėtų: 1) gubernatoriui leisti kunigams skirti atitinkamas anksčiau išvardytas nuobaudas, net teturint netiesioginius įkalčius, kad jie valstiečius įrašinėjo į brolijas ir skatino nešioti brolijų emblemas, ir 2) uždrausti šias emblemas pardavinėti, kaip neatitinkančius bažnyčios mokymo religinės pagarbos ženklus, šio draudimo kaltininkus taip pat bausti administracine tvarka piniginėmis pabaudomis ligi 200 rb arba areštu ligi dviejų mėnesių.

Romos katalikų filijos ir koplyčios. Šiaurės vakarų krašte, išskyrus parapines bažnyčias, yra joms priklausančių filijų bažnyčių, taip pat koplyčių, visiškai pritaikytų pamaldoms. Remiantis Valdovo 1831 m. spalio 8 d. ir 1839 m. gruodžio 16 d. paliepipimais, savavališkai pastatytos filijos ir koply-

čios negali turėti kunigų, pamaldas [Peterburgo Romos katalikų dvasinės] kolegijos leistomis tam tikromis dienomis turi teisę laikyti tik parapijos klebonas arba jį pavaduojantis kunigas. Kadangi 1863 m. Romos katalikų dvasininkai pamaldų patalpas pavertė revoliucinės propagandos vieta ir šie dvasininkai darė žalingą įtaką gyventojams stačiatikiams, daugelis veikusių filijų ir koplyčių buvo uždarytos.

Kadangi kone visos filijos ir koplyčios buvo pastatytos be reikiamo vyriausybės leidimo, tai 1876 m. dvasinė konsistorija dvasinei kolegijai prista-
tė žiniaraštį, kuriose filijose ir koplyčiose vietos Romos katalikų dvasininkai numatė tam tikromis dienomis laikyti pamaldas. Kolegija konsistorijos nurodytas pamaldų dienas patvirtino ir vieną šio žiniaraščio egzempliorių pateikė Vidaus reikalų ministerijai. Ministerija paprašė generalgubernatorių pateikti savo nuomonę, ar visose žiniaraštyje nurodytose filijose būtina atlikti pamaldas ir kai kuriose laikyti kunigus. Buv. gubernatorius slaptasis valstybės patarėjas Steblinas–Kamenskis 1877 m. liepos 24 d. raštu nr. 1230 atsakydamas į generalgubernatoriaus reikalavimą, pateikė savo nuomonę, kuriose iš 116 išvardytųjų filijų ir koplyčių yra poreikis gyventojams laikyti pamaldas. Atsakydamas į tai, generolas adjutantas Albedinskis 1878 m. birželio 18 d. potvarkiu nr. 3096 nurodė, kad susitaręs su vidaus reikalų ministru pripažįsta, jog pakanka pradėti pamaldas tik gautame žiniaraštyje išvardytose filijose ir koplyčiose; pamaldų laikymo tvarka nurodyta tokia: a) pamaldas laikyti tik tose filijose, kurios išvardytos pateiktame žiniaraštyje ir tik tam tikru laiku arba nustatytomis dienomis, kurios žiniaraštyje nurodytos kiekvienai šventovei skiltyje: „Išvada dėl Romos katalikų dvasinės kolegijos tarpininkavimo“; b) šiose filijose ir koplyčiose pamaldas gali laikyti tik tų parapijų dvasininkai, kurioms šios šventovės priskirtos; c) čia sakyti pamokslus ir homilijas draudžiama ir d) dvasinė ir civilinė vyresnybė turi griežtai prižiūrėti, kaip šios taisyklės vykdomos, o jas pažeidus, pamaldos uždraudžiamos.

Iš minėtajame sąrašė išvardytų 116 šventovių, kaip pripažįsta vietos aukštoji civilinė valdžia, tėra 86 filijos, kuriose būtinos pamaldos, nes jos yra toli nuo parapiinių bažnyčių, o 30 kitų koplyčių, kaip mano gubernatorius ir generalgubernatorius, nėra jokio reikalo laikyti pamaldas, todėl jas reikia uždaryti. Romos katalikų dvasininkai ir lenkų dvarininkai, kurių dvaruose yra dauguma koplyčių, įvairiomis, dažniausiai visiškai nepateisinamomis dingstimis net ir dabar prašo jas leisti išlaikyti, remontuoti ir jose atlikti pamaldas. Pastaruoju metu kai kurie dvarininkai lenkai ėmė rūpintis, kad būtų leista netgi statyti naujas koplyčias, kaip mauzoliejus. Dėl to gana dažnai pasitaiko, kai šios koplyčios savavališkai remontuojamos ir jose Romos katalikų dvasininkai atlieka pamaldas. Už šiuos pažeidimus nuobaudas gubernatoriaus teikimu skirdavo generalgubernatorius. Reikėtų

duoti teisę pačiam gubernatoriui skirti kaltininkams anksčiau nurodytas nuobaudas, o Vidaus reikalų ministerijai pateikti bausti tik tuomet, jei nuobauda didesnė, nekaip gubernatoriui leista skirti.

Leidimų koplyčių, filijų ir parapinių bažnyčių bei klebonijų pastatų, bažnyčių ir kapinių tvorų remontui prašymo tvarka. Šiaurės vakarų krašte galiojančiais potvarkiais dėl Romos katalikų šventovių statybos ir remonto leidimo siekta dvasininkams sutrukdyti, kad Romos katalikų bažnyčių puošyba, ypač išorinė, kuri krinta į akis, nepatrauktų į katalikybę vietos gyventojų stačiatikių. Pabrėžtina bažnyčių prabanga, kuriai Romos katalikų gyventojai negaili aukų ir retai kada jų dvasininkams neduoda, nori nekatalikams įteigti Romos katalikų tikėjimo pranašumą. Be to, siekta Romos katalikų dvasininkams sutrukdyti iš vietos gyventojų imti įvairias rinkliavas ir telkti talkas, kai šie dėl bažnyčių pastatų statybos ir remonto patiria ekonominę skriaudą.

Valdovo patvirtintu Vakarų komiteto 1864 m. gegužės 22 d. nutarimu Šiaurės vakarų krašte steigti naujas filijas, altorius bei koplyčias ir jas atnaujinti neleidžiama, iš anksto neišsirūpinus vyriausiojo krašto viršininko sutikimo ir leidimo. Šis Valdovo paliepimas gubernatoriui buvo praneštas 1864 m. liepos 24 d. raštu nr. 61. Vykdydamas Valdovo valią, gr[afas] M. Muravjovas ją išaiškino plačia prasme ir savo tų pačių metų liepos 14 d. aplinkraščiu nr. 77 gubernatoriams nurodė griežtai prižiūrėti, kad be jo žinios ir išankstinio leidimo nebūtų leidžiama bažnyčias perstatyti ir statyti. Vėlesnieji generalgubernatoriaus potvarkiai daugiausia turėjo aiškinamąjį pobūdį, kaip būtų geriau šiuos du svarbius potvarkius taikyti. 1864 m. rugpjūčio 8 d. aplinkraščiu nr. 2437 gr[afas] Muravjovas, papildydamas minėtąjį savo aplinkraščių nr. 77, gubernatoriams pranešė, kad visus nedidelius katalikų bažnyčių pataisymus, išskyrus kapitalinius perstatymus ir atnaujinimus, galima daryti be išankstinio aukštosios civilinės vyresnybės leidimo. 1879 m. gegužės 2 d. aplinkraščiu nr. 2223 buv. generalgubernatorius generolas adjutantas Albedinskis, pripažinęs šiais potvarkiais nustatytą katalikų bažnytinių pastatų remonto leidimo tvarką, nurodė vadovautis šiomis taisyklėmis: a) bažnyčias, klebonijas ir jų ūkinius pastatus remontuoti leidžiama be išankstinio civilinės valdžios leidimo, bet su policijos žinia, jeigu darbų vykdymui turima reikiamų lėšų, asignavimų iš R[omos] k[atalikų] dvasininkų remonto kapitalo, pačių dvasininkų lėšų, privačių asmenų užrašymais, dvasiniais testamentais ir panašiai šiam tikslui paaukotų pinigų; b) bažnyčias, klebonijas ir jų ūkinius pastatus remontuoti parapijiečių sąskaita leidžiama tik gavus civilinės valdžios sutikimą reikalingoms lėšoms iš parapijiečių rinkti; jei remontui reikia ne daugiau kaip 1000 rb – leidžia gubernatorius, jei daugiau – generalgubernatorius gubernatoriaus teikimu. Šį potvarkį artilerijos generolas Kachanovas panaikino savo

1886 m. sausio 9 d. aplinkraščiu nr. 2. Kilus Romos katalikų dvasininkų nusiskundimams, kad policija varžo visus dvasininkų užimamų patalpų remontus, 1887 m. gegužės 11 d. aplinkraščiu gubernatoriams buvo nurodyta, kad visais tais atvejais, kai R[omos] kat[aliku] dvasininkai savo asmeninėmis lėšomis, be parapijiečių rinkliavų ir talkų, mano, jog reikia remontuoti jų pačių ir bažnyčios tarnų užimamas patalpas ir ūkinius pastatus, neskaičiuojant namų, kurie skirti ne klerui gyventi, atskiro leidimo prašyti nereikia. Gaudamas R[omos] k[ataliku] dvasininkų prašymus leisti statyti pastatus bažnyčios tarnams ir elgetynų namus, artilerijos generolas Kachanovas, turėdamas galvoje, kad elgetynai prie bažnyčių tėra davatkų [maldingų moterų] prieglauda, kad davatkos tarp krašto Romos katalikų gyventojų platina paikas ir priešiškas vyriausybei žinias ir remia religinį fanatizmą, tokių elgetynų, kurie neturi vyriausybės patvirtintų nuostatų, namus prie bažnyčių statyti uždraudė (1889 m. gruodžio 15 d. raštas nr. 5004). Paskui 1892 m. lapkričio 14 d. aplinkraščiu nr. 16 gubernatoriams nurodyta stebėti, kad leidus tvoras apie bažnyčias ir Romos katalikų kapines remontuoti arba naujas statyti, niekad nebūtų leidžiama šventoriuje statyti ne tik nuolatinių statulų ir koplytėlių, bet ir stulpuose įrengti nišų arba tokių įdubų, kuriose būtų galima statulas pastatyti.

1896 m. p[onas] vidaus reikalų ministras Valdovui Imperatoriui pranešė, kad trijose Šiaurės vakarų gubernijose laikytis teisėtos R[omos] kat[aliku] bažnyčių remonto ir atnaujinimo tvarkos kliudo šios aplinkybės. Remiantis bendruoju galiojančiu įstatymu (kitatikių nuostatų 124 str.), remontuoti apskritai, statyti naujas bažnyčias vietoj pasenusių arba dėl kokio nors nelaimingo atsitikimo sunaikintų galima su Romos katal[iku] vyskupijos vyresybės leidimu. O pagal minėtąjį gr[af]o Muravjovo 1864 m. liepos 14 d. potvarkį nr. 77 ir vėlesnius jo paaiškinimus ir vietos vyresybės praktiką ne tik parapinių bažnyčių, bet ir tarnų pastatų, net bažnyčių ir kapinių tvorų pataisymas ir paprastas remontas nebuvo leidžiamas be išankstinio svarbiausios vietos vadovybės leidimo. Turėdamas galvoje, kad kitatikių nuostatai dėl parapinių bažnyčių remonto ir atnaujinimo pakankamai saugo valstybės interesus taip pat Šiaurės vakarų krašte, vidaus reikalų ministras prašė Jo imperatoriškosios didenybės sutikimo panaikinti nurodytąjį buv. vyriausiojo Šiaurės vakarų krašto viršininko 1864 m. liepos 14 d. aplinkraščių nr. 77 su visais vėlesniaisiais jo paaiškinimais ir papildymais, visiškai šiame krašte atkurti kitatikių nuostatų 124 str., kuriuo remiantis leidimus dėl Rom[os] kat[aliku] parapinių bažnyčių remonto ir atnaujinimo turi duoti vyskupijos vyresnybė, laikydamasi šių ir statybos nuostatų.

Valdovas Imperatorius 1896 m. liepos 10 d. šitai maloningai leido.

Dėl to iš išvardytųjų potvarkių dėl koplyčių, filijų, parapinių bažnyčių, klebonijų, bažnyčių ir kapinių tvorų statybos ir remonto leidimo galioti liko

tik Valdovo 1864 m. gegužės 22 d. paliepimas dėl filijų, koplyčių ir namų altorių. Remiantis Valdovo paliepimu, generalgubernatoriui teleista spręsti prašymus dėl minėtųjų pastatų atnaujinimo, o prašymus dėl naujų filijinių bažnyčių, koplyčių ir kilnojamųjų altorių statybos sprendžia vidaus reikalų ministras tokia tvarka, kaip nurodyta 1896 m. leidimo [Istatymų sąvado] XI t. 1 d. kitatikių nuostatų 124 str.

Kaip rodo gubernatoriaus kanceliarijos bylos, Romos katalikų dvasininkų ir privačių asmenų prašymus dėl bažnyčios pastatų remonto ir statybos ligi 1896 m. sprendė generalgubernatorius, bet vien gubernatoriaus teikimu, beje, pastarajam visais atvejais teko pareiga ne tik prie prašymo pateikti visas reikalingas žinias, bet ir duoti išsamiai pagrįstą kiekvieno prašymo vertinimą. Šios tvarkos dėl filijų ir koplyčių laikomasi ligi šiol. Valdovo 1896 m. liepos 10 d. pakeista tvarka dėl Šiaurės vakarų krašto bažnyčių pastatų remonto ir statybos daugiausia nukenčia dėl to, kad civilinė administracija tokius prašymus sprendžia labai lėtai. Šis lėtumas ypač trukdė tuomet, kai tereikėjo remontuoti bažnyčių pastatus, kartais skubiai, nedelsiant, o civilinė administracija visais atvejais leidimą duodavo po ilgesnio ar trumpesnio kanceliarinio susirašinėjimo. Gubernatorius negalėjo prašymo sprendimo paskubinti net tais atvejais, kai pats būdavo įsitikinęs, kad prašymą tikrai galima patenkinti, nes reikėjo generalgubernatoriui prie prašymo pridėti įvairius statistinius duomenis apie vietos gyventojų sudėtį pagal tikėjimą, apie šios šventovės nuotolį nuo kitų gretimų, ir panašiai. Todėl reikėtų leisti pačiam gubernatoriui spręsti visus prašymus dėl filijų ir koplyčių bei namų altorių atnaujinimo. Nedidelį palaikomąjį šventovės remontą, kuris nekeičia jos išorinės išvaizdos, būtų galima atlikti ir be gubernatoriaus leidimo, tik su policijos žinia. Vilniaus gubernijoje yra 26 filijinės bažnyčios. Daugelis jų nuo seno turi atskirus kunigus ir savo, sakytume, parapijas su tam tikru gyvenviečių skaičiumi. Šias filijines bažnyčias, ypač jeigu jos yra vien Romos katalikų gyvenamose vietose, reikėtų paversti savarankiškoms parapijomis su atitinkamais dvasininkų etatais. Tad, remiantis Valdovo 1896 m. liepos 10 d. paliepimu, prašymus dėl šių šventovių remonto ir atnaujinimo galėtų spręsti Romos katalikų vyskupijos vyresnybė tokia tvarka, kurią nurodo kitatikių nuostatų 24 str., o Valdovo 1864 m. gegužės 24 d. patvirtintas Vakarų komiteto nutarimas liestų tik 60 koplyčių, kurios gyventojams yra nelabai reikalingos.

Piniginių rinkliavų iš valstiečių bažnyčių pastatams remontuoti ir statyti priežiūra. Po Valdovo 1896 m. liepos 10 d. paliepimo buvęs Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatorius senatorius Orževskis iškėlė klausimą, kokia tvarka turi būti leidžiama rinkti pinigines rinkliavas bažnyčių statybai ir remontui. Vidaus reikalų ministras 1896 m. lapkričio 18 d. raštu nr. 6019 paaiškino, kad šis Valdovo paliepimas, kuris įpareigojo panaikinti buvusius

draudimus rinkti iš parapijiečių įstatymu leistas rinkliavas bažnyčioms išlaikyti, visiškai neliečia taisyklių dėl civilinės vadovybės neleistų rinkliavų kitiems tikslams, jei jų nenumato įstatymai, būtent 1896 m. leidimo Įst[atymų] sąv[ado] XI t. 1 d. 124 str. Pagal 5 punktą bažnyčių remontas, gavus atitinkamą leidimą, nekliudomai atliekamas bendruomenių arba privačių asmenų laisvai duodamomis lėšomis, – šitai ne tik netrukdoma, bet net skatinama, nes minėtas įstatymas toliau nurodo, kad iš vyriausybės galima prašyti pašalpos tik tuomet, kai parapijiečiams trūksta savo lėšų. Remiantis įstatymu (nuostatų apie kaimo luomus 51, 54 ir 178 str.), kaimo bendrijos gali įvesti savo rinkliavas bažnyčioms įrengti ir joms palaikyti. Rinkliavas šiam tikslui paprastai atlieka bažnyčių įgaliotiniai, jeigu tokie yra, arba pačių parapijiečių įgalioti asmenys, iš anksto apskaičiavus turimas bažnyčios lėšas ir vietos dvarininkų aukas, ir tik po to dėl bažnyčios pataisymo arba perstatymo kreipiamasi į vyskupijos vyresnybę, kuri duoda savo sutikimą ir reikalingus nurodymus, o paskui administracinė valdžia turi visišką galimybę šiuos valstiečių nutarimus kontroliuoti, nes, remiantis Bendrųjų valstiečių nuostatų 57 str., nutarimai būtinai įrašomi į atskirą valsčiaus knygą, o bažnyčių remonto ir statybos planai išankstiniam tvirtinimui pateikiami gubernijos valdybos statybos skyriui ir statybos technikos komitetui, kaip reikalauja statybos nuostatai.

Praėjus daugiau kaip 4 metams po Valdovo 1896 m. liepos 10 d. paliepimo bei vidaus reikalų ministro paaiškinimo ir pradėjus praktiškai taikyti šią naują Šiaurės vakarų kraštui tvarką dėl R[omos] k[atalikų] bažnyčių statybos ir pinigų šiam reikalui iš parapijiečių rinkimo, paaiškėjo, kad šiuos reikalus reikia nedelsiant sutvarkyti dėl šių priežasčių. Kai pasirodė minėtasis Valdovo paliepimas, krašto Romos katalikų dvasininkai labai uoliai ir karštai ėmė rūpintis parapijų bažnyčių statyba. Siekdami dar išplėsti ir taip jau didelę savo įtaką gyventojams, dvasininkai daugelyje parapijų ėmė didinti senąsias bažnyčias ir ypač statyti naujas didžiules bažnyčias, būtinai mūrines, savo dydžiu ir puošnumu pranokstančias vietos parapijiečių reikmes ir išteklius, jos vietoj senųjų parapijų bažnyčių statomos net ir ten, kur tikrai nereikalingos. R[omos] k[atalikų] dvasininkai labai uoliai stengiasi žmonėms parodyti išskirtinį bažnyčių prašmatnumą, lyginant su stačiatikių šventovėmis, šiuo tikslu šalia pastarųjų, padedami lenkų dvarininkų, stato didingas bažnyčias. Deja, kai kurių vietovių valstiečiai, nesuprasdami tikrų R[omos] k[atalikų] dvasininkų uolumo motyvų, patys noriai pritaria šiems pernelyg dideliems reikalavimams, apsunkina save nepakeliamomis rinkliavomis bažnyčioms perstatyti ir naujoms statyti. Šios rinkliavos dažnai pasiekia 30 rb nuo sklypo, apie 2 rb nuo skirtinės žemės dešimtinės, be to, valstiečiai dar išipareigoja į statybos vietą atgabenti statybines medžiagas, duoti neapmokamus darbininkus ir t.t. Š[iaurės] vakarų krašto valstie-

čiai gyvena vien iš žemdirbystės, nes visa pramonė yra žydų rankose. Valstiečiai niekad nepasižymėjo dideliu materialiniu pertekliumi, o pastaruoju metu ėmė pastebimai skursti dėl neracionalaus ūkininkavimo, greito [gyventojų] prieaugio, [žemės] pasidalijimų ir kitų priežasčių. Nedideliame 10–15 dešimtinių sklype beveik visad gyvena gausios 9–12 žmonių šeimos, dažnai nepajėgiančios pramisti ir sumokėti mokesčių, tačiau šios šeimos, kaip minėta, savo noru apsideda 20–30 rb rinkliavomis bažnyčiai statyti, nes būna veikiami R[omos] kat[aliku] dvasininkų fanatiško įtikinėjimo, netgi grasinimų nepriimti išpažinties ir t. t. Šitokia besaikė mokesčių mokėtojų jėgų įtampa vėliau gali visiškai gyventojus nuskurdinti, o dabar daugelio katalikų parapijų religingumo supratimo protrūkis yra labai žalingas valstiečių katalikų ir stačiatikių santykiams, stiprina jų religinį atskirtumą, kartais ligi atviros nesantaikos. Šį priešiskumą katalikai nukreipia prieš visa, kas rusiška, ypač prieš rusišką mokyklą. Jau neretai būna, kad ne tik valstiečių vaikai nustoja lankyti mokyklas, bet jos net uždaromos tose parapijose, kur statomos naujos bažnyčios, nes valstiečiai atsisako skirti reikiamų lėšų. Beje, R[omos] k[ataliku] dvasininkai pinigų bažnyčioms remontuoti ir perstatyti renka iš valstiečių, surinktas lėšas naudoja be jokios valstiečių bendruomenių kontrolės ir panašiai, nesilaiko tos tvarkos, kuri nustatyta dėl visuomeninių rinkliavų. Paprastai kunigas būna ne tik šių rinkliavų iniciatorius, bet ir nekontroliuojamas gautųjų sumų šeimnininkas. Sprendžiant kunigų keliamus klausimus dėl bažnyčių pataisymo arba atnaujinimo, iš anksto neapskaičiuojamos visos pajamos, kurios paprastai tenka asmeninei kunigo dispozicijai, be to, ir vietos dvarininkų aukos iš anksto taip pat retai tenurodomos ir apskritai kažin ar imamos domėn. Nors rinkti rinkliavas iš valstiečių leidžia bendruomenių arba gyvenviečių sueigos, bet per jas valstiečiai dažniausiai lieka nebyliais kunigų nurodymų vykdytojais, kunigai savo nuožiūra nustato šios bendrijos rinkliavos dydį ir ją paskirsto ūkininkams. Nutarimas į knygas nerašomas ir pačią raštvedybą labai supaprastintai atlieka kunigas, remdamasis vien parapijiečių sąrašu. Šitaip tvarkantis, žinoma, kartais netolygiai paskirstomos rinkliavos ir net piktnaudžiaujama. Kunigai, šaukdami valstiečių sueigas rinkliavoms bažnyčių remontui ir perstatymui nustatyti, kartu pasinaudoja apskritai savo įtakai parapijoje stiprinti, o kai kada gauna galimybę paspausti valstiečių savivaldą, pašalindami iš visuomeninių pareigų nepageidaujamus asmenis.

Buvusio Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus generolo adjutanto Trockio dėmesį raštu atkreipė Vilniaus gubernatorius Jo imperatoriškosios didenybės rūmų jėgermeisteris, šviesiausiasis kunigaikštis Gruzinskis, kad pagal Bendrųjų valstiečių nuostatų 57 str. 4 punktą valstiečiams leidžiama savanoriškos bendrijų rinkliavos, o šių nuostatų 57 str. nurodoma, kad tokios valstiečių sueigos nutarimas būtinai įrašomas į atskirą kny-

gą, be to, pagal Valdan[čiojo] senato 1879 m. sausio 15 d. ir 1881 m. rugs[ėjo] 17 d. nutarimus nr. 62 ir 1328[?] rinkliavas cerkvių statybai ir priežiūrai galima skirti tik priėmus nutarimą, dėl kurio sutiko ne mažiau kaip $\frac{2}{3}$ visų sueigoje balso teisę turinčių valstiečių, kad taikos tarpininkai, lankydami pavaldžias apylinkes, turi galimybę sužinoti, kokius nutarimus kaimo bendrijos priėmė dėl savo išlaidų bažnyčioms remontuoti ir naujoms statyti ir [patikrinti], ar šie nutarimai atitinka Senato Bendrųjų valstiečių nuostatų 178 str. išaiškinimą, be to, taikos tarpininkai ne tik gali, bet ir turi sužinoti, kokia jo apylinkės valstiečių katalikų materialinė padėtis ir ar iš jų galima reikalauti aukų ir rinkliavų bažnyčioms remontuoti ir statyti. Dėl to gubernatorius 1901 m. kovo 19 d. išleido aplinkrašį nr. 12, kuriuo gubernatoriams nurodė įpareigoti taikos tarpininkus išnagrinėti kiekvieną valstiečių katalikų nutarimą dėl rinkliavos bažnyčiai statyti, nustatyti, ar ši rinkliava neatsilieps valstiečių materialinei padėčiai bei iš jų gaunamoms valstybinėms ir bendrųjų prievolėms, ir savo išvadą pateikti gubernatoriui, kad turėtų atitinkamam susirašinėjimui su R[omos] k[atalikų] vyskupijos vadovybe, jei būtų pripažinta, kad parapijiečiams rinkliava per sunki.

Kaip rodo iš taikos tarpininkų gaunami pranešimai, kai kurių Vilniaus gubernijos vietovių valstiečiai taip prispausti piniginių rinkliavų bažnyčioms remontuoti ir statyti, taip pat statybinių medžiagų į statybos vietą pristatymo ir darbininkų skyrimo, kad nebegali tvarkingai valstybinių ir bendrųjų rinkliavų sumokėti ir kelių prievolės atlikti. Šios piniginės rinkliavos visur daromos be valstiečių sueigų nutarimų, tiesiog kunigų, kartais taikant specialias prievartos priemones – fanatizmo kurstymą, gąsdinimą, draudimą eiti išpažinties bei šv. komunijos ir t. t. Prievartos priemonių imamasi, matyt, ne be Romos katalikų vyskupijos vyresnybės žinios, o gal net jos skatinimu. Dėl to reikėtų senuosius atitinkamus potvarkius papildyti naujais, labiau apibrėžtais, būtent: 1) suteikti gubernatoriui teisę sustabdyti statybą, nustačius kartu su Romos katalikų vyskupijos vadovybe arba per taikos tarpininkus, kad kunigai bažnyčių statybai renka aukas iš valstiečių, reikalauja iš jų bendrųjų skirti darbininkus, negavę savanoriško mokėtojų sutikimo, pareikšto sueigoje, laikantis įstatymo nustatytos tvarkos, ir jeigu iš taikos tarpininkų gauti duomenys rodytų, kad valstiečiai, nors ir davę bendrą sutikimą sueigoje, apsidėjo pernelyg didelėmis prievolėmis bažnyčiai paremti, ir 2) duoti gubernatoriui teisę, laikantis nurodytųjų normų, kunigams skirti nuobaudas, jei bus nustatyta, kad valstiečiai į bažnyčios statybą buvo įtraukti kurstant jų fanatizmą, skiriant įvairias bažnytines atgailas ir apskritai naudojant prievartos priemones.

Romos katalikų gyventojų statomi kryžiai ir kiti šventi atovaizdai atvirose gyvenviečių vietose ir pakelėse. Senas vietos Romos katalikų gyventojų paprotys iš pamaldumo statyti kryžius atvirose gyvenviečių vietose ir pakelėse pirmą

kartą atkreipė vietos administracijos dėmesį ir tapo jos svarstymų objektu, kai 1863 m. įvykiai parodė, kaip maišto agitatoriai atvirai piktnaudžiavo šiais šventais dalykais, prie kryžių darė įvairias politines manifestacijas; paaiškėjo, kad Romos katalikų dvasininkai skatino gyventojus statyti kryžius, kurstydami gyventojų religingumą, stiprindami katalikybės propagandą. Iš to kylančiam blogiui ir gundymui pašalinti buv. Š[iaurės] vakarų krašto vyriausiasis viršininkas gr[afas] M. Muravjovas 1864 m. liepos 8 d. aplinkraščiu nr. 72 gubernatoriams nurodė: 1) neleisti statyti kryžių ir kokių nors šventų atvaizdų laukuose, pakelėse ir apskritai už bažnyčios ribų, jeigu iš anksto nėra gautas civilinės vadovybės leidimas; 2) uždrausti bet kokių esančių nusenusių kryžių taisymą ir jų pakeitimą naujais, 3) už šio draudimo pažeidimą kaltininkus greta griežtos atsakomybės už nepaklusnumą bausti pinigine pabauda po 10–25 rb už kiekvieną naujai pastatytą bei pataisytą kryžių arba atvaizdą. Parapijų kunigams ir dekanams, kurie neturėdami leidimo savo parapijose ir dekanatuose leido tokias statybas, bei atitinkamiems dvarininkams skirti nukentėjusių nuo maišto naudai šias nuobaudas: pirmą kartą – nuo 25 iki 50 rb, antrą kartą – dvigubai didesnes ir trečią kartą – teikti bausti vyr[iausiam] krašto virš[ininkui].

Gr[afas] Muravjovas įpareigojo Vilniaus gubernatorių šio potvarkio turinį pranešti Vilniaus vyskupijos valdytojui ir atkreipti jo dėmesį, kad tokius statinius uždraudė Rom[os] katalikų dvasinė kolegija jau 1845 m. gegužės 16 d. įsaku nr. 1971, nes šventų atvaizdų statymas laukuose, pakelėse ir apskritai už bažnyčių neretai tapdavo negerus kėslus turinčių godžių asmenų įrankiu, kurie žmonėse platino gandus apie tariamus stebuklus ir šitai negalėjo būti pakenčiama gerbiant šventenybes. Vėliau, gavęs žinių, kad policijos tarnautojai, pasinaudodami potvarkiu dėl Romos katalikų dvasininkų statomų kryžių ir kitų šventų atvaizdų uždraudimo, ėmė varžyti ir valstiečius, kurie statė kryžius iš įprasto pamaldumo, bet ne dėl politikos, ėmė drausti net kapinėse, gr[afas] Muravjovas tų pačių metų rugsejo 23 d. aplinkraščiu nr. 3011 minėtiems tarnautojams uždraudė trukdyti tokius kryžius statyti, įpareigodamas vyresnybei pranešinėti tik apie tuos kryžius bei kitus šventus atvaizdus, kuriuos stato R[omos] katalikų dvasininkai ne kapinėse ir, be to, politiniu tikslu. Dėl Vilniaus gubernatoriaus 1864 m. lapkričio [liepos] 8 d. aplinkraščio nr. 72 nurodymo visur gubernijoje nugriauti kryžius, kurie pastatyti krašte vykusiems politiniams neramumams atminti, vykdymo grafas Muravjovas gubernatoriui pranešė, „kad potvarkio tokius kryžius nugriauti nereikėjo duoti ir tereikėjo vietos apskričių valdžią įpareigoti stebėti, kad toliau nebūtų statomi kryžiai minėtiesiems įvykiams atminti“. Visi šie grafo M. Muravjovo potvarkiai rodo, kad jis pripažino, jog privaloma ir įmanoma neleisti statyti kryžių ir šventų atvaizdų tik tuomet, jei jų statymą paskatina politinio pobūdžio kurstymas.

Paplitusio vietos valstiečių papročio iš pamaldumo statyti kryžius laukuose ir pakelėse, grafo Muravjovo paaiškinimu, civilinė administracija neturi nė kaip varžyti. Šio požiūrio į valstiečių statomus kryžius aukštoji krašto administracija laikėsi ir vėliau, šalino visus kaimo gyventojų suvaržymus dėl kryžių statymo, bet negalėjo likti visiškai abejinga šiam vietiniam papročiu, nes jis lengvai galėjo būti panaudotas lotyniškai-lenkiškai propagandai, be to, kartais tai pasireiškėdavo nepaprastai bjauriai. 1878 m. vidaus reikalų ministras savo pranešime Valdovui pateikė buv. Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus generolo adjutanto Albedinskio siūlymą dėl liaudies statomų kryžių pakelėse ir laukuose. Valdovas imperatorius 1878 m. gruodžio 1 d. teikėsi duoti paliepiamą vidaus reikalų ministrui be specialaus aplinkraščio dėl kryžių sukviesti Š[iaurės] vakarų krašto gubernatorius ir asmeniškai jiems paaiškinti, kad vietos policija nedraustų kaimo gyventojams pagal įsigalėjusį paprotį statyti ir atnaujinti kryžių pakelėse bei laukuose, kad nekliudomai duotų prašomus leidimus ir nekeltų bylų, jeigu tokių prašymų negautų, bet tik stebėtų, ar ant kryžių nėra užrašų lenkų kalba ir kokių nors netinkamų atvaizdų, kurių neleidžia bendrieji įstatymai (bausmių nuostatų 187 str.). 1886 m. buv. generalgubernatorius artilerijos generolas Kachanovas, iš Vilniaus gubernatoriaus gavęs žinių, kad vietos gyventojai, remdamiesi Valdovo 1878 m. gruodžio 1 d. paliepimu, pateikia gana daug prašymų statyti kryžius laukuose ir pakelėse; be to, pakelėse pristatę daugybę kryžių, kartais jų statytojai nepajėgia išlaikyti geros būklės arba apsileidžia, todėl abiem atvejais šį krikščionišką ženklą žemina žmonių akyse; be to, nusenę kryžiai gali kelti pavojų keliautojams, – 1886 m. liepos 31 d. raštu nr. 2885 nurodė, kad prašytojai, gavę leidimus statyti kryžius, laikytųsi ne tik minėtojo Valdovo paliepimo sąlygų, bet ir žiūrėtų, kad kryžiai prie kelių būtų statomi nuošaliai ir kad virsdami nesukeltų nelaimingų atsitikimų. Civilinė administracija, nagrinėdama prašymus leisti statyti kryžius, susidūrė su dideliu keblumu duoti leidimą tais atvejais, kai būdavo prašoma ne įprastų valstiečiams medinių kryžių, o ypatingos išvaizdos akmeninių arba mūrinių monumentų, kolonų, vietinių vadinamų „pamėtnykais“, sakytume, lyg koplyčių su įvairia išorine puošyba, su sienų nišomis šventųjų paveikslams arba statuloms, kurios dažnai statomos ir ant kolonų. Panašių nerusiško pobūdžio statinių griebėsi Š[iaurės] vakarų krašto R[omos] katalikų dvasininkai, turėdami vien tikslą labai stiprinti gyventojų religingumą ir katalikybės propagandą. Dėl to panašūs statiniai daugiausiai buvo statomi netoli bažnyčių, prie didelių kelių, prie išvažiavimų iš miestų bei miestelių, liaudies gerbiamose vietose dėl pagoniškų padavimų, neretai dvarininkų viensėdžiuose, miestų ir miestelių aikštėse, skiriant kokiam vietinio gyvenimo įvykiui paminėti. Šie statiniai, kaip minėta, buvo statomi vien Romos katalikų dvasininkų arba lenkų dvarininkų

iniciatyva, lyg siekiant pažymėti katalikybės užkariautas vietas; galbūt šitai pamėgdžiodami, valstiečiai savo gyvenvietėse statė paprastus medinius kryžius. Šie monumentai arba „pamėtnykai“ 1863 m. buvo politinių manifestacijų vieta ir, matyt, gr[afo] Muravjovo 1864 m. liepos 8 d. potvarkis daugiausiai skirtas tokio pobūdžio statiniams; kadangi minėtame aplinkraštyje rašoma apie kryžius, nenusakant šių statinių požymių, todėl šitai tapo dingstimi padaryti visiškai priešingą išvadą, būtent, kad 1864 m. liepos 8 d. aplinkraštis neliečia monumentų, „pamėtnykų“ ir panašiai, todėl civilinė administracija, sprendama prašymus leisti statyti šiuos statinius, nepasižymėjo griežtu nuoseklumu, pastovumu: vienais atvejais prašymus patenkindavo, kitais – atmesdavo tuo pretekstu, kad Valdovo 1878 m. gruodžio 1 d. paliepimas leido pagal įsigalėjusį paprotį statyti daugiausiai tradicinio tipo paprastus medinius kryžius. 1896 m. vidaus reikalų ministras, gavęs valstiečio Abručio prašymą leisti sunaikinti jo pastatytą pakelės kryžių, palaikė savo pareiga nuolankiausiai Jo didenybei pranešti, kad pakelės kryžius statyti yra garbingas paprotys, tačiau šiuo metu Kauno gub[ernijos] Romos katalikų dvasininkai labai nepatenkinti bei dirbtinai kursto gyventojų pamaldumą. Kryžių statymo akcijai patyrusia ranka vadovaujama apgalvotai, kaip atpildui už varžymus remontuoti bažnyčias, ir vyriausybės sprendimo šiuo atskiru privačiu atveju nekantriai laukiama [prašytojo] vietovėje ir sprendimas gali paaštrinti šį susidūrimą. Dėl to vidaus reikalų ministras pateikė Valdovui spręsti savo sumanymą, kad, vykdant Valdovo paliepimą dėl valstiečio Abručio prašymo patenkinimo, Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose būtų įvestos taisyklės dėl Romos katalikų gyventojų statomų kryžių ir kitų šventų atvaizdų iš tvirtos medžiagos. Valdovas imperatorius 1896 m. kovo 14 d. maloningai teikėsi įsakyti: minėtose gubernijose įvesti šias R[omos] katalikų pakelės kryžiams ir kitiems šventiems atvaizdams iš tvirtos medžiagos statyti taisykles: 1) jei Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų R[omos] katalikų tikėjimo kaimo gyventojai iš pamaldumo panorėtų iš tvirtos medžiagos – akmens, plytų, geležies ir t. t. – statyti kryžius bei kitus šventus atvaizdus ne kapinėse, šventoriuose ir savo gyvenamoje sodyboje, turi prašyti per vietos kleboną ir vyskupijos vadovybę leidimo iš gubernijos vadovybės, pridėdami numatyto statinio piešinį ir aprašymą dviem egzemplioriais; kol gaus šį leidimą, statybą pradėti draudžiama ir 2) R[omos] katalikų dvasininkai įspėjami, kad jie yra atsakingi, jei nepaisys draudimo minėtuosius statinius pašventinti, neįsitikinę, jog statiniai leisti ir pastatyti pagal patvirtintą projektą. Pranešdamas apie šį Valdovo paliepimą, senatorius Orževskis 1896 m. balandžio 9 d. raštu nr. 581 gubernatoriams nurodė: a) nustatyta tvarka duodant prašomus leidimus nevilkinti nereikalingu susirašinėjimu; b) daugiausiai atsižvelgti į tai, kokios tikybos vietos valstiečių dauguma, ir c) imtis priemonių, kad vietos policija

laiku neleistinas statybas sustabdytų ir jeigu teisėtų reikalavimų kaltininkai nevykdytų, juos trauktų atsakomybėn nustatyta tvarka. Norėdamas, kad iš pat pradžių būtų įvesta vienoda tvarka, kaip reikia minėtąjį Valdovo paliepimą vykdyti, senatorius Orževskis 1896 m. balandžio 28 d. raštu nr. 23 gubernatorius prašė kiekvieną R[omos] k[atalikų] tikėjimo asmenų prašymą leisti statyti kryžių arba kitokį šventą atvaizdą iš anksto pateikti generalgubernatoriui su visais duomenimis ir savo išvadomis.

1896 m. kovo 14 d. taisyklės šiuo reikalu civilinei administracijai susidarantių keblumų nepašalino. Leidimą statyti kryžius ir kitus šventuosius atvaizdus „iš tvirtos medžiagos – plytų, akmens, geležies ir panašiai“ valstiečiai katalikai dažniausiai aiškina, kad šiomis taisyklėmis leidžiama statyti ne tik paprastus kryžius, kurie statomi, kaip įprasta, iš medžio, bet ir minėtųsios monumentus arba „pamėtnykus“, papuoštus kryžiais, šventųjų paveikslais ir statulomis. Dėl to išleidus taisykles prašymų statyti šiuos statinius žymiai padaugėjo. Kadangi taisyklės teliečia kryžių ir kitų šventų atvaizdų statymą „ne kapinėse, šventoriuose ir gyvenamose sodybose“, tai daugelis valstiečių be valdžios leidimo stato kryžius prie gyvenviečių arba savo skirtinėje žemėje, vadinamoje sodybine. Remiantis Valdovo 1878 m. gruodžio 1 d. paliepimu, asmenys, kurie savavališkai yra pastatę kryžius, atsakomybėn nebuvo traukiami netgi tais atvejais, kai ant kryžių pastebėti neleistini užrašai lenkų kalba, bet ir po 1896 m. kovo 14 d. taisyklių išleidimo civilinė vadovybė, atrodo, vengė už šiuos prasižengimus uždėti kokias nors nuobaudas iš pernelyg didelio atsargumo, jai įprasto šiose bylose, bet daugiausia dėl nepakankamo nuobaudų skyrimo apibrėžtumo. Dėl generalgubernatoriaus 1896 m. balandžio 9 d. aplinkraštyje nr. 581 reikalavimo nekomplikuoti prašymų leisti statyti kryžius sprendimo nereikalingu susirašinėjimu, tai šio reikalavimo, matyt, negalėjo laikytis, nes greit buvo išleistas generalgubernatoriaus nurodymas visus prašymus leisti statyti kryžius ir kitus šventuosius atvaizdus pateikti jam pačiam. Dėl to reikėtų: 1) visus prašymus leisti statyti kryžius ir kitus šventuosius atvaizdus perduoti spręsti gubernatoriui, 2) suteikti gubernatoriui teisę asmenis, kaltus dėl 1896 m. kovo 14 d. taisyklių pažeidimo, bausti pinigine nuobauda ligi 200 rb arba areštu ligi dviejų mėnesių ir 3) šias taisykles papildyti draudimu be civilinės vyresnybės leidimo statyti kryžius bei kitus šventuosius atvaizdus sodybų ribose ir besąlygiškai uždrausti apibūdintųjų mūrinių monumentų statymą ne kapinėse.

Kunigų išvykos. Buv. vyriausiasis Šiaurės vakarų krašto viršininkas 1864 m. liepos 11 d. aplinkraščiu nr. 73 nurodė kuo griežčiausiai prižiūrėti R[omos] katalikų dvasininkų išvykas; R[omos] katalikų dvasininkams išvykti už parapijų ir dekanatų ribų leisti tik esant pripažintai būtinybei, oficialiai šito prašant dekanams ir gavus apskrities ispravniko leidimą, bet

ne ilgiau kaip 7 dienoms. Stebėti, kad šio potvarkio būtų laikomasi, atsakomybė skiriama dekanams ir policijai. Šiuo remiantis, dabar yra tokia tvarka, kai kiekvienas kunigas, kuriam reikia išvykti iš parapijos, nors ir į kaimyninę parapiją artimiausio parapijos dvasininko išpažinties išklaudyti arba į artimiausią miestelį apsipirkti ir, kaip neretai pasitaiko, pas gydytoją medicininės pagalbos gauti, turi iš pradžių kreiptis į savo dekaną, o paskui į apskrities ispravniką, kuris kartais gyvena toli, todėl raštus siunčiant paštu, kol gaunamas leidimas, kartais gali praeiti kone mėnuo. Tuo tarpu dažniausiai kunigams išvykti tikrai reikia ir dėl sunkumų gauti leidimą labai dažnai apmaudžiai tenka išvykti be leidimo ir paskui mokėti piniginę pabaudą, skiriamą administracine tvarka, arba daryti neleistinus sandėrius su policijos tarnautojais.

1867 m. pastebėta, kad gausus atostogaujančių R[omos] k[atalikų] dvasininkų susitelkimas kurioje nors vietoje itin kenkia tos vietos gyventojams stačiatikiams, nes dėl to tarp gyventojų stačiatikių pasirodo lenkiškų maldaknygių ir stačiatikiai pradeda lankyti bažnyčias. Siekdama užkirsti šioms reiškiniams kelią ir įvesti reikiamą kontrolę, Vidaus reikalų ministerija 1867 m. spalio 13 d. aplinkraščiu nr. 222 ir 1888 m. gruodžio 4 d. aplinkraščiu nr. 3190 nustatė, kad dvasininkams, kurie su dvasinės vyresnybės leidimu nori išvykti į Vakarų ir Pavyslio kraštus bei Kuršo guberniją, vietos civilinė vadovybė išduoda išvykai bilietus, bet prieš tai praneša atitinkamiems gubernatoriams ir generalgubernatoriams, nurodydami išvykos terminą, vietovę, kur prašytojas nori vykti, ir reikalą, dėl kurio prašoma jam leidimo. Savo ruožtu krašto vyriausiasis viršininkas gr[afas] Baranovas 1867 m. rugsėjo 14 d. aplinkraščiu nr. 21 gubernatoriams nurodė, kad Šiaurės vakarų krašto kunigams vykti į kitas gubernijas, atitinkamą sutikimą gavus iš savo gubernatoriaus, leidimo reikia prašyti taip pat generalgubernatorių, tačiau 1870 m. sausio 19 d. aplinkraščiu nr. 9–12 patiems gubernatoriams leido R[omos] katalikams dvasininkams duoti leidimus keliauti Imperijos ribose, tačiau prieš tai turi sutikti tas gubernatorius, į kurio guberniją prašoma leidimo, išimtis daroma tik policijos priežiūroje esantiems asmenims, kuriems taikoma senoji tvarka. Kavalerijos generolas senatorius Orževskis, norėdamas įvesti nuoseklesnę Šiaurės vakarų krašto kunigų keliavimo į Varšuvos generalgubernatorių kontrolę, mat dažnai bendraudami su Pavyslio krašto R[omos] katalikų dvasininkais ir gyventojais vietos kunigai negali nepatirti blogos įtakos, 1893 m. liepos 3 d. aplinkraščiu nr. 1117 nurodė kiekvieno kunigo prašymą išvykti į Pavyslio kraštą pateikti jam pačiam. Jei R[omos] k[atalikų] dvasininkai prašo leisti išvykti tik gydymosi tikslu Imperijoje, tai, remdamasis Vidaus reikalų ministerijos 1872 m. liepos 5 d. raštu nr. 50, generalgubernatorius tų pačių metų liepos 12 d. aplinkraščiu nr. 102 gubernatoriams nurodė, kad kunigams išduodami

leidimus į užsienį turi paimti jų parašą, kad jie, vykdami į Prūsiją, Prancūziją ir Belgiją, nevažiuos per Poznanę arba kurią kitą prūsų Poznanės provincijos vietovę, o iš tų, kurie keliaus į Austriją, – kad važiuos tiesiai prie tenyškčių mineralinių vandenų, nekirsdami kitų valstybių.

Kaip parodė patirtis, taisyklės dėl Romos katalikų dvasininkų kelionių už gubernijos ribų taip pat pasirodė nepatogios ir dabar daugeliu atvejų visiškai nenaudingos. Gubernatorių susirašinėjimas gauti sutikimą dėl kunigų atvykimo tapo nereikalingu formalumu. Kunigai, prašydami leisti išvykti į kitą guberniją, visad nurodo pateisinamas priežastis ir retai kada būna koks pagrindas šiuos prašymus atmesti. Be to, neretai kunigams vykti į kitas gubernijas reikia dėl tėvų ar artimų giminių mirties arba sunkios ligos ir tuomet sutikimo prašoma telegrafu. Kaip rodo gubernatoriaus kanceliarijos bylos, gubernatoriai kunigams atvykti sutikimo neduoda tik labai retai ir būtent tik tiems, apie kuriuos nepalankių duomenų suteikia tos gubernijos gubernatoriai, kuriems išleidžiamieji kunigai yra pavaldūs. Tarp prašymų vykti į Varšuvos generalgubernatoriją daugiausia tų, kurie nori vykti į Varšuvą pas gydytojus, beje, neretai neatidėliotinais atvejais, arba pirkti bažnytinių reikmenų ir į Čenstakavą pasimelsti prie stebuklingojo Dievo Motinos paveikslo. Tokios kelionės retos ir jos trunka neilgai, todėl nėra reikiamo pagrindo jas varžyti ir trukdyti nereikalingu susirašinėjimu. O dėl minėtųjų parašų, kurių iš vykstančių į užsienį Romos katalikų dvasininkų tebereikalaujama, nereikia nė aiškinti, kad jie netikslingi. Apie Romos katalikų dvasininkų išvykas įstatymas (1896 m. leidimo kitatikių nuostatų 97 str.) sako: „nė vienas Romos katalikų dvasininkas negali iš savo gyvenamosios arba tarnybos vietos išvykti, negavęs atitinkamos dvasinės vyresnybės pažymos; pasus tolimoms išvykoms į visas gubernijas vyskupijos vyresnybės reikalavimu išduoda gubernatorius“.

Dėl to, kas išdėstyta, reikėtų: 1) teisingai taikant minėtąjį įstatymo straipsnį, įvesti tokią tvarką, kad Romos katalikų dvasininkų išvykoms pačioje gubernijoje, t. y. savo dekanato ar apskrities ribose, leidimą duotų dekanai, bet pranešę apskrities ispravnikui, dėl išvykų į kitas apskritis – šių apskričių ispravnikams; norint sutrukdyti savavališkus kunigų suvažiavimus dalyvauti viešosiose pamaldose ir teikti žmonėms patarnavimus, gubernatoriams duoti teisę nurodyti dekanams, kokiais atvejais jie gali leisti pavaldžių kunigų išvykas; 2) išleisti atostogų į kitas gubernijas, neišskiriant nė Varšuvos generalgubernatorijos gubernijų, be jokio išankstinio vietos gubernatoriaus susirašinėjimo su gubernatoriumi tos gubernijos, į kurią kunigas nori išvykti.

Kad šie kunigai, gavę bilietus, per atostogas būtų stebimi, gubernatorių kanceliarijos turi pranešti atitinkamiems apskričių viršininkams ir policmeisteriams. Be to, kad Romos katalikų dvasininkai nepažeistų taisyklių,

nes jiems per atostogas draudžiama dalyvauti viešosiose pamaldose, sakyti pamokslus bei teikti žmonėms dvasinius patarnavimus ir teleidžiama laikyti skaitytines mišias sau, būtų naudinga šią informaciją pateikti duodamuose bilietuose, tad prasižengę kunigai nebegalėtų teisintis, jog šių taisyklių nežinoję, ir 3) duoti gubernatoriui teisę Romos katalikų dvasininkus už savavališkas išvykas bausti ligi 200 rb arba iš vyskupijos vyresnybės pareikalauti kaltininkus už pažeidimus perkelti į žemesnes pareigas. Dėl griežtesnių nuobaudų skyrimo gubernatorius galėtų kreiptis į Vidaus reikalų ministeriją.

Draudžiama Romos katalikų dvasininkams tarnais priimti stačiatikių tikėjimo asmenis. Turėdamas galvoje, kad Romos katalikų dvasininkai, norėdami atversti į lotynišką tikėjimą ir pažeisdami nuostatų dėl kelio užkirtimo nusikaltimams 78 str., tarnais priima stačiatikių tikėjimo žmones, gr[afas] Muravjovas 1865 m. kovo 10 d. aplinkraščiu gubernatoriams nurodė kaltuosius dėl šio pažeidimo, šalia atsakomybės pagal įstatymą, bausti pabauda ligi 25 rb.

Dabar tokių nuobaudų skyrimo nepasitaiko.

Bendrosios priemonės lenkų įtakai krašte apriboti

Vakarų komitetas savo [1864 m.] gegužės 17 ir 19 d. posėdyje visiškai sutiko su gr[afo] Muravjovo memorandumo Valdovui nuomone dėl kai kurių Vakarų krašto sutvarkymo klausimų, visiškai nesvyruodamas pripažino šį kraštą rusišku, iš senų senovės Rusijos nuosavybe, todėl, griežtai laikydamasis teisingumo, nutarė pripažinti kaip būtiną sąlygą, kad Šiaurės vakarų krašte jokia būdu nebūtų leidžiama net menkiausių lenkų propagandos požymių, nedaroma nuolaidų, bet būtų imamasi griežtų ir nuoseklių priemonių lenkų elemento priešiniams užgniaužti ir jam visiškai sutramdyti, kad šis svetimas kraštui ir priešiškas teisėtai vyriausybei ir rusų tautai elementas negalėtų reikštis. Dėl to Valdovo patvirtintame Vakarų komiteto nutarime yra keletas bendrųjų priemonių, kurių tikslas – lenkų įtaką krašte susilpninti ir visiškai užgniaužti.

Lenkų kalba. Norėdamas kiek įmanoma krašte susilpninti lenkų kalbos viešpatavimą, gr[afas] M. Muravjovas visų pirma atkreipė dėmesį, kad ją būtina besąlygiškai pašalinti iš valstybinių ir visuomeninių įstaigų, iš mokyklų, kuriose lenkų kalba buvo dėstoma lygiai taip pat kaip ir rusų. Šiuo tikslu uždrausta: visa raštvedyba lenkų kalba valstiečių įstaigose (1864 m. gegužės 24 d. instrukcijos antrojo papildymo 14 str.; 1864 m. vasario 12 d. aplinkraštis), mokyti lenkų kalbos kaimo mokyklose (1864 m. sausio 1 d. aplinkraštis), oficialus Romos katalikų susirašinėjimas lenkų kalba (1865 m.

kovo 15 d. aplinkraštis); nurodyta gubernatoriams stebėti, kad mergaičių gimnazijose lenkų kalbos mokymas nebūtų privalomas (1865 m. liepos 18 d. aplinkraštis) bei nurodyti, kad visuose miestuose ir miesteliuose visiškai būtų panaikinti lenkiški užrašai, iškabos, skelbimai, smuklių, parduotuvių ir vaistinių sąskaitos ir pakeisti rusiškais (1864 m. kovo 24 d. aplinkraštis). Paskui, remiantis Valdovo patvirtintu 1864 m. gegužės 24 d. Vakarų komiteto nutarimu, čionykščio krašto viršininko aplinkraščiais – 1865 m. lapkričio 13 d. nr. 1606, 1866 m. vasario 9 d. nr. 31, 1868 m. kovo 22 ir birželio 9 d. nr. 42 ir 2580 – lenkų kalba uždrausta vartoti įstaigoms, jų vadovams, apskritai tarnybos reikalais, cerkvėse, teatruose, klubuose ir kitose sueigų vietose, gatvėse, gyventojų susibūrimuose, jeigu pastaruoju atveju bus lenkiškai kalbama ne privačiai, bet „reiškiantis politiškai“, taip pat visose viešosiose vietose bei sueigose apskritai, būtent viešbučiuose, užkeigos namuose, jų bendrose salėse, bufetuose, konditerijos kavinėse, restoranuose ir smuklėse, vyno rūsiuose, parduotuvėse, krautuvėlėse, viešuosiuose parkuose, pasilinksminimuose, spaustuvėse, litografijose, fotografijos įstaigose ir kitose viešosiose vietose, jeigu pastarosiose lenkų kalba peržengia paprasto privataus pasikalbėjimo ribas.

Lenkų kalba Šiaurės vakarų krašte yra lenkų dvarininkų, bajorų, Romos katalikų dvasininkų ir didelės miestų gyventojų dalies, amatininkų ir kitų Romos katalikų namų kalba; kadangi bažnyčiose pridėtinės pamaldos laikomos lenkų kalba, todėl ir nemažai valstiečių katalikų, baltarusių ir lietuvių, laisvai šia kalba susikalba, bendrauja su lenkų kilmės dvarininkais, Romos katalikų dvasininkais ir kitais namų buityje kalbančiais lenkiškai. Natūralu, kad visi krašto generalgubernatoriai ypatingą dėmesį atkreipė į vietos sulenkintos inteligentijos pastangas vienaip ar kitaip lenkų kalbai grąžinti prarastąsias pilietines teises. Dėl to ne kartą generalgubernatoriai gubernatoriams viena ar kita proga priminė, kad reikia nuolat atidžiai prižiūrėti, kad griežtai būtų vykdomos taisyklės, draudžiančios lenkų kalbą viešosiose vietose (aplinkraščiai: 1875 m. sausio 5 d. nr. 96, 1881 m. balandžio 29 d. nr. 326, 1884 m. kovo 12 d. nr. 158, 1884 m. rugsėjo 28 d. nr. 79 ir 223, 1885 m. rugsėjo 3 d. nr. 1246, 1888 m. lapkričio 27 d. nr. 1312, 1893 m. birželio 24 d. nr. 1069 ir 1901 m. balandžio 9 d. nr. 582). Šie patvirtinimai ir priminimai niekad labai pastebimų praktiškų rezultatų nedavė, tačiau atkaklios administracijos priemonės užkirsti lenkų kalbai įgyti tą padėtį, kuriai ji čia neturi teisės, vietos gyventojams įtaką padarė, įpratino juos per pasikalbėjimus vartoti rusų kalbą. Labiausiai ši įtaka paveikė valstiečius, kurie dabar valstiečių valdybose kalba rusiškai, netgi lietuvių gyvenamose vietose, ir, beje, visiškai laisvai. Šitaip rusų kalbai tarp valstiečių išplisti, be abejo, daugiausia padėjo liaudies mokykla, bet ši rusų mokyklos krašte sėkmė, ypač lietuvių gyvenamose vietose, daug priklausė nuo anksčiau

minėtų priemonių prieš lenkų kalbą. Kaip rodo gubernatoriaus kanceliarijos bylos, šiuos potvarkius pažeidusius asmenis baudė generalgubernatorius, gavęs gubernatoriaus teikimą, 5–50 rb pabauda ir tik 1887 m. gydytojas Dimša buvo nubaustas 100 rb pabauda, nes Birštono mineralinių vandenų salėje per šokių vakarą viešai pasakė eilėraščių lenkų kalba. Šiuo metu privalomuosius potvarkius dėl lenkų kalbos Romos katalikai tiksliai vykdo valstybinėse įstaigose kalbėdamiesi su tarnautojais ir susirašinėdami su vyriausybėmis, luominėmis, visuomeninėmis ir privačiomis įstaigomis, o visose viešosiose bei visuomeninėse vietose ir sueigose jie dažniau tarpusavyje kalba lenkiškai.

Dėl to būtų tikslinga gubernatoriams duoti teisę kaltininkus dėl lenkų kalbos vartojimo taisyklių pažeidimo bausti pinigine nuobauda ligi 200 rb arba areštu ligi dviejų mėnesių, į Vidaus reikalų ministeriją dėl nuobaudos skyrimo kreiptis tik ypač svarbiais atvejais, kai šių pabaudų arba arešto dydį gubernatoriai laikys nepakankamu.

Slaptasis mokymas. Slaptasis vaikų mokymas daugiausiai išplitęs Romos katalikų gyvenamose vietose, neretai valstiečiai, Romos katalikų dvasininkų paveikti, savo vaikus moko lenkų rašto. Remiantis Valdovo 1892 m. balandžio 3 d. laikinosiomis taisyklėmis dėl nuobaudų už slaptą mokymą Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo, Kijevo, Podolės ir Voluinės gubernijose, asmenys, kurie kalti dėl kokių nors mokyklų steigimo ir išlaikymo be vyriausybės leidimo, taip pat dėl įvairaus pobūdžio paramos tokias mokyklas steigti arba mokymą išlaikyti, baudžiami ligi 300 rb nuobauda arba areštu ligi trijų mėnesių (bausmių nuostatų 1052 str. 1 punktą). Šias pabaudas Vilniaus, Kauno, Gardino, Kijevo, Podolės ir Voluinės gubernijose skiria generalgubernatoriai, o Minsko, Vitebsko ir Mogiliovo gubernijose – gubernatoriai. Ši teisė skirti nuobaudas ir Vilniaus gubernijoje galėtų priklausyti gubernatoriui.

Atėmimas iš kaimo vietovėse gyvenančių stačiatikių lenkiškų maldaknygių ir įvairių šventųjų paveikslų, kuriuos gerbia vien tik katalikai. 1864 m. buvo pastebėta, kad valstiečiai stačiatikiai naudojami lenkiškomis maldaknygėmis ir vietoj cerkvių lanko bažnyčias ir šiuos įpročius stengiasi palaikyti lenkų dvarininkai ir Romos katalikų dvasininkai, todėl vyriausiasis krašto viršininkas gr[afas] Muravjovas 1864 m. liepos 11 d. aplinkraščiu nr. 76 gubernatoriams nurodė, kad jie, susitarę su stačiatikių vyskupijos vyresnybe, imtųsi jiems priklausančių priemonių šiam stačiatikių liaudies įpročiui pašalinti, iš stačiatikių atėmus lenkiškas maldaknyges ir jas pakeitus rusiškomis. Artilerijos generolas Kachanovas pastebėjo, kad per kaimų ir miestelių bažnyčių šventes ir mugės prie stačiatikių cerkvių pardavinėjamos lenkiškos maldaknygės ir kitos religinio moralinio turinio knygos, taip pat įvairūs vien katalikų gerbiami šventieji paveikslai ir tuo pažeidžiamas minėtasis grafo

Muravjovo aplinkraštis. Dėl to 1886 m. liepos 27 d. aplinkraščiu nr. 967 nurodyta ši pardavinėjimą prie stačiatikių šventovių uždrausti. Reikėtų gubernatoriui leisti kaltuosius dėl šio aplinkraščio pažeidimo bausti pinigine pabauda ligi 200 rb arba areštu ligi dviejų mėnesių.

Naujų leidimų išnešiojamajai knygų prekybai išdavimo nutraukimas. E[inaš] Vilniaus generalgubernatoriaus p[areigas] generolas leitenantas Nikitinas iš gaunamų pranešimų matydamas, kad, nepaisant Vidaus reikalų ministerijos 1865 m. rugpjūčio 10 d. potvarkio nr. 165 ir 1882 m. rugpjūčio 21 d. potvarkio nr. 3723, išnešiojamojoje knygų prekyboje pasirodo cenzūros neleistos arba kaimo gyventojams netinkamo turinio knygos ir leidiniai, savo 1883 m. kovo 16 d. potvarkiu nr. 176 gubernatoriams nurodė ligi atskiro potvarkio nutraukti naujų leidimų išdavimą išnešiojamajai knygų prekybai Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose. Šis nurodymas, kaip matyti iš generalgubernatoriaus 1901 m. sausio 26 d. potvarkio nr. 131, dabar panaikintas, nes, kaip Valdantysis senatas išaiškino, šis bendras draudimas kam nors verstis išnešiojamą knygų prekybą prieštarauja cenzūros nuostatų 158, 175 ir 177 str., nes jie leidžia šia prekybą verstis visiems be skirtumo.

Išnešiojamosios knygų prekybos Šiaurės vakarų krašte sustabdymas užtvėrė kelią kaimo gyventojams stačiatikiams skleisti lenkiškas knygas, dažniausiai religinio turinio, – jas liaudyje gana sėkmingai platino knygnešiai žemaičiai ir ateiviai iš Pavyslio gubernijų, tuo būdu paralyžiuodami vyriausybės priemonės šio krašto gubernijose rusiškam švietimui įgyvendinti ir stiprinti. Dėl to turint galvoje, kad dabar valstiečiai lengvai gali įsigyti rusiškų knygų iš liaudies mokyklų knygų sandėlių ir liaudies blaivybės rūpybos įstaigų, reikėtų gubernatoriui suteikti teisę gubernijoje sustabdyti išnešiojamą knygų prekybą ir šio potvarkio pažeidėjus bausti pinigine pabauda ligi 200 rb, dėl neturto ją pakeičiant dviejų mėnesių areštu.

Draudimas steigti lenkiškų knygų bibliotekas ir skaityklas. Vyriausiojo krašto viršininko grafo Muravjovo 1864 m. sausio 1 d. aplinkraščiu gubernatoriai buvo įpareigoti neleisti platinti lenkiškų vadovėlių, liaudies skaitinių knygų ir Romos katalikų maldaknygių tarp kaimo gyventojų stačiatikių. Paskui 1864 m. kovo 28 d. aplinkraščiu grafas Muravjovas, pripažindamas, kad lenkiškų knygų bibliotekos trukdo rusų įtakai krašte plisti, nurodė tuomet veikusias lenkiškas bibliotekas uždaryti ir ateityje nebeleisti jų steigti. Dabar Vilniaus gubernijoje vien tik lenkiškų bibliotekų ir skaityklų nėra. Tačiau administracija, atsižvelgdama į vietos Romos katalikų, ypač miesto ir dvarininkų klasės reikmes, visada leido įvairias lenkiškas knygas, elementorius, kalendorius ir maldaknyges pardavinėti veikiančiuose Vilniaus rusiškuose knygynuose ir krautuvėlėse. Dviejuose šių knygynų – Zavadskio ir Makovskio – daugiausia prekiaujama lenkiškomis knygomis. Čia rusiškų knygų tėra labai nedaug, tik priedangai. Kadangi pastaruoju metu gubernijoje

smarkiai padaugėjo knygynų ir krautuvėlių, kurias apskričių miestuose ir kitose vietovėse steigia kone vien žydai, išvengdami ypatingos knygų prekybos inspekcijos priežiūros, be to, žydai gali apeiti minėtuosius grafo Muravjovo potvarkius, todėl reikėtų gubernatoriui suteikti teisę tuos prekiautojus, kurie kalti dėl lenkiškų knygų platinimo gyventojams stačiatikiams, kurie šias knygas iš savo parduotuvių išduoda skaityti į namus arba savo patalpose įrengia lenkiškų knygų skaityklas, bausti pinigine nuobauda ligi 200 rb arba areštu ligi dviejų mėnesių.

Apie vietinių Vakarų gubernijų gyventojų mokymosi Pavyslio gubernijose tvarką. Remiantis galiojančiomis taisyklėmis (visuomeninio auklėjimo Pavyslio krašte nuostatų 119 str.), čionykščiai Imperijos gyventojai gali stoti į Pavyslio krašto gimnazijas ir apskričių mokyklas tik pateikę atitinkamos vyresnybės pažymėjimus, kad nėra tam kliūčių. Turėdamas galvoje išskirtinę Šiaurės vakarų krašto padėtį gr[afas] M. Muravjovas susitarė su buv. Jo imperatoriškosios didenybės vietininku Lenkijos Karalystėje grafu Bergu ir nustatė, kad ateityje pažymėjimus, duodančius čionykščiams gyventojams teisę stoti į Pavyslio krašto mokyklas, kiekvienu atveju pasirašytų gubernatorius, prieš tai gavęs generalgubernatoriaus sutikimą. Gr[afas] Muravjovas 1864 m. gruodžio 15 d. aplinkraščiu nr. 174 gubernatorius įpareigojo, kad iš Vakarų gubernijų kilusiems jaunuoliams leidimus stoti į Pavyslio krašto mokyklas išduotų labai apdairiai ir tik retais atvejais ir kad gubernatoriai teiktų generalgubernatoriui iš anksto surinkę teigiamus duomenis, pateisinančius prašymą. Šis potvarkis galioja iki šiol. Kadangi šių leidimų dažniausiai prašoma stoti į aukštąsias mokyklas – Varšuvos universitetą, Naujosios Aleksandrijos žemės ūkio institutą, tai ir leidimai išduodami nuolat.

Reikėtų suteikti teisę patiems gubernatoriams spręsti Šiaurės vakarų krašte gimusių [jaunuolių] prašymus dėl leidimo stoti į Pavyslio krašto mokyklas.

Lenkiškų drabužių ir pakinktų draudimas. Vyriausiojo krašto viršininko grafo Baranovo 1866 m. vasario 9 d. aplinkraščiu nr. 31 buvo griežtai uždrausti Lenkijoje vartojami drabužiai ir pakinktai. Šį potvarkį nenukryptomai vykdyti patvirtino 1885 m. rugsėjo 21 d. aplinkraštis nr. 1374.

Šiuose potvarkiuose nebuvo apibrėžti pagrindiniai lenkiškų drabužių ir lenkiškų pakinktų požymiai, todėl, viena, vietos lenkų dvarininkai turi galimybę šio potvarkio tiksliai nesilaikyti, kita, – šio potvarkio pažeidėjų policijos tarnautojai negali griežtai persekioti, todėl būtų tikslinga gubernatoriui leisti nurodyti policijai, kokių lenkiško kostiumo ir lenkiškų pakinktų atributų krašte neleidžiama vartoti ir platinti, o šio potvarkio pažeidėjus reikia bausti pinigine pabauda ligi 200 rb arba areštu ligi dviejų mėnesių.

Priemonės rusų žemėvaldai krašte sustiprinti

Vyriausybė, suprasdama, kad po 1863 m. įvykių krašte reikia sustiprinti rusų elementą tarp žemvaldžių ir siekdama padaryti valstiečius nepriklausomus nuo lenkų dvarininkų, išleido keletą įvairių nutarimų ir potvarkių dėl lenkų kilmės asmenų ir žydų teisių apribojimų krašte įsigyti žemės ne miestuose (1865 m. gruodžio 10 d. ir 1884 m. gruodžio 27 d. įstatymai, Valdovo patvirtintas Vakarų komiteto 1864 m. liepos 10 d. nutarimas ir kt., kurie rusams teikia lengvatas įsigyti žemės, Valdovo patvirtintas Ministrų komiteto 1865 m. liepos 23 d. nutarimas ir instrukcija dėl valstybinių žemių Vakarų gub[ernijose] pardavimo ir kt., Valdovo 1864 m. lapkričio 26 d. paliepimas ir kt. dėl rusų kolonistų įkurdinimo, Valdovo 1868 m. birželio 14 d., 1899 m. kovo 4 d. ir 1901 m. sausio 27 d. paliepimai dėl teisių vietos valstiečiams, taip pat lenkų kilmės bajorams ir miestiečiams, kurie gyvena kaip valstiečiai, įsigyti žemės).

Šių nutarimų ypatinga politinė ir ekonominė reikšmė visad skatino vyriausybę jiems skirti kuo didesnę dėmesį. Kadangi šie nutarimai vienu turtinės teisės riboja, o kitų išplečia, todėl vienos ir kitos pusės suinteresuotų kategorijų asmenis pastūmėjo [šiuos nutarimus] apeiti ir jais piktnaudžiauti, ir vyriausybei ne kartą teko energingai sudrausminti. Dėl to aukščiausios vyriausybės įstaigos ir aukščiausi krašto valdžios atstovai ligi šiol rodė didelį susirūpinimą, kaip ne tik šalinti praktiškai vykdomų įstatymų trūkumus bei spragas, ypač tuos, kurie trukdė pasiekti svarbiausią vyriausybės nubrėžtą tikslą, bet dar imtis atskirų priemonių minėtiems piktnaudžiavimams įstatymu ir jo apėjimams šalinti.

Pažymėjimų žemei pirkti išdavimo tvarka. Iš šių priemonių svarbiausia buvo nustatyta tiesioginė generalgubernatoriaus ir gubernatoriaus priežiūra, kaip krašto nemiestišku žemės turtu nuosavybė keičiasi ir yra įtvirtinama visais atvejais, išskyrus įstatymu nustatytą paveldėjimą. Generalgubernatoriams suteikta teisė savo nuožiūra išduoti pažymėjimus žemei įsigyti (Valdovo 1886 m. lapkričio 1 d. paliepimas). Iš pradžių tvarka, kaip turi būti išduodami prašytojams šie pažymėjimai, nebuvo nustatyta. Teisė šiuos pažymėjimus išduoti buvo suteikta tik generalgubernatoriui, kaip tiesioginiam 1865 m. gruodžio 10 d. įstatymo vykdytojui (Valdovo 1866 m. birželio 14 d. paliepimas). Dėl to generolas adjutantas Potapovas, gubernatoriams pranešdamas Valdovo 1868 m. birželio 14 d. paliepimą dėl valstiečių katalikų teisės Šiaurės vakarų krašte įsigyti žemės [paaiškina], jeigu jiems būtų išduodamas leidimas, visais atvejais gubernatoriai valstiečių katalikų prašymus išduoti leidimus pirkti žemės turi pateikti generalgubernatoriui su išsamiais duomenimis apie žemės pirkėjo ir jo šeimos politinę ištikimybę, nurodyti įsigyjamo sklypo dydį, taip pat duomenis apie pardavėją ir duoti

savo sutikimą, kad žemės nuosavybės pasikeitimas yra pateisinamas. Tačiau jau 1870 m. buvo leista gubernatoriams ir generalgubernatoriams tarp savęs pasidalyti šių pažymėjimų išdavimo prievolės. Norėdamas apriboti susirašinėjimą, dėl kurio užsitęsėdavo pažymėjimų valstiečiams išdavimas, generolas adjutantas Potapovas pripažino, kad reikia gubernatorius įpareigoti pačius prižiūrėti, ar teisėtai žemės nuosavybė pereina vietos valstiečiams, gubernatoriams paskirti atsakomybę kiekvienu atveju išduoti valstiečiams, neišskiriant nė valstiečių katalikų, kurie politiškai visiškai ištikimi, leidimą sudaryti žemės pirkimo aktus. Tačiau šie leidimai neišduodami įsigyti žemę lengvatinėmis sąlygomis pagal Valdovo 1864 m. kovo 5 d. ir 1865 m. liepos 23 d. paliepimus arba jeigu norima įsigyti visą dvarą ar dvaro dalis, kurios 1865 m. gruodžio 10 d. įstatymu nusavinamos. Visais tais atvejais, kai leidimų prašė miestiečiai, piliečiai, pirkliai arba bajorai, gubernatoriai turėjo duoti teikimą generalgubernatoriui. Artilerijos generolas Kachanovas, turėdamas galvoje, kad valstiečiai katalikai, iš savo valstietiškos aplinkos išsiskiriantys turtingumu, įsigiję dvarininkų dvarus, stengiasi gyventi kaip lenkų dvarininkai, priima jų pažiūras ir klauso jų nurodymų, leido valstiečiams katalikams įsigyti tik tiek žemės, kiek prašytojas su šeima patys gali jos įdirbti, nesteigdami palivarkinių ūkių su samdomais darbininkais bei kitais dvarų ūkio požymiais, 1885 m. vasario 23 d. aplinkraščiu nr. 6 nurodė gubernatoriams leisti šiems valstiečiams pirkti žemės tik generalgubernatoriaus nustatytą normą – 60 dešimtinių, o jeigu valstiečiai prašytų leisti pirkti daugiau žemės, tai šiuos prašymus kiekvieną kartą pateikti jam spręsti. Šis apribojimas lietuvių ir Vilniaus gubernijos valstiečius stačiatikius. Buv. Vilniaus gubernatorius ba[ronas] Grevenicas 1886 m. kovo 8 d. raštu nr. 1300 generalgubernatoriui pranešė, kad su prašymais pirkti žemės į gubernatorių kreipiasi ne tik valstiečiai katalikai, bet taip pat stačiatikių ir sentikių tikėjimo valstiečiai bei miestiečiai, ir pagal įsigalėjusį paprotį valstiečių stačiatikių bei sentikių prašymai sprendžiami tokia pat tvarka, kaip ir valstiečių katalikų, t. y. pažymėjimus pirkti sklypus iki 60 dešimt[inių] išduoda jis pats, gubernatorius, o didesnius sklypus – generalgubernatoriui leidus; visi, be išimčių, miestiečių stačiatikių bei sentikių prašymai, remiantis 1870 m. vasario 17 d. aplinkraščiu nr. 428, pateikiami generalgubernatoriaus nuožiūrai. Dėl generalgubernatoriui pateiktų prašymų šis paprastai praneša, kad jis nemato kliūčių patenkinti minėtų miestiečių prašymus ir tuo remdamasis gubernatorius jiems taip pat duodavo leidimus. Norėdamas, kad būtų išvengta nereikalingo susirašinėjimo ir kad greičiau būtų sprendžiami stačiatikių ir rusų kilmės asmenų prašymai, baronas Grevenicas generalgubernatoriui pasiūlė, kad ateityje nereikėtų generalgubernatoriaus trukdyti pateikimais dėl valstiečių stačiatikių ir sentikių prašymų leisti pirkti daugiau kaip 60 dešimt[inių] žemės bei miestiečių prašymų – bet kurio

kurio dydžio sklypus ir leisti pačiam gubernatoriui išduoti šiuos leidimus. Atsakydamas artilerijos generolas Kachanovas 1886 m. kovo 26 d. raštu nr. 1343 gubernatoriui pranešė, kad jis nemato būtino reikalo nustatytos tvarkos keisti, „nes remiantis Valdovo 1867 m. liepos 21 d. paliepimu, pažymėjimus žemei įsigyti nuosavybėn apskritai turi teisę išduoti vien generalgubernatoriai, o generolas adjutantas Potapovas, minėtuojau aplinkraščiu nr. 428 suteikdamas gubernatoriams teisę leisti valstiečiams pirkti žemės, nepaisė 1867 m. bendrojo įstatymo ir jeigu būtų įgyvendintas gubernatoriaus siūlymas, tai nuo įstatymo būtų nutolta dar labiau“. Tačiau šio nurodymo, rodos, nepaisyta visose generalgubernatorijos gubernijose. Generolas adjutantas Trockis pastebėjo, kad gubernatorių nurodymai išduoti pažymėjimus valstiečiams žemei pirkti įvairuoja, todėl nurodė įvesti tikslią ir griežtą tvarką, kaip šie pažymėjimai turi būti išduodami, – 1899 m. kovo 30 d. aplinkraščiu nr. 4 pasiūlė vadovautis šiomis taisyklėmis: 1) pažymėjimus stačiatikių ir sentikių tikėjimo valstiečiams pirkti neribotą plotą žemės turi išduoti patys gubernatoriai, tačiau Gardino gubernijos sentikių prašymus pirkti žemės visada reikia pateikti generalgubernatoriui; 2) valstiečiams katalikams leidimai įsigyti žemės turi būti duodami tik jiems nustatyto dydžio sklypui, atsižvelgiant į jų šeimos darbingų narių skaičių; jeigu kiltų abejonių – šiuos valstiečių katalikų prašymus su visais reikalingais duomenimis reikia pateikti generalgubernatoriui galutinai spręsti, ir 3) visų kitų asmenų prašymai leisti įsigyti žemės bei valstiečių prašymai įsigyti žemės sklypus lengvatinėmis sąlygomis turi būti pateikiami spręsti generalgubernatoriui. Šios tvarkos laikomasi ligi šiol, tiksliai vadovaujamesi Valdovo 1901 m. sausio 27 d. paliepimu dėl valstiečių katalikų. Prašymai įsigyti instrukcinės žemės sprendžiami susitarus su valstybės turtų ministru. Lenkų kilmės asmenų, bajorų ir miestiečių, kurie gyvena valstietiška, prašymai leisti pirkti žemės, Valdovo 1899 m. kovo 4 d. paliepimu, kuris daro išimtį iš 1865 m. gruodžio 10 d. įstatymo, su būtiniais duomenimis pateikiami spręsti vidaus reikalų ministrui, kurio nurodymu atitinkamus pažymėjimus išduoda gubernatorius.

Pažymėjimų apie nerusišką dvarų pardavėjų kilmę išdavimo tvarka. Iškilus klausimui, kaip reikia išduoti pažymėjimus nerusų kilmės dvarų pardavėjams, taikant Valdovo 1894 m. birželio 6 d. taisyklės dėl bajorų banko duodamų paskolų dvarams pirkti 9-iose Vakarų gubernijose, vidaus reikalų ministras, susitaręs su finansų ministru, paaiškino – reikalingus bajorų bankui pažymėjimus turi išduoti vietos generalgubernatorius ir gubernatoriai (generalgubernatoriaus 1896 m. gruodžio 12 d. nurodymas nr. 5). Senatorius Orževskis, pasirėmęs tuo, kad savo žinioje neturi jokių duomenų apie dvarų savininkų kilmę, kurie dvarus parduoda nustatytomis taisyklėmis, teikiančiomis galimybę gauti paskolas iš bajorų banko, ir kad šių duomenų rinkimas užimtų daug laiko, kenkdamas suinteresuotiems asmenims,

1896 m. gr[uodžio] 24 d. aplinkraščiu nr. 6 nurodė, kad patys gubernatoriai išdavintų minėtuosius pažymėjimus, be išankstinio susirašinėjimo su generalgubernatoriumi, nebent kiltų abejonių.

Iš to, kas išdėstyta, matyti, kad tik artilerijos generolas Kachanovas neišplėtė gubernatorių teisių išduoti pažymėjimus ir, beje, tik grynai formaliais sumetimais. Generalgubernatoriai yra vyriausi prižiūrėtojai, kaip vykdomi krašto žemėvaldą ribojamieji potvarkiai, kurių tikslas iš anksto sutrukdyti šių potvarkių, kurie neatitinka 1865 m. gruodžio 10 d. įstatymo pagrindinės minties, pažeidimus. Aplinkraščiais gubernatoriams paaiškinta, kaip spręsti šiuos prašymus: liuteronų ir reformatų tikėjimo, mahometonų, karaimų ir iš katalikybės perėjusių į stačiatikybę asmenų; valstiečių katalikų, kurie priklauso bažnytinėms brolijoms ir glaudžiai bendrauja su R[omos] k[atalikų] dvasininkais; valstiečių stačiatikių, kurie vengia stačiatikių tikėjimo apeigų; valstiečių, kilusių iš buv. Lenkijos Karalystės; Kauno gub[ernijos] valstiečių (nurodytas atskiras atvejis), kurie prisidėjo prie R[omos] k[atalikų] tikėjimo valstietiškų miestiečių bendrijų; dėl valstiečiams katalikams nustatytos žemės pirkimo normos; spekuliacinių pirkimų draudimo ir t. t. Visi šie aplinkraščiai bei paaiškinimai, liedsdami tik pagrindinius įstatymo nustatytus apribojimus, nė kiek nevaržo gubernatoriams duotų įgaliojimų išduoti pažymėjimus, kurie visada išduodami teisingai.

Tvarka, kaip pateikiami ieškiniai panaikinti aktus, kurie sudaryti apeinant 1864 m. liepos 10 d., 1865 m. gruodžio 10 d. ir 1884 m. gruodžio 27 d. įstatymus. 9-ių Vakarų gubernijų žemės įsigijimo, įkeitimo ir nuomos ne miestuose ir miesteliuose taisyklių 11 ir 12 str. (1887 m. leidimo Įst[atymų] sąv[ado] X t. 698 str. priedas) sako, kad nustačius sandėrius, pažeidžiančius Valdovo 1864 m. liepos 10 d., 1865 m. gruodžio 10 d. ir 1884 m. gruodžio 27 d. paliepinimus, gubernatorius turi įgaluoti savo pavaldų pareigūną pateikti apygardos teisme ieškinį dėl neteisėto sandorio akto panaikinimo, taip pat imtis priemonių patraukti atsakomybėn vyresnįjį notarą arba notarą, jeigu pasirodys, kad neteisėtas aktas buvo sudarytas notarine tvarka. Vilniaus gubernijoje šiuos ieškinius kelti įpareigotas samdomas prisiekusysis advokatas. Lėšos apmokėti išlaidoms, kurios susidaro ieškiniui iškelti ir atskiram susirašinėjimui šiuo reikalu, skiriamos iš specialiųjų Vilniaus gubernijos valdybos išteklių, remiantis 1888 m. lapkričio 15 d. posėdžio nutarimu, po 600 rb kasmet. Ligi 1901 m. rugpjūčio 1 d. gubernijos valdyba šioms reikaloms iš spaustuvės sumų išleido 7598 rb 95 kp. Atkreipęs dėmesį, kad gubernijos spaustuvei šios išlaidos neprivalomos ir kad spaustuvės darbo pajamų nepakanka net gubernijos valdybos reikmėms, Vilniaus gubernatorius 1889 ir 1891 m. prašė Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatorių padengti ligi šio laiko susidariusias išlaidas minėtoms byloms vesti ir kasmet šiam reikalui skirti nustatytą sumą. Tai 1901 m. liepos 25 d. raštu nr. 2625 praneš-

ta ir vidaus reikalų ministrui. Dėl didelio gubernijos spaustuvės išskolinimo būtinai reikėtų greitai šį prašymą išspręsti.

Piniginės pašalpos valstiečiams stačiatikiams įkurdinti. Remiantis caro 1867 m. kovo 26 d. ir lapkričio 13 d. nuomonėmis, Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus dispozicijai kasmet valstiečių stačiatikių įkurdinimui skiriama 5000 rb. Kaip rodo Vilniaus gubernijos valstiečių reikalų įstaigos raštvedyba, iš šios sumos generalgubernatorius, minėtosios įstaigos teikimu, kasmet duodavo pašalpas rusų kolonistams, nukentėjusiems nuo gaisro, krušos, vagysčių ir t. t., tačiau pašalpos dydis anaipol neatitiko tikrųjų reikmių. Antai 1895 m. prašyta 2112 rb pašalpų, o gauta 275 rb, 1896 m. prašyta 1075 rb, gauta 290 rb, 1897 m. prašyta 2366 rb, gauta 350 rb, 1899 m. prašyta 2185 rb, gauta 350 rb. Generolas adjutantas Trockis 1899 m. sausio 27 d. raštu nr. 405 Vilniaus gubernatoriui nurodė surinkti duomenis, ar kasmet skiriamos piniginės išmokos pasiekia tikslą, ar tikrai jos pagerina rusų kolonistų padėtį, jei būtų neigiamas atsakymas, kaip geriau reikėtų šiam reikalui skirstyti išdo lėšas. Vilniaus gub[ernijos] valstiečių reikalų įstaiga, remdamasi taikos tarpininkų pateiktais duomenimis, generalgubernatoriui pranešė, kad rusų kolonistams tiesiogiai išduodami pinigai visad tikrai panaudojami jų reikmėms, tačiau apskritai šios kasmetinės išmokos dėl nedidelio dydžio neatsiliepia koku pastebimu rusų kolonistų padėties pagerėjimu. 1900 ir 1901 m. Vilniaus gubernijos rusų kolonistams pašalpos nebuvo teikiamos. Piniginės pašalpos rusų kolonistams, galėdamos pagerinti tik atskirų asmenų ekonominę padėtį, turi taip pat neigiamą, demoralizuojantį poveikį ir pašalpas gaunantiems, ir visiems kolonistams, nes pratin juos nerūpestingai žiūrėti į savo buities pagerinimą. Būtų pravartu atskirai apsvarstyti, ar teiktinos šios pašalpos rusų kolonistams.

Gubernatorių veiklos dėl rusų žemėvaldos krašte sustiprinimo atskaitomybė. Kaip minėta, generalgubernatoriai, duodami nurodymus, kaip sėkmingiau pašalinti atvejus, kai vyriausybės nutarimai apriboti krašto žemėvaldą dėl kokių nors priežasčių neteisingai arba netinkamai taikomi, visada įpareigo davu gubernatorius pateikti duomenis: a) apie gubernatorių pažymėjimus žemei pirkti ir b) bendrąją statistiką apie rusų žemėvaldos dinamiką.

**Nepaprastieji generalgubernatoriaus įpareigojimai
prižiūrėti vyriausybinių įstaigų tarnautojų sudėtį,
taip pat skirti kai kuriuos pareigūnus**

Valdovo patvirtintame 1864 m. gegužės 27 d. Vakarų komiteto žurnale dėl Šiaurės vakarų krašto sutvarkymo įrašytas nutarimas, kad šiame krašte aukštaisiais tarnautojais, viršininkais ir kitais, kurie tiesiogiai susiję su liau-

dimi, skiriami rusų kilmės asmenys (vyriausiojo krašto viršininko 1864 m. liepos 7 d. nurodymas nr. 71). Šiai priemonei generalgubernatoriai visada teikė labai svarbią reikšmę. Buvo kreipiamas dėmesys ne tik į tai, kad į pareigūnus nepatektų R[omos] katalikų tikėjimo lenkų kilmės asmenys, bet ir į tai, kad į valstybinę tarnybą priimti stačiatikių tikėjimo rusai nepasiduotų vietos lenkų visuomenės įtakai. Nuolat gubernatoriams primindami nenukrypstamai vykdyti minėtąjį Valdovo paliepimą, generalgubernatoriai keletu aplinkraščių nurodė R[omos] katalikų nepriimti į valstiečių įstaigas, į bendrąsias gubernijos įstaigas, į miestų ir apskričių policijos pareigas, laikyti nepageidaujamais visose policijos pareigose, jei yra vedę lenkes; pastaruoju metu gubernatoriams įsakyta imtis priemonių, kad stačiatikiai užimtų taip pat miestų luominių įstaigų pareigybes (1882 m. lapkričio 17 d. aplinkraštis nr. 32, 1884 m. birželio 7 ir 12 d. – nr. 51 ir 52, 1892 m. gegužės 28 d. – nr. 2321, 1899 m. kovo 30 d. – nr. 599, 1899 m. balandžio 7 d. – nr. 667, 1900 m. sausio 24 d. – nr. 2 ir 1900 m. lapkričio 2 d. – nr. 18).

Drauge generalgubernatoriai atidžiai prižiūrėjo, kad būtų renkami ir skiriami įtakingiausi apskričių pareigūnai, būtent: apskričių bajorų vadovai – daugiausia vietiniai rusų kilmės žemvaldžiai (1900 m. leid[imo] Įst[atymų] sąv[ado] IX t. 173 str. 2 pastaba), taikos tarpininkai ir taikos tarpininkų suvažiavimo pirmininkai (šios pareigos sujungiamos su apskričių bajorų vadovų pareigomis), apskričių ispravnikai. Dėl ypatingų sąlygų, kurios apskritai lemia Šiaurės vakarų krašto gubernijų administracijos veiklą, vietos apskričių bajorų vadovams skiriamos svarbios ir nelengvos pareigos gubernatoriui uoliai padėti vietos gyvenime realizuoti ir įtvirtinti rusiškus pagrindus. Deja, asmeninė vietos bajorų vadovų sudėtis mažai atitinka jų tarnybinės ir visuomeninės padėties reikalavimus. Dauguma jų, nors kilę iš rusų žmonių, rusiškų pagrindų krašte sėkmei neparodo reikiamo dėmesio ir netgi lieka abejingi. Beje, šitai rodo jų nepakankamas dėmesys vietos valstiečių interesams, nesirūpinimas rusiškos liaudies mokyklos sėkme, apskritai silpnas vietos terpės ir vietos gyventojų reikmių pažinimas, beveik visuotinai pasireiškiantis nenoras apsigyventi tarnybos vietoje, apskirtyse ir siekimas persikelti į gubernijos miestą. Tik keletas iš jų yra vietos žemvaldžiai, tačiau ir šis požymis tėra vien išorinis, nes nė vienas ūkiu nesiverčia, o krašte įsigytus dvarus paprastai išnuomoja. Šio krašto gubernijose įvedus žemskinių viršininkų instituciją, be abejo, apskričių bajorų vadovų pareigos taps sunkesnės ir atsakingesnės. Tačiau ir dabar jų, kaip taikos tarpininkų suvažiavimų, apskričių karo prievolės įstaigų ir kitų apskrities įstaigų pirmininkų įsipareigojimai turėtų būti žymiai atsakingesni. Kai kurie jų tarnauja jau ilgus metus, tačiau dar nespėjo su savo reikalais susipažinti tiek, kad galėtų pakankamai sėkmingai ir savarankiškai vadovauti. Šitai apskričių bajorų vadovai į savo pareigas žiūri todėl, kad jie

šiam darbui buvo parinkti netinkamai, ypač dėl savo tarnybinių santykių su gubernatoriumi. Kaip minėta, Šiaurės vakarų krašto gubernijose apskričių bajorų vadovai yra skiriami vyriausybės neterminuotai, tačiau jie čia naudojami tomis visomis nepriklausomomis privilegijomis, kurias [kitur] gauna per bajorų rinkimus. Dėl to reikėtų pakeisti Šiaurės vakarų krašto gubernijų bajorų vadovų skyrimo tvarką, kad eiti šias pareigas būtų tvirtinami gubernatoriaus parinkti asmenys tik nustatytam terminui.

Artilerijos generolas Kachanovas 1885 m. vasario 23 d. raštu nr. 968 gubernatoriams pranešė, kad dėl išskirtinių Šiaurės vakarų krašto sąlygų vidaus reikalų ministras pripažino, jog visiškai tikslinga šioms Vilniaus generalgubernatorijos gubernijoms taikyti tokią apskričių ispravnikų bei policmeisterių skyrimo, perkėlimo ir atleidimo tvarką, kuri įdiegta Pietų vakarų krašte, t. y. kai visi viršininkų siūlymai keisti šių pareigūnų sudėtį iš anksto pateikiami generalgubernatoriaus nuožiūrai (vidaus reikalų ministro 1885 m. vasario 11 d. raštas nr. 816 generalgubernatoriui). Tokios tvarkos laikytis siekė ir senatorius Orževskis, šitai matyti iš jo 1894 m. sausio 21 d. rašto nr. 5 gubernatoriams, nes jie kai kuriais atvejais potvarkio nesilaikė. Reikalaudami šį potvarkį tiksliai vykdyti, generalgubernatoriai nevaržė gubernatorių iniciatyvos šiuo reikalu, nes pagal įstatymą (bend[rujų] gub[ernijų] įstaigų [nuostatų] 668 str. ir civilinės tarnybos nuostatų 174 str.) šie policijos tarnautojai, išskyrus Vilniaus policmeisterį, skiriami pačių gubernatorių. Todėl išankstinis susirašinėjimas su generalgubernatoriumi dėl jų paskyrimo tėra grynai formalaus pobūdžio. Reikėtų minėtąjį potvarkį dėl apskričių ispravnikų skyrimo panaikinti.

Vilniaus miesto teatras

Buvęs vyriausiasis Šiaurės vakarų krašto viršininkas gr[afas] Muravjovas savo dėmesį atkreipė taip pat į Vilniaus miesto teatrą. Valdovo 1844 m. lapkričio 24 d. paliepimu teatras, gaudamas miesto subsidiją, buvo visiškai priklausomas nuo miesto valdybos ir miesto dūma jį išnuomodavo privatiems antreprenieriams. Spektakliai vyko lenkų kalba, išipareigojus tik retkarčiais rodyti vodevilius rusų kalba. Dėl to grafas Muravjovas pripažino, kad būtina iš esmės pakeisti šią vyriausybės nuostatų neatitinkančią tvarką. Teatro spektakliai lenkų kalba buvo kategoriškai uždrausti ir Vilniaus teatras perduotas visiškai vyriausybės globai. Buvo parašyti atskiri „Vilniaus teatro nuostatai“, kuriuos pats gr[afas] Muravjovas išnagrinėjo ir 1865 m. sausio 9 d. patvirtino. Pagal šiuos nuostatus miesto teatro reikalų vadovo, taip pat patalpų ir turto vedėjo pareigos buvo patikėtos garbės globėjui, kuriam skirtas padėjėjas, o miesto valdyba įpareigota teatro pasta-

tą remontuoti. Garbės globėjui suteikta teisė skirti jo vadovaujamą direkciją, būtent narį reikalų vedėją, narį ūkvedį ir narį režisierių. Be to, turint galvoje ypatingas vietos sąlygas, imtasi ir kitų priemonių teatro veiklai užtikrinti. Generalgubernatoriaus nurodymu imta laikinai skirti subsidiją iš vieno procento rinkliavos nuo lenkų kilmės savininkų miesto turto, paskui išsirūpinta izdo subsidija, gaunama pagal Vidaus reikalų ministerijos sąmatą. Generalgubernatoriui susitarus su Imperatoriaus rūmų ministru, buvo imperatoriškųjų teatrų artistai siunčiami į Vilnių vietos teatro trupei papildyti, kad būtų patraukiama daugiau žiūrovų. Teatro naudai įvesta atskira 10% rinkliava nuo visų pramoginių vaidinimų ir koncertų, kurie rengiami mieste, o žiemos sezonu uždrausti visi privačių antreprenierių teatro spektakliai ir cirkas. 1875 m. Vilniaus teatro vadovavimo tvarka buvo pakeista. Buv. Vilniaus gubernatoriaus Steblino-Kamenskio pasiūlymu, generolas adjutantas Albedinskis nurodė atskirą teatro direkciją panaikinti ir jį pagal sutartį perduoti privačiam antreprenieriui, kuris galėjo naudotis teatro turtu ir subsidija, bet teatro vaidinimus privalėjo rengti teatro garbės globėjo vadovaujamas ir kontroliuojamas. Šis vadovavimo Vilniaus teatrui ir jo rėmimo būdas daugeliu atvejų pasirodė žalingas: privatūs antreprenieriai daugiau rūpinosi savo asmenine nauda ir savo nesąžiningu elgesiu su artistais pakirto pastarųjų pasitikėjimą Vilniaus teatru; teatro trupė ėmė tenkintis labai vidutiniškais arba visiškai silpnais artistais, todėl Vilniaus gyventojų domėjimasis teatru susilpnėjo ir šitai labai neigiamai atsiliepė surenkamoms pajamoms. Teatro kasos deficitas žlugdė antreprenierius, teatro turtas susidėvėjo, bet dėl lėšų stygiaus nebuvo iš ko teatro inventoriaus papildyti naujais reikmenimis. 1894 m. pradžioje teatro garbės globėjas, gavęs generalgubernatoriaus senatoriaus Orževskio sutikimą, sutartį su privačiu antreprenieriu nutraukė ir iš esamos grupės sudarė bendrovę, kuri ligi sezono pabaigos taip sėkmingai rodė spektaklius, kad teatro administracija iš gauto pelno galėjo 8000 rb skirti buv. antreprenierio neišmokėtoms artistų algoms per pirmąją sezono pusę. 1894–1895 m. žiemos sezono pradžioje senatorius Orževskis savo potvarkiu nurodė grąžinti senąją teatro vadovavimo tvarką pagal taisykles, kurias 1865 m. sausio 9 d. patvirtino grafas Muravjovas. Remiantis šiomis taisyklėmis, ūkinio teatro vadovavimo iš karto iki galo nepajėgta atkurti, nes ligi to laiko teatro turtas, kuris seniau buvo įvertintas 15 000 rb, visiškai susidėvėjo ir jį pardavus iš varžytynių buvo gauta 700 rb, o teatro direkcija savo žinioje neturėjo jokių lėšų, išskyrus metų pradžioje skirtos subsidijos likutį. Dėl to teatro globėjas, generalgubernatoriui sutikus, vėl sudarė sutartį su privačiu antreprenieriu, bet šiek tiek pakeitė ankstesnes sąlygas dėl teatro turto, trupės organizavimo ir panašiai, tačiau šios priemonės iš esmės teatro reikalų nepagerino. Publikos reiklumas teatrui, lyginant su ankstesniais laikais, žymiai išaugo, esamos teatro patalpos, kuriose

tetilpo 300 žmonių, trukdė padidinti pinigines pajamas, kad būtų galima pasikviesti geriausių artistų ir įsigyti tinkamų reikmenų. Pakėlus kainą už vietas, norint padidinti surenkamą sumą, beveik visada mažėjo lankytojų ir didėjo kasos deficitas, nes Vilniaus teatro lankytojų kontingentą daugiausia sudaro nepasiturinčių klasių atstovai. Vilniaus apskrities komitetas liaudies blaivybei globoti karo maniežo patalpose atidarė visiems prieinamą teatrą (deja, dabar uždarytas, nes neturi patalpų), kuris gerai parodė, kad rusų teatras Vilniuje galėtų turėti didelį pasisekimą tarp visų klasių gyventojų ir, žinoma, pasiektų savo tikslą – sutelktų skirtingus vietos gyventojų elementus ir, beje, tik sumažinus vietų kainas, ir šitai įmanoma tik dideliame teatro pastate. Vilniaus miesto teatro pastatas ne tik mažas, pasenęs ir kelia gaisro pavojų, bet netinka nė būtinam perstatymui ir išplėtimui, todėl jau gana seniai keliamas klausimas dėl naujo žymiai erdvesnio ir tinkamesnio teatro statybos Vilniuje. Deja, Vilniaus miesto valdyba, kuriai ne kartą gubernijos vadovybė siūlė naujo teatro statybai skirti būtinas lėšas, įvairiais pretekstais delsia ir ligi šiol nepriėmė nė jokio atitinkamo nutarimo. Dėl šitokios padėties praėjusiais metais teatro direkcija, generalgubernatoriui generolui adjutantui Trockiui sutikus, laikinai susitarė su privačiu verslininku, kuris savo namuose įrengė didelį teatrą (ligi 2000 vietų) su visomis reikiamomis patalpomis ir įrengimais, perduoti šį teatrą direkcijai visam žiemos sezonui. Šį susitarimą patvirtinus atitinkama sutartimi, direkcija praėjusį sezoną galėjo dramos spektaklius iš karto rodyti dviejuose teatruose, turėdama gana daug visiems prieinamų vietų. Nors dėl to Vilniaus rusų teatro lankytojų smarkiai padaugėjo, bet bendra surinkta suma liko nepakankama visoms abiejų teatrų išlaidoms padengti, nes privataus teatro nuoma buvo brangi (15 % visų surinktų pinigų). Susitarimas su privačiu asmeniu nenaudingas ne tik materialiniu požiūriu, bet ir moraliniu, nes teatro perkėlimą į privataus asmens pastatą vietos gyventojai laiko aiškiu civilinės vyresnybės bejėgiškumu ir nepasisekimu rūpintis rusų teatru Vilniuje. Tad ir dabartinė [teatro] padėtis nėra patenkinama. Pastaruoju metu Vilniuje pasirodė gana ryškūs privačios iniciatyvos požymiai rengti teatro spektaklius. Dabar veikia du privatūs vasaros teatrai, iš kurių vienas turi 1500 vietų. Vasarą abiejuose teatruose būna operetės, operos, spektakliai mažarusių kalba. Praėjusį vasaros sezoną vaidino ir dramos artistų trupė, kurią minėtame teatre sutelkė privatus verslininkas, – šį teatrą žiemos sezonui išnuomojo miesto teatro direkcija. Atvykstančių trupių gastrolės, kuriose dalyvauja įžymūs artistai, Vilniuje neretai, tiesiog kone visada turi pasisekimą. Tačiau daugelis požymių rodo, kad rimtam dramos menui čia reikia ne tik vyriausybės piniginės paramos, bet ir tiesioginės globos. Turtingi lenkų bajorai Vilniaus rusų teatrui kelia nepaprastus reikalavimus ir į jį žiūri nepalankiai. Vietos žydų gyventojai noriai domisi tomis pjesėmis, kurios vaizduoja žydų gyve-

nimą. Dalies pjesių, kurias leido statyti bendroji dramos cenzūra, vietos scenoje negalima leisti dėl čionykščių gyventojų labai didelio jautrumo gentiniams ir religiniams klausimams. Vietos gyventojų reiklumas meniniam teatro vertingumui auga, todėl Vilniaus miesto teatro administracija turi daug daugiau išlaidų, nekaip ankstesniais laikais, artistams samdyti ir dekoracijoms.

Dėl to reikėtų Vilniaus miesto teatrui ir toliau duoti subsidiją, jei ne didesnę, tai nors ne mažesnę kaip dabar skiriamoji – 9000 rb, gubernatorių skirti šio teatro globėju, davus jam teisę disponuoti subsidija ir pačiam pakeisti 1865 m. sausio 9 d. patvirtintus nuostatus dėl teatro vadovavimo, savo parinkto globėjo ir direkcijos skyrimo ir panašiai. Be to, būtinai reikėtų imtis priemonių kuo greičiau išspręsti klausimą dėl naujo teatro statybos Vilniuje.

Teatro spektakliai užsienio kalbomis ir mažarusių tarme. Remiantis cenzūros ir spaudos nuostatų 84 str., teatro spektaklius Šiaurės vakarų krašte užsienio kalbomis ir mažarusių tarme gali leisti tik generalgubernatorius.

Reikėtų, kad atitinkamus leidimus šiems spektakliams galėtų duoti pats gubernatorius, su sąlyga, kad laikysis bendrųjų potvarkių dėl šių spektaklių.

Dienraštis „Vilenskij vestnik“

Vidaus reikalų ministerijos sąmatoje kasmet skiriama 6000 rb subsidija Vilniuje leidžiamam literatūros ir politikos dienraščiui „Vilenskij vestnik“. Gr[afas] Muravjovas redakcijai davė privalomą nurodymą skelbti teisingas žinias apie krašto administracinę, ekonominę ir kitokią padėtį (1863 m. gruodžio 20 d. aplinkraštis gubernatoriams), bešališkai nušviesti krašte pribrendusius klausimus ir tuo padėti vyriausybės sumanymams. Deja, šis leidinys tarp vietos gyventojų reikiamo autoriteto ir įtakos neįgijo, o pastaruoju metu tapo visiškai neįdomus, nes verčiasi kone vienais perspausdinimais iš kitų laikraščių. Šią liūdną laikraščio padėtį paaiškina daugiausia nepakankamai apibrėžtos ir prieštaringos leidimo sąlygos. Nuo 1863 m. ligi šiol „Vilenskij vestnik“ naudojasi oficiozo privilegijomis – kai kurioms vyriausybinėms įstaigoms privaloma laikraščio prenumerata, privalomais valdiniais skelbimais ir subsidija. Tačiau laikraštis turi visiškai privataus leidinio teises. „Vilenskij vestnik“ redaktorius leidėjas yra visiškai ir nekontroliuojamas leidinio šeimininkas, kuris niekam neduoda ataskaitos, kiek gavo pajamų, kiek turėjo išlaidų. Dėl to leidiniui vadovavę asmenys labai mažai rūpinosi laikraščio turiniu, kuris visada liko labai skurdus, siekė vien to, kad numerių leidyba būtų kuo pigesnė. Pati civilinė vyresnybė nesiėmė jokių priemonių leidinio vertingumui padidinti ir nė nelaikė, kad dėl to turi

įsipareigojimą, nes šis laikraštis yra privatus. Be abejo, „Vilenskij vestnik“ galėtų būti leidžiamas geriau ir turėtų daug daugiau skaitytojų. Vien iš skelbimų laikraščio gaunamų pajamų suvirš daugiau, kaip leidybos išlaidų. Nuo 1898 m. Vilniuje leidžiamas kitas laikraštis „Severo-zapadnoje slovo“, kuris vien dėl didesnio vadovų rūpinimosi gan greit padidino skaitytojų ratą ir šiais metais turi apie 5000 prenumeratorių.

Dėl nurodytų priežasčių dabar pribrendo reikalas „Gubernskije vedomosti“ paversti gubernijos vyresnybės dienraščiu, nes Vilniui, kaip ūkiniam bei kultūriniam krašto centrui, ne tik pritiktų, bet ir būtinai reikėtų turėti oficialų laikraštį. Todėl būtų pageidautina „Vilenskij vestnik“ skiriamą 6000 rb subsidiją perduoti gubernatoriaus nuožiūrai kaip pašalpą „Vilenskije gubernskije vedomosti“ paversti dienraščiu.

Piniginių pašalpų skyrimas mergaičių mokyklų mokinėms ir labdarybės įstaigoms palaikyti. Iš nepaprastųjų sumų, kurias generalgubernatorius gauna savo nuožiūrai, kasmet 1500 rb skiriama sumokėti už mokslą nepasiturintiems Vilniaus, Kauno ir Gardino imperatorienės Marijos žinybos mergaičių gimnazijų bei Vilniaus aukštosios Marijos mergaičių mokyklos moksleivėms. Jei šios pašalpos būtų nutrauktos, šitai nepalankiai atsiliėtų mokslievių likimui. Vilniuje veikiančios labdarybės įstaigos – imperatorienės Marijos žinybos vaikų prieglaudos, „Labdaringos kapeikos“ draugijos ir kitos taip pat gaudavo iš generalgubernatoriaus nepaprastųjų išlaidų sumos pašalpas Kalėdų ir Velykų švenčių proga. Tačiau reikšmingiausią paramą generalgubernatorius teikė vadovaudamas gausioms „Labdaringos kapeikos“ draugijos labdaros įstaigoms ir joms rinkdamas pinigines aukas. Šiaurės vakarų krašto labdarybės įstaigoms reikia ypatingos vyriausybės globos ne tik dėl jų humaniškų siekių, bet ir dėl valstybinės valdžios bei rusų vardo moralinio prestižo.

Leidimų, duodančių teisę laikyti šaunamuosius ginklus, išdavimas. Dėl 1863 m. maišto reikėjo Šiaurės vakarų krašto gyventojus nuginkluoti. Tik tie, kurių politinė ištikimybė buvo be priekaištų, galėjo iš gubernatoriaus gauti specialius leidimus-bilietus ginklams laikyti. Nors tiesioginė šio potvarkio paskata greit išnyko, tačiau jis nebuvo panaikintas, netgi tapo papildytas įvairiais paaiškinimais ir nurodymais. Generolo adjutanto Potapovo 1868 m. kovo 22 d. aplinkraščiu nr. 1039 bilietai laikyti šaunamuosius ginklus buvo išduodami visiems politiškai ištikimiems asmenims, kurie norėjo ginklų medžioklei ir asmeniniam saugumui, miškų ir laukų sargams miškų savininkų prašymu. Šis potvarkis taikomas visiems gubernijos gyventojams, tiek privatiems asmenims, tiek civiliniams valstybės tarnautojams, išimtis daroma tik valstybinių miškų apsaugos tarnautojams ir kai kurių valstybinių degtinės parduotuvių pardavėjams, – pirmiesiems duodami valdiški šautuvai, kuriems gubernatoriaus leidimo prašyti nereikia

(generalgubernatoriaus 1871 m. sausio 26 d. aplinkraštis nr. 99), o antruosius, jei būtinais reikiama, revolveriais aprūpina Vilniaus gubernijos akcizo rinkliavų viršininkas be atskiro gubernatoriaus leidimo (generolo adjutanto V. Trockio 1901 m. sausio 13 d. raštas nr. 69). Romos katalikų dvasininkams išduoti leidimą laikyti šaunamuosius ginklus kategoriškai draudžiama (1868 m. spalio 23 d. aplinkraštis nr. 4115). Nustatytų bilietai įsigyti ir laikyti medžioklinius ginklus nereikia prašyti karininkams ir kareiviams, tarnaujantiems kariuomenėje. Artilerijos generolas Kachanovas, matydamas, kad parduotuvėse ginklai parduodami be kontrolės ir kiekvienas juos gali įsigyti be leidimo, 1885 m. balandžio 10 d. aplinkraščiu nr. 540 nurodė būtinais įvesti taisykles, kad visi ginklų prekybininkai ir jų meistrai turi įsigyti gubernatoriaus leidimą ginklus pardavinėti ir gauti suvarstytą knygą su gubernatoriaus antspaudu. Šioje knygoje registruojami pardavimui gauti ginklai, įrašomi pirkėjų vardai bei pavardės ir bilietai laikyti ginklų datos ir numeriai. Biliete pardavėjas taip pat turi pažymėti, kad ginklas parduotas. Metų pabaigoje šios knygos turi būti pateiktos policijai patikrinti.

Už ginklų, parako ir šovinių laikymą be leidimo generolo adjutanto von Kaufmano 1866 m. vasario 9 d. aplinkraščiu nr. 31 gubernatoriams duota teisė ne tik atimti šiuos ginklus ir šovinius bei juos perduoti išdui, bet ir administracine tvarka skirti pinigine pabaudą ligi 100 rb, kurią dėl neturto leidžiama pakeisti trumpalaikiu areštu. Generolo adjutanto Totlebeno 1880 m. liepos 30 d. aplinkraščiu nr. 744 ir 1881 m. balandžio 29 d. aplinkraščiu nr. 326 leista patiems gubernatoriams bausti ligi 10 rb pabauda, tačiau jeigu iškiltų reikalas pinigine pabaudą pakeisti areštu arba už prasižengimą reikėtų didesnės pinigines pabaudos, gubernatoriai privalo kreiptis į generalgubernatorių. Jei šias taisykles dėl šaunamųjų ginklų pardavimo pažeisdavo ginklų prekybotojai ir meistrai, juos administracine tvarka pinigine pabauda baudavo generalgubernatoriaus nurodymu. Mirus senatoriui Orževskiui, vidaus reikalų ministras 1897 m. gegužės 10 d. raštu nr. 2181, remdamasi bendrųjų gubernijos įstaigų nuostatų 206 str., gubernatoriui leido kaltininkus už potvarkių pažeidimą dėl šaunamųjų ginklų laikymo tvarkos bausti pabauda ligi 100 rb. Tačiau šiuo potvarkiu nebuvo nurodyta, ar gubernatoriai turi teisę pabaudą pakeisti areštu, jei kaltininkai būtų nepasiturintys.

Konfiskuotus ginklus už jų laikymą ir pardavimą be leidimo policijos tarnautojai pristato vietos karo viršininkams perduoti išdui, o išieškotos pabaudos įnešamos į įzdines ir įtraukiamos į išdo pajamas. Beje, artilerijos generolo Kachanovo 1888 m. gegužės 13 d. potvarkiu nr. 565 detalus žinia-raštis apie iš gyventojų konfiskuotų ginklų skaičių ir rūšį, nurodant, kada šie ginklai perduoti karo viršininkams ir kokio dydžio paskirtos pabaudos, kasmet siunčiamas karo apygardos štabui (vienas egzempliorius) ir general-

gubernatoriaus kanceliarijai (kitas egzempliorius). Iš visų krašte veikiančių ypatingųjų potvarkių gyventojai dažniausiai pažeidžia šaunamųjų ginklų taisykles, visų pirma pažeidėjai būna valstiečiai, įsigiję ginklus naminiams gyvuliams saugoti nuo vilkų, savigynai, neretai ir neteisėtai medžioklei. Tiesa, šaunamųjų ginklų laikymo taisyklės turi įtakos neleistinos medžioklės atvejams mažėti ir iš anksto įspėja, kad nebūtų pažeistos Valdovo patvirtintos 1882 m. vasario 3 d. medžioklės taisyklės. Pastaruoju metu nustatyta, kad be reikiamo leidimo ginklus įsigydavo Vilniaus ir Smurgainių darbininkai.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, reikėtų pačiam gubernatoriui leisti kaltininkus už ginklų be nustatytų bilietų laikymą, už neleistiną parako ir šovinių pardavinėjimą, taip pat ginklų prekybininkus ir meistrus už anksčiau išdėstytą kontrolinių taisyklių šaunamaisiais ginklais prekiauti pažeidimą bausti pinigine pabauda ligi 200 rb.

Pasirašė: Vilniaus gubernatorius jėgermeisteris kun[igaikštis]
N.Gruzinskis
Jo šviesybės p. Vilniaus gubernatoriaus nurodymu išspausdinta Vilniaus gubernijos spaustuvėje.

2. 1901 m. PABAIGA. KITATIKIŲ DVASINIŲ REIKALŲ DEPARTAMENTO PAŽYMA-LENTELĖ

Originalas – RVIA, f. 821, ap. 125, b. 298 b, l. 36–63.

I. Apie R[omos] k[atalikų] seminarijas

1 [a]. Potvarkio turinys: Auklėtinių priėmimas į R[omos] k[atalikų] seminarijas leidžiamas gen[eral] gub[ernato]riaus.

[b]. Šaltiniai: Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1864 m. birželio 28 d. apl[inkraštis].

[c]. Gub[ernato]rių nuomonės: b[uvęs] Vilniaus gub[ernatorius] siūlo šią teisę suteikti gub[ernato]riams remiantis Įstatymų sąv[ado] IX t. luomų nuostatų 461 ir 463 str.

[d]. Pastabos: Remiantis Valdovo 1875 m. lapkričio 8 d. paliepimu, auklėtinių priėmimas į L[enkijos] K[aralystės] R[omos] k[atalikų] seminarijas priklauso nuo gub[ernato]rių sutikimo.

2 [a]. Į R[omos] k[atalikų] seminarijas leidžiama stoti asmenims, baigusiems ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases, taip pat išlaikiusiems egzaminus iš 4 gimnazijos klasių kurso arba vaistinės mokinio vardui gauti.

[b]. VRM 1871 m. rugsėjo 21 d. ir 1883 m. gruodžio 21 d. raštai.

[d]. T[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandume šio nurodymo nėra.

3 [a]. Pavyslio krašte gimusiems stoti į Šiaurės vakarų krašto seminarijas neleidžiama.

[b]. Vilniaus g[eneral]g[ubernatoriaus] 1886 m. liepos 31 d. aplinkr[aštis] (VRM nurod[ymu]).

4 [a]. Perkelti auklėtinius iš vienos seminarijos į kitą Šiaurės vakarų krašte leidžia gen[eral]gub[ernatorius].

[b]. Vilniaus g[eneral]g[ubernatoriaus] 1865 m. lapkričio 14 d. aplinkr[aštis].

[c]. Buv[ęs] Vil[niaus] gub[ernatorius] siūlo šią teisę suteikti gub[ernato]riams apie tai pranešant ministerijos žiniai.

5 [a]. Leisti auklėtiniams stoti į seminarijas už Šiaur[ės] vakarų krašto gali vidaus reikalų m[inist]ras.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1865 m. liepos 23 d. aplinkraštis.

6 [a]. Šiaur[ės] vakarų krašte gimusiems stoti į Pavyslio krašto seminarijas neleidžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1865 m. rugpjūčio 19 d. apl[inkraštis].

[d]. Lenk[ijos] Kar[alystės] gubernijose minėtojo nurodymo nėra ir auklėtinių iš Šiaur[ės] vakarų krašto priėmimas vykdomas netrukdomai bendrais pagrindais. Var[šuvos] gen[eral]g[ubernatoriaus] 1877 m. lapkričio 15 d. aplinkraštyje nr. 1796 Vilniaus ir Kauno seminarijos minimos tarp mokslo įstaigų, iš kurių norintys stoti asmenys gali būti egzaminuojami nustatyta tvarka. Dėl to, kas išdėstyta, palikti galioti minėtąjį aplinkrašį nėra reikalinga.

7 [a]. Apie visus išstojančius asmenis pranešama nurodant išėjimo priežastis.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernatoriaus] 1885 m. sausio 8 d. apl[inkraštis].

[d]. Iš t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandumo ir nepaaiškinančio kunigaikščio Gruzinskio memorandumo tekstų labai sunku nustatyti, kas ir kam reikalinga pranešti. Var[šuvos] g[eneral]gubernatoriaus 1888 m. gruodžio 10 d. aplink[rraščių] nr. 2115 vyskupijos vadovai turi pranešti gub[ernato]riams apie kiekvieną atleidimo atvejį ir kodėl seminarijos auklėtiniai dar nebaigė kurso bei nurodyti jų pasirinktą gyvenimo vietą.

8 [a]. Visi seminarijos mokymo dalykai būtinai dėstomi rusų arba lotynų kalbomis.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernatoriaus] 1864 [1865] m. spalio 25 d. apl[inkraštis].

9 [a]. R[omos] k[atalikų] seminarijas baigę klierikai, norintys, kad po išventinimo būtų skiriami tikybos mokytojais, turi atskirai išlaikyti rusų kalbos, istorijos ir geografijos egzaminą tame mieste, kuriame yra seminarija.

[b]. VRM 1869 m. vasario 28 d. raštas (Vald[ovo] pal[iepinu]).

[d]. T[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandume išdėstytame Vid[aus] reikalų m[inis]terijos atsiliepinimo 9 ir 10 str. nepateiktas ir nepanaudotas buv. Viln[iaus] gub[ernato]riaus memorandumas; pastarajame nenurodyta, ar praktiškai taikomas Įst[atymų] sąv[ado] XI t. 1 d. 55 str., keliantis reikalavimą, kad į mokyklų tikybos mokytojų vietą, kiek galima, būtų skiriami tie dvasininkai, kurie turi dvasinių mokslų laipsnį. L[enkijos] K[aralystės] gubernijose šiuo klausimu nėra jokių atskirų nurodymų ir apskritai tikybos mokytojus mokyklų vadovybė gali pasirinkti be kliūčių.

10 [a]. Rusų kalbos, tėvynės [Rusijos] istorijos ir geografijos priimamieji, kursiniai ir baigiamieji egzaminai vyksta dalyvaujant vietos gimnazijos direktoriui arba [švietimo apygardos] direkcijos komandiruotam asmeniui. Iš šių dalykų negavę gerų pažymių stojantys į seminariją nepriimami, o tie, kurie laikė keliamuosius egzaminus, neperkeliami į aukštesnę klasę, neišlaikę baigiamųjų egzaminų, negali gauti atestato ir jo teikiamų teisių.

[b]. Tas pats [VRM raštas].

11 [a]. Švietimo žinybos egzaminatoriai gub[ernato]riui pateikia savo pažymius kiekvienam išegzaminuotajam, – šie pažymiai turi lemti civilinės vadovybės sutikimą dėl priėmimo į seminariją arba išventinimo kunigais.

[b]. VRM 1872 m. gruodžio 15 d. raštas.

[d]. 1872 m. gruodžio 15 d. rašto t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandume nėra, jis imtas iš buv. Viln[iaus] gub[ernato]riaus memorandumo, bet ten nenurodyta, ar taisyklė taikoma praktiškai ir kokiu mastu.

12 [a]. Visą seminarijos mokslų kursą baigusius auklėtinius išventinti leidžiama gubernatoriaus tik esant vakuojančiai parapijoje vietai.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]gub[ernatoriaus] 1866 m. lapkričio 24 d. apl[inkraštis].

[d]. Aplinkraštis prieštarauja v[idaus] r[eikalų] m[inist]ro nurodymui (§ 40), kad „viešas“ pamaldas ir apeigas naujai išventintiems kunigams draudžiama atlikti, kol jie gaus paskyrimą.

13 [a]. Naujai išventinti kunigai duoda tarnybos ištikimybės priesaiką vietos seminarijoje, dalyvaujant civilinės žinybos deputatui.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]gub[ernatoriaus] 1868 m. spalio 10 d. ir 1887 m. birželio 3 d. apl[inkraščiai].

14 [a]. Seminarijos auklėtiniams, kurie iš rusų kalbos, rusų istorijos ir geografijos negavo patenkinamų pažymių, stoti į R[omos] k[atalikų] dvasinę akademiją neleidžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]gub[ernato]riaus 1874 m. spalio 16 d. apl[inkraštis].

[c]. Buv. Vil[niaus] gub[ernato]rius pridūrė, jog stoti į Akademiją reikėtų su gub[ernato]riaus sutikimu, kad į ją nebūtų įleisti asmenys, kurie mokydami seminarijoje pasirodė kaip nepatikimi.

[d]. 1874 m. lapkričio 16 d. Valdovo pal[iepimu], kurį išdėsto § 14, todėl t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino cituojamo Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus aplinkraščio data, be abejonės, klaidinga. Buv. Vil[niaus] gub[ernato]riaus siūlymą 1) kažin ar tikslinga priimti dėl uždaros seminarijos tvarkos, ir 2) jis neatitiktų bendrųjų principų, išdėstytų kitatikių dvas[inių] reikalų d[epartamen]to direktoriaus 1901 m. birželio 16 d. rašte nr. 3214 Varš[uvos] g[eneral]g[ubernatoriaus] kanceliarijai, kuriuo baigusiems seminarijas auklėtiniams stoti į Akademiją pakanka jų dvasinės vyresybės įvertinimo.

II. Apie R[omos] k[atalikų] dvasininkų ir jų veiklos priežiūrą

1. Dvasininkų skyrimas, perkėlimas ir laikinos komandiruotės

15 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkų skyrimas dekanų, bažnyčių klebonų, vienuolynų vyresniųjų, kapelionų, vikarų ir t. t. pareigoms atliekamas vyskupijos vyresnybės, iš anksto gavus g[eneral]g[ubernato]riaus leidimą.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1864 m. liepos 24 d. ir 1883 m. gegužės 4 d. apl[inkraščiai].

[c]. Buv. Vil[niaus] gub[ernato]rius siūlo perduoti gen[eral]g[ubernato]riaus teisę gubernatoriams.

[d]. Buv. Vil[niaus] gen[eral]gub[ernato]riaus 1864 m. liepos 24 d. aplinkraščiu R[omos] k[atalikų] dvasininkams skirti pareigoms kaip tik reikėdavo gauti gubernatoriaus sutikimą.

16 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkų perkėlimas į tokias pat pareigas vykdomas anksčiau nurodyta tvarka.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1868 m. lapkričio 7 d. apl[inkraštis].

[c]. Buv. Vil[niaus] gub[ernato]riaus nuomone, šio aplinkraščio galiojimą reikėtų palikti.

[d]. Valdovo 1883 m. gegužės 12 d. pal[iepimu] L[enkijos] K[aralystės] gubernijose vyskupijų vadovybė perkeldama administratorius apie tai tik praneša civilinės vadovybės žiniai. Taip daroma ir perkeliant vikarus, bet išskyrus vietas su mišriais katalikų ir stačiatikių gyventojais bei Varšuvą, kur kiekvieno vikaro perkėlimui reikia g[eneral]g[ubernato]riaus leidimo.

17 [a]. Prieš duodant sutikimą skirti R[omos] k[atalikus] eiti dvasines pareigas reikia per policiją ir žandarų valdybas gauti patikimumo pažymą,

o perkeliant iš vienos gubernijos į kitą – susisiekti su gub[ernato]riumi ir žandarų viršininku tos gubernijos, iš kurios dvasininkas atkeliamas.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1884 m. rugsėjo 18 d. apl[inkraštis].

[d]. Šis aplinkraštis, matyt, prieštarauja minėto 1883 m. gegužės 4 d. aplinkraščio § 15, kuriuo remiantis sutikimą skirti dvasininko pareigoms duoda gen[eral]gub[ernato]rius. Dėl to yra pagrindo manyti, kad pateiktojo teksto pradžią reikėtų skaityti taip: „Gen[eral]g[ubernato]riui teikdamas pristatymą skirti... eiti pareigas gubernatorius turi iš anksto per policiją“.

18 [a]. Vyskupijos vadovybei gen[eneral]g[ubernato]riaus nesutikimas dėl siūlomo kandidato skyrimo arba perkėlimo pranešamas, nepaaiškinant neigiamo atsakymo priežasčių.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1884 m. sausio 29 d. apl[inkraštis].

19 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkai, nubausti administracinėmis nuobaudomis, dėl kurių neteko pareigų, negali būti siūlomi dvasinėms pareigoms: 1) klebonai, kurie buvo uždaryti į vienuolyną ir pašalinti iš parapijų, ne anksčiau kaip po 3 metų, 2) kunigai vikarai – ne anksčiau kaip po 2 metų po nuobaudos paskyrimo.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1900 m. rugsėjo 30 d. apl[inkraštis].

[d]. V[idaus] r[eikalų] m[inist]ro 1899 m. vasario 11 d. apl[inkraštyje] Nr. 947 išaiškinta, kad R[omos] k[atalikų] dvasininkų pašalinimas iš pareigų, atlikus įkalinimo vienuolyne bausmę, yra nuobaudos papildymas ir todėl juos grąžinti į ankstesnes pareigas neleidžiama.

20 [a]. Gavus sutikimą, kad vyskupų pristatyti asmenys užimtų aukštąsias dvasines pareigas, reikia smulkius duomenis apie juos pateikti V[idaus] r[eikalų] m[inis]terijai.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1865 m. sausio 19 d. apl[inkraštis].

21 [a]. Dvasininkų atleidimas iš pareigų priklauso vyskupijos vadovybės nuožiūrai.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1868 m. lapkričio 7 d. ir 1896 m. birželio 24 d. apl[inkraš]čiai.

[c]. Kauno gub[ernato]rius siūlo suteikti gub[ernato]riui teisę išimties tvarka kaip nuobaudą atleisti klebonus vieneriems metams.

[d]. Jei Varšuvos gen[eral]g[ubernato]rius Lenk[ijos] Karal[ystės] gubernijose randa būtinybę pašalinti dvasininką iš einamų pareigų, šitai pasiūlo atlikti vyskupijos vadovybei, kad būtų išvengta griežtesnės nuobaudos kaltininkui paskyrimo.

22[a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkų komandiruotes į kitas parapijas gali leisti pats vyskupas be išankstinio gubernijos viršininko sutikimo tik tuomet, kai miršta parapijos klebonas, kuris neturi kunigo vikaro, kad jį palaidotų, perimtų turtą ir t. t.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1869 m. liepos 23 d. apl[inkraštis].

2. Išvykos ir atostogos

23 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkams išvykti iš savo parapijos gali duoti leidimą tik vietos dvasinė ir civilinė vadovybė (g[uberna]toriai).

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1867 m. rugsėjo 14 d., 1864 m. liepos 2 d., 1870 m. sausio 19 d. apl[inkraščiai].

[d]. Šis aplinkraštis prieštarauja Įst[atymų] sąv[ado] XI t., 1 d., 97 str., kuriuo R[omos] k[atalikų] dvasininkams išvykti iš tarnybos vietos ir [laikinai] apsigyventi tereikia atitinkamos dvasinės vyresnybės leidimo.

24 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkus leidžia atostogų į Pavyslio kraštą gen[eral]g[ubernato]rius.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1893 m. rugpjūčio 3 d. apl[inkraštis].

[c]. Buv. Vilniaus gub[ernato]rius mano, kad gubernatoriams būtų duota teisė išleisti kunigus atostogų į visas Imperijos vietas, išvardytas § 25, be išankstinio kreipimosi į vadovybę.

25 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkai išleidžiami atostogų į Vakarų gubernijas ir Pavyslio kraštą, taipgi į Kuršo gub[erniją] tik iš anksto kreipusis į atitinkamą gen[eral]gub[ernato]rių ir gub[ernato]rių, nurodžius atostogų laiką bei vietas, į kurias kunigas nori vykti ir kodėl ten jam reikia atostogauti.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1887 m. rugsėjo 20 d. aplinkraštis ir v[idaus] r[eikalų] m[inistro] 1867 m. spalio 13 d. bei 1888 m. gruodžio 4 d. apl[inkraščiai].

[d]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1887 m. rugsėjo 20 d. aplink[raščio] buv. Vil[niaus] g[ubernato]riaus memorandumas nemini, o t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandume nepažymėti v[idaus] r[eikalų] m[inist]ro 1867 ir 1888 m. aplinkraščiai, jie imami iš kun[igaikščio] Gruzinskio memorandumo. Iš tikrųjų išankstinis Imperijos gubernatorių susirašinėjimas su Varš[uvos] g[eneral]g[ubernato]riumi dėl leidimo R[omos] k[atalikų] dvasininkams atvykti į L[enkijos] K[aralystę] tėra paprastas formalumas, dėl kurio pradedamas sudėtingas susirašinėjimas ir Varš[uvos] g[eneral]g[ubernato]rius niekad neuždraudžia, nes jis dabar neturi jokių duomenų apie turintį atvykti dvasininką. Nuo 1901 m.

e[inaš] Varš[uvos] g[eneral]g[ubernato]riaus p[areigas] panaikino ligi tol taikytą draudimą į kraštą atvykstantiems iš Imperijos kunigams laikyti pamaldas bei atlikti apeigas ir vienintelį suvaržymą paliko vykstantiems į Čenstakavą, apribojęs joje buvimą 7 dienų terminu.

26 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkai atostogų į Pavyslio kraštą išleisdžiami tik esant iš tikrųjų svarbioms ir pateisinamoms priežastims.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1892 m. gegužės 25 d. apl[inkraštis].

[d]. Stropus šio aplinkraščio vykdymas visiškai apsaugo Pavyslio kraštą nuo R[omos] k[atalikų] dvasininkų antplūdžio iš kaimyninių Imperijos sričių.

27 [a]. Kunigams leidžiant išvykti atostogų į Prūsiją, Prancūziją ir Belgiją, iš jų reikalaujama raštiško pasižadėjimo, kad nevažiuos per Poznanę arba per kurią kitą Poznanės provincijos vietovę, o kas vyksta į Austriją – vyks tiesiai prie tenykščių mineralinių šaltinių ir nevažiuos į kitas valstybes.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1874 m. birželio 12 d. apl[inkraštis]. Imtas iš buv. Vil[niaus] g[ubernato]riaus memor[andumo], t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memor[andume] jis nenurodytas.

[c]. Buv. Vil[niaus] g[ubernato]rius ir Kauno gub[ernato]rius siūlo šį aplinkraštį panaikinti.

[d]. Buv. v[idaus] r[eikalų] m[inist]ras savo 1895 m. gegužės 25 d. raštu Nr. 2977 buv. Varš[uvos] g[eneral]g[ubernato]riui paaiškino, kad praėjusiais metais Valdovui leidžiant arkivyskupui Popieliui išvykti atostogų į užsienį buvo nurodyta, kad R[omos] k[atalikų] vyskupijų vadovai, būdami užsienyje, nesilankytų Krokuvoje, Lvove ir Romoje, tačiau šitai neduoda pagrindo reikalauti iš kitų R[omos] k[atalikų] dvasininkų atitinkamų raštiškų pasižadėjimų.

28 [a]. I. Parapijų dvasininkai, norėdami nuvykti į savo dekanato parapijas, neatsižvelgiant į tai, ar dekanato ribos sutampa su apskrities ribomis ar už jų išeina, leidimo turi prašyti dekaną. Dekanas apie kiekvieną savo sprendimą ir išvykimo bilieto išdavimą turi pranešti vietos arba kaimyninės apskrities ispravnikams ir nurodyti šio bilieto išdavimo datą ir jo numerį.

II. 9 str. nustatyta leidimų išdavimo R[omos] katalikų dvasininkams tvarka keliaujant dekanato ribose neliečia išvykų į vadinamuosius atlaidus arba parapines šventes. Į jas vykdami visi R[omos] k[atalikų] dvasininkai būtinai turi per savo dekaną prašyti gubernijos vadovybės leidimo. Ši, išduodama tokius leidimus, būtinai turi žiūrėti, kad minėtose iškilmėse būtų leista dalyvauti ne daugiau kaip dviem ar išimtinu atveju trims pašaliniam [Romos] k[atalikų] dvasininkams, neskaičiuojant vietinio parapijos klebono.

III. Parapijos dvasininkai, kuriems reikia išvykti iš savo dekanato, turi iš anksto išsirūpinti savo vyskupijos vadovybės leidimą ir paskui, norėdami pasinaudoti šiuo leidimu, turi gauti nustatytą bilietą iš gubernijos vadovybės. Toks bilietas gali būti duotas ir tiesioginiu vyskupijos vadovybės prašymu.

IV. Visi kiti R[omos] k[atalikų] dvasininkai, nepriklausantys parapijoms, taip pat tie, kurie baigė R[omos] k[atalikų] seminarijas ir Akademią, nors dar būtų negavę paskyrimo dvasinėms pareigoms, išskyrus esančius vienuolynuose, kiekvienai kelionei savo reikalais turi gauti vyskupijos vadovybės leidimą ir atitinkamos gubernijos valdžios bilietą, išduotą anksčiau nurodyta tvarka.

V. Visi parapijos dvasininkai, neprašydami leidimo, gali išvykti į kaimynines parapijas, net kitos apskrities, bet tik dėl šių priežasčių: laidotuvių, mirštančiojo išpažinties, krikštyti sergančio kūdikio ir apskritai atlikti apeigų, jei kurioje nors kaimyninės parapijos dalyje šių apeigų negali atlikti vietos kunigas dėl išvykimo, ligos arba didelio nuotolio ir panašiai, o [patarnavimas] reikalingas tuoj pat.

VII* [VI]. R[omos] k[atalikų] vyskupijos vadovybei leidžiama, iš anksto neišsirūpinus gubernijos valdžios leidimo, tarnybiniais reikalais išsikviesti visus pavaldžius dvasininkus į S. Peterburgą, kuriame sutelktas vyskupijų valdymas. R[omos] k[atalikų] vyskupui lankant vyskupiją galima iškviesti į tam tikrą numatytą aplankyti punktą atitinkamų parapijų klebonus ir vikarus, tačiau reikia laikytis šios sąlygos: nekviesti daugiau kaip trijų ar atskirais atvejais keturių R[omos] k[atalikų] dvasininkų. Apie kiekvieną R[omos] k[atalikų] dvasininko iškvietimą vyskupijos vadovybė tuo pačiu metu praneša atitinkamos gubernijos vadovybės žiniai.

VIII [VII]. Visi R[omos] k[atalikų] parapijų ir vienuolijų dvasininkai be skirtumo, kokias pareigas jie eitų, iš savo gyvenamos vietos į Šiaur[ės] vak[arų] ir Pietų vak[arų] krašto gubernijas bei Pavyslio kraštą ir Kuršo gub[erniją] turi gauti leidimą per savo vyskupijos vadovybę iš atitinkamos gubernijos valdžios. O leidimus tokioms išvykoms duoda tik iš anksto raštu susitarę su gen[eral]g[ubernato]riais arba gub[ernato]riais tų vietovių, į kurias prašoma leidimo išvykti, beje, raštuose turi būti nurodytas išvykimo terminas, vietovė ir prašomos išvykos reikalingumas.

[b]. Apl[inkraš]čiai: Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1887 m. rugsėjo 20 d.; v[idaus] r[eikalų] m[inist]ro 1867 m. spalio 13 d. ir 1888 m. gruodžio 4 d.

* Originale per apsirikimą peršoktas VI skaičius. – V.M.

3. Kunigų suvažiavimai ir vyskupų vizitacijos

29 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkams suvažiuoti į bažnytines šventes arba į pasauliečių ir dvasininkų laidotuves leidžia gubernijų viršininkai, bet ne daugiau kaip šešiams asmenims.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1864 m. spalio 11 d., 1867 m. sausio 13 ir liepos 22 d., 1869 m. gruodžio 2 d., 1884 m. kovo 26 d. apl[inkraščiai].

[d]. Mogil[iovo] ir Min[sko] gubernijose, remiantis 1892 m. rugsėjo 30 d. taisyklėmis (žr. 28 str.), į bažnytines šventes leidžiama [atvykti] ne daugiau kaip 2–3 kunigams, neskaičiuojant vietos klebono.

30 [a]. Kunigų suvažiavimas 40 valandų pamaldoms draudžiamas.

[b]. VRM 1888 m. potvarkis.

31 [a]. R[omos] k[atalikų] vyskupams lankyti savo vyskupijos parapijas, turint tikslą apžiūrėti bažnyčias ir teikti Sutvirtinimo sakramentą, taip pat iškviešti kunigus į šias parapijas leidžia gen[eral]gub[ernato]rius.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1869 m. spalio 10 d. apl[inkraštis].

[d]. Aplinkraštis prieštarauja įstatytams, nes Įst[atymų] sąv[ado] XI t. 51 str. duoda vyskupui teisę lankyti savo vyskupijos parapijas.

32 [a]. Vyskupai, lankydami savo parapijas, turi vengti visų gyventojų iškilmingų sutikimų.

[b]. Ten pat.

4. Pamokslai

33 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkams leidžiama sakyti pamokslus tik iš vyskupo Klungevičiaus išleistų Filipeckio ir Bialobžeskio knygų.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1868 m. rugsėjo 10 ir gruodžio 21 d., 1869 m. sausio 30 d. apl[inkraščiai].

[d]. Šis nurodymas veikia tik Vilniaus vyskupijoje, nes buv. Telšių vyskupas Volončevskis jį vykdyti atsisakė ir VRM-rija (1869 m. gegužės 21 d. ats[iliepimas] Nr. 42) pripažino, kad šias taisykles dėl pamokslų prievarta įgyvendinti nepatogu.

34 [a]. Savo kūrybos pamokslus sakyti leidžiama dvasininkams, kurie turi mokslo laipsnius, bet iš anksto privalo gauti cenzorių, skiriamų vyskupo ir tvirtinamų g[eneral]g[ubernato]riaus, aprobaciją.

[b]. Ten pat.

[d]. Cenzoriaus skyrimo rankraštiniams pamokslams teisė, remiantis Įst[atymų] sąv[ado] XI t. 1 d. 59 str., priklauso vyskupui.

35 [a]. Pamokslus sakyti leidžiama: a) parapijų klebonams ir vienuolynų viršininkams, o gubernijų ir apskričių miestuose taip pat viceklebonams, b) kapelionams, gavus gimnazijos ir kitos vyresnybės leidimą, c) kunigams vikarams, tik gavus g[ubernato]riaus leidimą, d) bažnyčių filijalistams, jei yra atitinkama parapija ir vedamos metrikų knygos.

[b]. Ten pat.

[d]. Aplinkraščio 9 punktą prieštarauja vėlesniam – 1878 metų – potvarkiui (žr. 37 str.).

36 [a]. Pamokslus leidžiama sakyti vieną kartą sekmadienį ir per iškilmingas šventes.

[b]. Ten pat.

37 [a]. Sakyti pamokslus filijų bažnyčiose ir koplyčiose neleidžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1878 m. balandžio 18 d. (pagal Gruzinskio mem[orandumą] – birželio 18 d.)

5. Pamaldos, ceremonijos ir bažnytinės apeigos

38 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkams pamaldos draudžiamos už savo parapijų, kuriose eina pareigas arba nuolat gyvena (kunigai be parapijų ir neetatiniai).

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1867 m. sausio 13 d. apl[inkraštis].

39 [a]. Dvasininkams, kurie mokosi R[omos] k[atalikų] Dvasinėje akademijoje, leidžiama aukoti tylias mišias, leidus bažnyčios klebonui arba administratoriui ir šiam atsakant už visus nustatytos tvarkos pažeidimus.

[b]. Šio potvarkio šaltinio t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino mem[orandumas] nenurodo.

40 [a]. Naujai iššventintiems kunigams, kol jie gaus paskyrimą, laikyti pamaldas ir atlikti apeigas draudžiama.

[b]. VRM potvarkis Kolegijai.

[d]. Potvarkis imtas iš buv. Vil[niaus] gub[ernato]riaus memorandumo.

41 [a]. 40 valandų pamaldos bažnyčiose draudžiamos, išimtis – tos bažnyčios, kurios nurodytos atskirame žiniaraštyje, ir su sąlyga, kad pamaldas atliks vien vietos dvasininkai.

42 [a]. Filijų bažnyčiose ir koplyčiose laikyti pamaldas neleidžiama, išskyrus bažnyčias, kurios pažymėtos atskirame sąrašė.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[uberna]toriaus 1878 m. balandžio 18 d. (Gruzinskio memorandumė – birželio 18 d.) apl[inkraštis].

43 [a]. Anksčiau minėtose filijų bažnyčiose ir koplyčiose pamaldas gali atlikti tik vietos parapijos dvasininkai nustatytomis dienomis.

44 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkai privalo [valstybinių] iškilmių dienomis laikyti pamaldas civilinės vadovybės nustatytais valandomis ir iš anksto apie jas pranešus parapijiečiams.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1866 m. spalio 31 d., 1874 m. birželio 15 d., 1881 m. balandžio 29 d. apl[inkraščiai].

45 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkai turi vasario 19 ir kovo 1 d. atlikti gedulingas pamaldas už amžiną atilsį Valdovą Imperatorių Aleksandrą II.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1886 m. gruodžio 23 d. apl[inkraštis].

[d]. VRM 1884 m. per Kolegiją vyskupijų vadovybėms nurodė R[omos] k[atalikų] dvasininkams paaiškinti, kad už atsisakymą parapijiečiams laikyti nurodytomis dienomis gedulingas pamaldas, jie bus patraukti griežton atsakomybėn. Varš[uvos] gen[eral]g[ubernato]rius būtent dėl to išleido 1886 m. balandžio 21 d. apl[inkraščių] nr. 760.

46 [a]. Dvasininkams atvirai nešti ligoniams Švč. Sakramentą draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1867 m. liepos 7 d. apl[inkraštis].

47 [a]. Prieš Kalėdas vargonininkams arba bažnyčios tarnams išnešioti kalėdaičius draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1866 m. gruodžio 8 d. apl[inkraštis].

48 [a]. Bažnyčioje iškabinti vėliavas bažnyčios ar kitų švenčių proga draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1866 m. gruodžio 8 d. apl[inkraštis].

[d]. Kitatikių dv[asinių] reikalų d[e]partamen]to duomenimis, šis aplink[raštis] buvo išleistas 1866 m. gruodžio 13 d.

49 [a]. Šaudyti per Velykų šventes draudžiama.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1867 m. gruodžio 29 d. apl[inkraštis].

50 [a]. Bažnyčios tarnams dėvėti išskirtinę uniformą (ilgą mėlynos spalvos durtinį su raudona apykakle bei rankogaliais ir ant krūtinės išsiuvinėtu kryžiumi) draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1867 m. spalio 5 d. apl[inkraštis].

[d]. Ši taisyklė neliečia Kauno gub[ernijos] vietovių, kur yra gryna katalikų gyventojų sudėtis (Kitat[ikių] dv[asinių] reikalų depar[tamento] byla Nr. 182, Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1867 m. gruodžio 7 d. apl[inkraštis] Nr. 1520).

6. Procesijos ir laidotuvių eisenos

51 [a]. Rengti procesijas už bažnyčių ir šventorių draudžiama. Rubricėlėse kiekvienai parapijai nurodytomis dienomis leidžiamos procesijos bažnyčių viduje, kai kuriose ne kaimo bažnyčiose, išvardytose atskirame žiniaraštyje, dėl didelio jų ankštumo gub[ernato]riams leidus – taip pat šventoriaus ribose. Atskirai leista Gardino gub[ernijos] Goniondzo bažnyčiai dėl parapijiečių gausumo ir jos ankštumo procesijas rengti šventoriuje, tam neprašant gub[ernato]riaus sutikimo.

52 [a]. Vietovėse, kuriose nėra stačiatikių cerkvių, leidžiamos su gubernatoriaus leidimu procesijos liaudies nelaimių proga ir už šventorių ribų.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1866 m. vasario 14 d. apl[inkraštis].

53 [a]. Kauno gub[ernijos] kaimiškose parapijose, kuriose kompaktiškai gyvena R[omos] k[atalikai], leidžiama nustatytais dienomis eiti procesijas ir už šventorių, laikantis esamų apribojimų gausioms ir tolimoms eisenoms.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1878 m. gruodžio 29 d. apl[inkraštis] (Valdovo paliep[imu]).

[d]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1887 m. lapkričio 3 d. raštu Vil[niaus] gub[ernatoriui] pasiūlyta nustatyti dienas, kuriomis Vil[niaus] gub[ernijos] kaimo bažnyčioms galėtų būti taikomas 1878 m. Valdovo paliep[imas].

54 [a]. Iškilmingai eiti kryžiaus kelius su Kalvarijų stotimis draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1866 m. rugsėjo 15 d. apl[inkraštis].

55 [a]. Iškilmingas laidotuvių eisenas, dalyvaujant kaimyninių parapijų dvasininkams ir per jas nešant bažnytines vėliavas, gali leisti tik gen[eral]g[ubernato]rius.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1872 m. birželio 21 d. apl[inkraštis].

56 [a]. Laidotuvių eisenoms einant miestelių ir kaimų gatvėmis draudžiama giedoti visas giesmes, jos gali būti leidžiamos tik kapinėse.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1894 m. spalio 14 d. apl[inkraštis].

57 [a]. Iškabinti juodas vėliavas prie mirusiojo namų ir bažnyčių draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1867 m. spalio 21 d. apl[inkraštis].

7. Priemonės stačiatikybei apsaugoti

58 [a]. R[omos] k[atalikų] pasaulietiniams ir vienuolijų dvasininkams draudžiama turėti stačiatikių tikėjimo tarnus.

[b]. Valdovo 1830, 1836 m. paliepipimai; Įst[atymų]sąv[ado] t. XIV; Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1865 m. vasario 8 d. apl[inkraštis].

[d]. Vargu ar šiuo metu reikalingas toks nurodymas, nes nusikalstama veika numatyta Įst[atymų] sąv[ado] XIV t. nuostatų dėl kelio nusikaltimams užkirtimo ir nutraukimo 78 str.

79 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkams draudžiama išpažinties ir komunijos priimti nežinomus žmones, jiems nepateikus jų parapijos dvasininko išduoto vardinio pažymėjimo, kad jie priklauso R[omos] k[atalikų] Bažnyčiai.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1864 m. rugpjūčio 14 d. apl[inkraštis]; Valdan[čiojo] senato 1840 m. spalio 29 d. įsakas.

[d]. Potvarkio 59 ir 60 str. taikymas, kaip rodo Lenk[ijos] Kar[alystės] gub[ernijų] praktika, sudaro gerą progą, kad R[omos] k[atalikų] dvasininkus priešiški elementai šmeižtų įskundimais ir imtųsi nepateisinamo šantažo. Kadangi labai sunku ir net neįmanoma kiekvienu atveju įrodyti ne tik tyčinio dvasininkams nustatytų taisyklių pažeidimo, bet ir apskritai nusikaltimo sudėties, – vietos administracinei valdžiai dažniausiai tenka įskundimus palikti be pasekmių arba juos perduoti vadovaujantis bausmių statuto 193 str[aipsniu].

8. Bažnytinės brolijos ir elgetynai

62 [a]. Steigti bažnytinės brolijas ir joms veikti be teisėto leidimo draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1868 m. balandžio 20 d. apl[inkraštis].

[d]. Kaip matyti iš Kitatikių dvas[inių] reik[alų] d[epartamen]to 182 bylos, buv. Dvas[inių] [reikalų] d[epartamento] direktoriaus gr[af]o Siverso 1862 m. potvarkiu (Kauno gub[ernatoriui]) visi nurodymai dėl blaivybės brolijų sustabdomi, kol bus bendras šiuo klausimu sprendimas. Dabar brolijų steigimas aptartas nuostatų dėl kelio nusik[altimams] užkirtimo ir nutraukimo 116 str[aipsnyje], tačiau šis straipsnis liečia vien miestus.

62 [a]. Steigti elgetynus prie bažnyčių be vyriausybės patvirtinto statuto neleidžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1889 m. gruodžio 15 d. apl[inkraštis].

9. Uždarymas į vienuolynus

63 [a]. Ydingi R[omos] k[atalikų] dvasininkai į vienuolynus uždaromi, remiantis atskiromis Valdovo patvirtintomis taisyklėmis.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1877 m. balandžio 18 d. apl[inkraštis]; v[idaus] r[eikalų] m[inis]tro 1877 m. kovo 2 d. nurod[ymas].

64 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkai, kurie neturi parapijose pareigų, ir nustačius, kad jie pažeidė esamus nutarimus, apgyvendinami vienuolynuose jų viršininkų griežtai prižiūrimi.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1867 m. liepos 7 d. apl[inkraštis].

[d]. T[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandumė pateiktasis potvarkis išdėstytas neaiškiai: „Kunigai, kurie gyvena pas gimines ir apkaltinti pažeidimais, išsiunčiami į vienuolynus griežtai jų viršininkų priežiūrai“. Ar šis potvarkis liks galioti, priklauso nuo to, kaip bus išspręstas bendras klausimas dėl administracinės valdžios teisės skirti R[omos] k[atalikų] dvasininkams administracines nuobaudas.

10. Rubricėlių leidimas

65 [a]. Rubricėlės leidžiamos rusų ir lotynų kalbomis.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1867 m. rugsėjo 22 d. apl[inkraštis].

III. Dėl kryžių ir kitų šventųjų atvaizdų statymo

66 [a]. Statyti laukuose, prie kelių ir apskritai už kapinių kryžius bei kitus šventuosius atvaizdus be išankstinio gubernijos valdžios leidimo draudžiama.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1864 m. liepos 8 d. apl[inkraštis] (remiantis kun[igaikščio] Gruzinskio memor[andumu]), Valdovo 1878 m. gruodžio 1 d. paliep[imas].

67 [a]. Norint išvengti nelaimingų atsitikimų, kai griūva pakelės kryžiai, jie turi būti statomi atokiau nuo kelio.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1886 m. liepos* 31 d. apl[inkraštis].

68 [a]. R[omos] k[atalikų] gyventojai, norėdami ne kapinėse statyti kryžius iš tvirtos medžiagos (suprantama, akmeninius ir geležinius, ne medinius), turi per vietos dvasinę vadovybę gauti civilinės valdžios leidimą, – reikia pateikti numatomo statinio piešinį ir aprašymą dviem egzemplioriais.

[b]. Valdovo 1896 m. kovo 14 d. paliep[imas].

* Originalė: *birželio*, bet šis mėnuo teturi 30 dienų, N.Gruzinskio memorandumė – liepos 31 d. – V.M.

69 [a]. R[omos] k[atalikų] dvasininkams šventinti kryžius, pastatytus ne kapinėse, be reikiamo civilinės valdžios leidimo, draudžiama.

[b]. Ten pat.

70 [a]. Prašymai dėl anksčiau minėtųjų religinių ženklų statymo pateikiami g[eneral]g[ubernato]riui.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1896 m. balandžio 28 d. apl[inkraštis].

[c]. Buv. Vil[niaus] g[ubernato]rius mano, kad kryžių statymą galėtų leisti gub[ernato]riai.

IV. Dėl R[omos] k[atalikų] bažnyčių ir parapijos pastatų statybos ir remonto

71 [a]. Šiaur[ės] vak[arų] krašte steigti naujas filijų bažnyčias, altorius, koplyčias ir atnaujinti esamas be vyriaus[iojo] krašto viršininko leidimo neleidžiama.

[b]. Valdovo 1864 m. gegužės 24 d. paliep[imas].

[c]. Buv. Vil[niaus] g[ubernato]rius siūlo šią teisę suteikti gub[ernato]-riams.

72 [a]. Jei p[arapijos] bažnyčia sudegtų, leidžiama laikinai pamaldas laikyti kitoje (?) bažnyčioje, bet su sąlyga, kad pastaciūs naują bažnyčią būtų surašytas aktas dėl pamaldų nutraukimo laikinojoje bažnyčioje.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1874 m. gegužės 2 d., 1886 m. sausio 9 d. apl[inkraščiai].

[d]. T[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandume neaiškiai išdėstytas šis nutarimas gali būti aiškinamas tik taip, kad gaisro sunaikintos bažnyčios vietoje bus pastatyti laikini namai, tačiau nenurodyta, ar šitai bus palikta R[omos] k[atalikų] dvasininkų nuožiūrai, ar reikės civilinės valdžios leidimo. Lenkijos Karal[ystės] gubernijose, buv. vidaus ir dvasinių reikalų komisijos valdytojo 1818 m. gruodžio 22 d. aplinkraščiu Nr. 225 laikinųjų patalpų pamaldoms pasirinkimą ir pritaikymą leidžia minėtoji komisija (Vidaus reikalų m[iniste]rija).

73 [a]. Statyti naujus parapijos pastatus leidžia vietos gubernijos valdžia.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1896 m. rugsėjo 20 d. apl[inkraštis].

[d]. T[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandume šis nurodymas išdėstytas taip: „Klebonijos, kunigo gyvenamieji ir ūkiniai pastatai gali būti statomi neprašant vyresybės leidimo, bet naujiems pastatams reikia gubernatoriaus leidimo“. Dėl tam tikro šio teksto neaiškumo negalima būti užtikrintam, ar turimas galvoje bažnytinių parapijų pastatų re-

montas, juolab kad atrodo, lyg šio rašto 75 straipsniu šitai leidžianti tvarka panaikinama.

74 [a]. Remontuoti ir atnaujinti parapijos pastatus asmeninėmis dvasininkų lėšomis, taip pat iš R[omos] k[atalikų] dvasininkų atsargos ir remonto kapitalo galima su vietos policijos žinia, iš anksto neprašant civilinės valdžios leidimo.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1874 m. gegužės 2 d., 1886 m. sausio 9 d. apl[inkraščiai].

75 [a]. Šiuos darbus vykdyti parapijiečių lėšomis reikia iš anksto prašyti gubernatoriaus leidimo, jei išlaidos neviršija 1000 rb, ir gen[eral]g[ubernato]riaus leidimo – jei jos didesnės.

[b]. Ten pat.

76 [a]. Statomuose R[omos] k[atalikų] maldos namuose neleidžiama jokių nesaikingumų.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1886 m. lapkričio 18 d. apl[inkraštis].

[d]. Aplinkraščio tekstas išdėstytas t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memorandume neaiškiai ir negalima suprasti tikrojo jo turinio.

77 [a]. Įrengiant šventorius ir kapines draudžiama statyti statulas ir kopytėles bei nišas ir kitas įdubas, kurios gali būti panaudotos statuloms.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1892 m. lapkričio 14 d. apl[inkraštis].

[d]. Vidaus reikalų m[inist]ro 1898 m. lapkričio 30 d. raštu Kauno g[ubernato]riui paaiškinta, kad minėtas aplinkraštis nebegalioja.

78 [a]. Aukų rinkliavos bažnyčių ir bažnytinių pastatų remontui teleidžiamos g[uberna]toriaus.

[b]. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]riaus 1895 m. birželio 12 d., 1897 m. sausio 31 d. apl[inkraščiai].

79 [a]. Taikos tarpininkai, gavę valstiečių nutarimus dėl pinigų rinkliavos bažnyčių statybos reikalams, turi ištirti, ar ši rinkliava neatsilieps valstiečių materialinei padėčiai ir rinkliavoms bei prievolėms iš jų gauti. Šitai jie praneša gubernatoriams dėl atitinkamo susirašinėjimo su R[omos] k[atalikų] dvasininkais. Drauge su tuo taikos tarpininkai apie visus nutarimus, kuriuose nurodyta rinkliavos suma, pristato gen[eral]gub[ernato]riui.

[b]. Šaltinis t[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino memor[andume] nenurodytas.

V. Apie dvasininkus vienuolius

80 [a]. Naujai stoti į R[omos] k[atalikų] vienuolynus leidžia tik gen[eral]g[ubernato]rius.

[b]. Vil[niaus] gen[eneral]g[ubernato]riaus 1866 m. birželio (liepos) 22 d. apl[inkraštis].

81 [a]. Apie vienuolio įžadų davimą pranešama policmeisteriui.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1864 m. liepos 11 d. apl[inkraštis].

[d]. Šio nurodymo paaiškinimo t[ikrojo] v[alstybės] p[atarejo] Sudeikino memorandumė nepateikta.

82 [a]. Vienuolio išvykai reikia prašyti gub[ernato]riaus leidimo.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1884 m. liepos 11 d. apl[inkraštis].

83 [a]. Vykstantiems į užsienį vienuoliams neleidžiama duoti pasų važiuoti į Austriją, bet leidžiama tik pravažiuoti per ją.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]riaus 1868 m. liepos (rugpjūčio) 13 d. apl[inkraštis].

[d]. Šis nurodymas dabar beveik nereikšmingas, kaip ir R[omos] k[atalikų] dvasininkų raštiškas pasižadėjimas nelankyti žinomų vietų užsienyje.

84 [a]. Visi dvasininkai, gyvenantys vienuolynuose arba vienuoliaujantys, išskyrus einančius pareigas parapijose, leidimą išvykti iš savo vienuolyno gali gauti vienuolyno viršininko prašymu, siunčiamu per vyskupijos vadovybę atitinkamai gubernijos valdžiai, smulkiai nurodant išvykos priežastis ir terminą.

[b]. 1892 m. rugsėjo 30 d. taisyklių dėl Mogiliovo ir Vitebsko gub[ernijų] R[omos] k[atalikų] dvasininkų išvykimo 6 p[unktas].

VI. Apie administracines nuobaudas

85 [a]. Už toliau išvardytus prasižengimus R[omos] k[atalikų] dvasininkai baudžiami pinigineis pabaudomis, kurias skiria Vilniaus generalgubernatorius:

1) už naujų bažnyčių, koplyčių ir altorių statybą, atnaujinimą arba remontą be atitinkamo valdžios leidimo;

2) už savavališkas kunigų išvykas į kitas parapijas ir ten pamaldų laikymą be vadovybės leidimo;

3) jeigu kunigai, neklausydami vyresnybės nurodymo, sakys savo kūrybos pamokslus be išankstinio cenzūros patvirtinimo;

4) jei kunigai iš parapijiečių rinktų pinigų, prisidengdami įvairiais keitimais bei dingstimis, kurių nežino vietos vadovybė ir nedavė leidimo;

5) jei R[omos] k[atalikų] dvasininkai parapijiečiams nepaskelbtų apie [valstybines] iškilmingas dienas arba neatliktų šiomis dienomis pamaldų arba atliktų ne laiku (pvz., ankstyvą rytmetį);

6) už šaunamojo ginklo, parako ir kitų kovinių reikmenų laikymą be nustatyto leidimo;

7) už susirinkimus ir suvažiavimus privačiuose namuose be policijos žinios;

8) už neleistinių giesmių giedojimą, emblemų ant drabužių, namų, pakinktų ir panašiai naudojimą bei šių ženklų pardavinėjimą;

9) už lenkų kalbos vartojimą įstaigose, pas vadovaujančius asmenis ir apskritai už žodinį ar raštišką bendravimą su vyriausybinėmis ir visuomeninėmis įstaigomis, už [lenkų kalbą] iškabose ir skelbimuose, klubuose, teatruose, parduotuvėse, krautuvėse ir kitose viešosiose vietose arba jeigu lenkų kalba peržengia privataus pokalbio ribas.

[b]. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]rius 1881 m. balandžio 29 d. apl[in]kraštis].

[c]. Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernatoriai siūlo gubernijų viršinininkams duoti teisę patiems skirti pinigines pabaudas už R[omos] k[atalikų] dvasininkų politinio pobūdžio prasižengimus, būtent šio dydžio: Vilniaus [gubernatoriaus siūlymu] iki 200 rb, jei neturtingas – areštu, Gardino – iki 100 rb; buv. Kauno g[ubernato]rius, nenustatydamas pabaudos dydžio, atkreipė dėmesį, kad įstatymuose nenurodyta gub[ernato]rių teisė skirti administracines nuobaudas, todėl šia prasme būtina gubernijų viršinininkams suteikti reikiamą teisę.

[d]. Remiantis D[epartamen]to bylose esamu susirašinėjimu, neįmanoma nustatyti pagal šiuos potvarkius išieškomų pabaudų dydžio. Vil[niaus] gen[eral]g[ubernato]rius k[anceliari]jos 1886 m. gegužės 19 d. rašte nr. 740 sakoma: 1) buv. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]rius grafo Muravjovo instrukcija nustatytos piniginės pabaudos ligi 500 rb dydžio; 2) grafo Muravjovo įpėdinio gen[erolo] ad[jutanto] Kaufmano 1866 m. vasario 9 d. aplinkraščiu nr. 31–36 kai kurie minėtos instrukcijos nurodymai panaikinti; 3) buv. Vil[niaus] g[eneral]g[ubernato]rius gr[afas] Totlebenas 1881 m. balandžio 29 d. aplinkraščiu pabaudas nustatė iki 200 rb. Be to, a) iš g[eneral]g[ubernato]rius Kaufmano apl[in]kraščio nuorašo (Kit[atikių] dv[asinių] r[eikalų] d[epartamen]to b[yla] Nr. 182) matyti, kad jis leido gub[ernato]riams savo valia skirti 1–100 rb dydžio pabaudas; dėl didesnių pabaudų turėjo teikti gen[eral]g[ubernato]riui spręsti, ir b) gr[afas] Totlebeno aplinkraščio nuoraše nurodyta, kad generalgub[ernato]rius skiriamos pabaudos dydis nustatomas toks, kaip gen[erolo] Kaufmano įsakyta 1866 m. vasario 9 d.

Naujų bažnyčių ir koplyčių statyba aptarta baus[mių] stat[uto] 1066 str[aipsnyje].

Už nurodytą prasižengimą [šaunamojo ginklo laikymą ir t. t.], remiantis gr[afu] Totlebeno 1881 m. balandžio 29 aplinkraščiu, leista gubernatoriams skirti pabaudą ligi 10 rb, didesnę nuobaudą – bendra tvarka teikiant gen[eral]g[ubernato]riui.

86 [a]. Be anksčiau išvardytų prasižengimų, R[omos] k[atalikų] tikėjimo asmenims gen[eral]g[ubernato]riai pinigines pabaudas skirdavo už toliau išvardytus buv. vyriausiojo Šiaur[ės] vak[arų] krašto viršininko potvarkių pažeidimus:

- 1) už viešą Švč. Sakramento nešimą ligoniams;
- 2) ne laiku R[omos] k[atalikų] dvasininkų laikytas pamaldas vasario 19 d. ir kovo 1 d. už amžiną atilsį Valdovą Imperatorių Aleksandrą II;
- 3) jei R[omos] k[atalikų] dvasininkai lankytų namus, kuriuose drauge gyvena katalikai ir stačiatikiai;
- 4) jei R[omos] k[atalikų] dvasininkai laikytų tarnus stačiatikius;
- 5) jei bažnyčios tarnai dėvėtų išskirtinį kostiumą;
- 6) už šaudymą per Velykų šventes;
- 7) už vėliavų iškabinimą per bažnyčios ir kitas šventes;
- 8) už procesijas, pažeidžiant nustatytą tvarką;
- 9) už iškilmingas laidotuvių eisenas ir juodų vėliavų iškabinimą.

[b]. T[ikrojo] v[alstybės] p[atarėjo] Sudeikino ir kun[igaikščio] Gruzins-
kio memorandumai.

[c]. Pinigines pabaudas už šiuos prasižengimus R[omos] k[atalikų] dvasininkams, gub[ernato]rių nuomone, taip pat turėtų skirti gub[ernato-
riai] tam tikro dydžio ribose.

Už šį [4 punkte numatytą] prasižengimą baudžiama 25 rb dydžio pa-
bauda.

Įteikta 2001 m. rugsėjo mėn.

RESTRICTIONS ON THE RIGHTS OF ROMAN CATHOLICS AND THEIR PRIESTS IN THE NORTH-WEST REGION OF THE RUSSIAN EMPIRE IN 1864–1901

Summary

Two 1901 documents (translated from Russian into Lithuanian) from the Russian State Historical Archive in Saint Petersburg, are published: A Memorandum of the Vilnius Governor-General and a table-certificate by the Interior Ministry Department of Spiritual Affairs for Foreign Religions supplementing it. They review in an informative manner the Catholic congresses in 1864–1901 and systematically

list relevant laws and the circulars of the Minister of Internal Affairs and the Vilnius governor-general. The following topics are described: the control of the Catholic theological seminaries, the administration of priests' duties, the limitations on priests leaving their parishes, the restrictions on religious processions and ceremonial funerals, the censorship of sermons and the right to preach them, the ban on church servants to wear uniforms, the ban according to an old tradition to shoot during Easter, for priests to visit mixed catholic and Orthodox families, the directions to publish church calendars with a translation into Russian, the compulsory celebration of state holidays in churches, the oath and first celebrated Mass of newly ordained priests, the abolition of church brotherhoods, the limitation of the number of churches and chapels, the restrictions on the construction and repair of churches, the rules for collecting donations for these matters, the prohibition of erecting crosses along roads and at farmsteads and repairing them, the punishment of Catholic priests for having Orthodox servants. Moreover, the circulars issued to limit Polish influence in the region are described: to eliminate the Polish language from public life, to punish secret teaching, to take away Polish prayer-books from Orthodox believers, to end the issuance of permits for traveling book sales, to forbid the establishment of Polish libraries and reading-rooms, to control those going to study in the Vistula provinces (Poland), to ban Polish clothes and harness. The valid measures for expanding Russian land-ownership in the region, for settling colonists, and for limiting the right of local clergy to dispose of their land are discussed. The orders concerning the replacement of Catholic officials by orthodox ones, the Russification of the Vilnius theater and its maintenance, the publication of a local newspaper, donations to institutions for school girls and charity, permits to keep firearms.

Both documents are published for the first time.